

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ

ΤΗΣ

ΜΠΡΕΚΑΣΗ ΑΝΤΩΝΙΑΣ

ΑΜ. 161 ΈΤΟΣ ΕΓΓΡΑΦΗΣ 2009

ΜΕ ΤΙΤΛΟ

*Η ενσωμάτωση του ευρωπαϊκού δικαίου του
περιβάλλοντος στο ελληνικό δίκαιο του
περιβάλλοντος*

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ

ΜΑΥΡΟΜΟΥΣΤΑΚΟΥ ΗΒΗ – ΑΓΓΕΛΙΚΗ

ΡΕΘΥΜΝΟ

ΜΑΡΤΙΟΣ 2012

ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ (κατά αλφαβητική σειρά)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΤΡΟΥΓΚΑΛΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΛΑΒΔΑΣ

ΗΒΗ – ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΜΑΥΡΟΜΟΥΣΤΑΚΟΥ

Ημερομηνία Αξιολόγησης:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	σελ. 5
ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	σελ. 7
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	σελ. 9
A. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	σελ. 10
B. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:	
ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	σελ. 11
I. Η ενσωμάτωση του ευρωπαϊκού δικαίου	σελ. 11
II. Το πρωτογενές ευρωπαϊκό περιβαλλοντικό δίκαιο	σελ. 14
III. Το δευτερογενές ή παράγωγο ευρωπαϊκό περιβαλλοντικό δίκαιο	σελ. 17
Γ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:	
ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ	σελ. 20
I. Η εξέλιξη της ελληνικής νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος υπό την επίδραση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας	σελ. 20
II. Οι μέθοδοι ενσωμάτωσης στο εσωτερικό δίκαιο της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και οι περιπτώσεις άμεσης εφαρμογής της	σελ. 28
III. Η ουσιαστική συμβολή της ελληνικής νομολογίας στην συμμόρφωση του εθνικού προς το κοινοτικό περιβαλλοντικό δίκαιο	σελ. 31
IV. Τα προβλήματα που παρατηρούνται κατά την ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας	σελ. 33
Δ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ:	
Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	σελ. 36
1. Πρόσβαση σε περιβαλλοντική πληροφορία	σελ. 36
2. Εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων (ΕΠΕ)	σελ. 39

3. Ατμοσφαιρικός αέρας – Κλίμα	σελ. 41
α. Κλιματικές Αλλαγές	σελ. 41
β. Ατμοσφαιρική Ρύπανση	σελ. 41
4. Νερό	σελ. 45
5. Φυσικό περιβάλλον και προστασία ειδών	σελ. 47
α. Προστασία βιοτόπων	σελ. 47
β. Προστασία ειδών χλωρίδας και πανίδας	σελ. 48
γ. Θαλάσσιο και παράκτιο περιβάλλον	σελ. 49
6. Θόρυβος	σελ. 51
7. Χημικά και βιοτεχνολογία	σελ. 51
8. Απόβλητα	σελ. 53
α. Στερεά απόβλητα	σελ. 53
β. Αστικά λύματα	σελ. 55
γ. Τοξικά και επικίνδυνα απόβλητα	σελ. 56
9. Περιβάλλον και βιομηχανία	σελ. 57

E. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:

ΟΙ ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

σελ. 58

I. Οι ουσιαστικού περιεχομένου αρχές

1. Η αρχή της αειφορίας ή της βιωσιμότητας ή της βιώσιμης ανάπτυξης	σελ. 59
2. Η αρχή της προλήψεως	σελ. 59
3. Η αρχή της προφυλάξεως	σελ. 60
4. Η αρχή της επανορθώσεως της βλάβης κατά προτεραιότητα στην πηγή	σελ. 61
5. Η αρχή “ο ρυπαίνων πληρώνει”	σελ. 61
6. Η απαίτηση υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος	σελ. 62
7. Η αρχή της συμμετοχής των πολιτών και το δικαίωμα της ελεύθερης πληροφόρησης για θέματα περιβάλλοντος	σελ. 62

II. Οι διαδικαστικού χαρακτήρα αρχές

1. Η αρχή της εκ των προτέρων εκτίμησης των επιπτώσεων κάθε έργου ή δραστηριότητας στο περιβάλλον	σελ. 63
2. Η αρχή της περιβαλλοντικής πληροφόρησης	σελ. 63

ΣΤ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ:

ΟΙ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΑΝΑ ΤΟΜΕΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ σελ. 64

1. Ατμόσφαιρα	σελ. 66
2. Απόβλητα	σελ. 67
3. Περιβάλλον και ρύπανση	σελ. 73
4. Φύση	σελ. 73
5. Νερό	σελ. 75
6. Ενέργεια (Κτίρια)	σελ. 76
7. Αστικά λύματα	σελ. 77
8. Βιοτεχνολογία	σελ. 77
9. Θόρυβος	σελ. 78
10. Βιομηχανία	σελ. 78

Ζ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ:

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ σελ. 79

Η. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ σελ. 84

I. Βιβλιογραφία	σελ. 84
II. Άρθρα σε Πρακτικά Συνεδρίων	σελ. 88
III. Άρθρα Επιστημονικών Περιοδικών	σελ. 89
IV. Άρθρα Ηλεκτρονικών Περιοδικών	σελ. 90
V. Άρθρα Εφημερίδων	σελ. 90
VI. Ηλεκτρονικές Πηγές	σελ. 91

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Υπό την πίεση της προϊούσας υποβάθμισης του περιβάλλοντος και της διεθνοποίησης του αγώνα για την προστασία του, η ευρωπαϊκή ενοποίηση, διαμέσου της διεύρυνσης και της εμβάθυνσης των αρμοδιοτήτων της, αποτέλεσε το σημαντικότερο μοχλό δημιουργίας και εξέλιξης των εννόμων τάξεων των κρατών μελών στον πολιτικά ευαίσθητο τομέα της προστασίας του περιβάλλοντος και της διαφύλαξης των φυσικών πόρων. Το ευρωπαϊκό δίκαιο του περιβάλλοντος αναπτύχθηκε εντυπωσιακά, τόσο από την πλευρά του αριθμού των πράξεων του, όσο και από εκείνη της έκτασης και της εμβέλειας των ρυθμίσεων του, με γνώμονα την αρχή της αειφορίας για την εξισορρόπηση των αντικρουόμενων συμφερόντων της οικονομικής ανάπτυξης και των φιλοπεριβαλλοντικών προτεραιοτήτων.

Στην ελληνική έννομη τάξη, στην οποία η προστασία του περιβάλλοντος υφίσταται συνταγματικώς κατοχυρωμένη ήδη από το Σύνταγμα του 1975, με συνακόλουθη νομολογιακή αναγνώριση του κοινοτικού περιβαλλοντικού κεκτημένου από το Συμβούλιο της Επικρατείας, η ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και η επίδραση της αντίστοιχης κοινοτικής νομολογίας αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες για την δημιουργία και περαιτέρω εξέλιξη του εσωτερικού δικαίου του περιβάλλοντος, σε όλους τους επιμέρους τομείς προστασίας του, καθ' όσον η χώρα δεν διέθετε ισχυρή περιβαλλοντική παράδοση πριν από την ένταξη της στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες. Σε αυτό συνέβαλε και η επίδραση των γενικών αρχών του κοινοτικού δικαίου, με δυνατότητα εξειδίκευσης ανά περίπτωση και προσαρμογής στο ελληνικό γίγνεσθαι.

Η ενσωμάτωση του κοινοτικού δικαίου στο ελληνικό δίκαιο συντελείται κατά κανόνα με κανονιστικές πράξεις και χαρακτηρίζεται ως επίπονη, μη εμπρόθεσμη και συγκρουσιακή, αποβλέπουσα κατά κύριο λόγο στην τυπική διαδικασία προσαρμογής, υπό την απειλή κυρώσεων. Ο πολύπλοκος, διατομεακός και εγκάρσιος χαρακτήρας του περιβαλλοντικού δικαίου δυσχεραίνει τη μεταφορά του παράγωγου δικαίου στην ελληνική νομοθεσία, με αποτέλεσμα την εισαγωγή – μη απαιτούμενων – πολύπλοκων διαδικασιών εφαρμογής των πράξεων και την μη εμπρόθεσμη ή μη ορθή ή μη ολοκληρωμένη εναρμόνιση. Τα ανωτέρω είχαν ως αποτέλεσμα την έκδοση καταδικαστικών αποφάσεων από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας, για παραβιάσεις της κοινοτικής νομοθεσίας, κατά κύριο

λόγο στον τομέα των αποβλήτων, των αστικών λυμάτων, της προστασίας της φύσης και της βιοποικιλότητας, της ατμόσφαιρας και των υδάτων.

Αναμφιβόλως, η ενσωμάτωση του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στο ελληνικό δίκαιο αποτελεί διαχρονικά τον πλέον καθοριστικό παράγοντα για την προστασία του περιβάλλοντος στην Ελλάδα, τον εμπλουτισμό και τη συστηματοποίηση του νομοθετικού πλαισίου και την εν γένει μεταβολή της αντιμετώπισης των περιβαλλοντικών ζητημάτων. Μελλοντικά, η επίτευξη της συναρμογής των εθνικών κανόνων με το ευρωπαϊκό περιβαλλοντικό δίκαιο θα έχει ως αποτέλεσμα την μείωση των προβλημάτων υλοποίησης και εφαρμογής του περιβαλλοντικού δικαίου από την πλευρά της εκτελεστικής δράσης της δημόσιας διοίκησης και την συμμετοχική δράση των εμπλεκόμενων μερών, με κοινό στόχο την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

Όνοματεπώνυμο : Μπρεκάση Αντωνία
Διεύθυνση : Λ. Δικαιοσύνης 49, Τ.Κ. 71201, Ηράκλειο Κρήτης, Ελλάδα
Τηλέφωνο : (+30) 2810-286423
Τηλεομοιοτυπία : (+30) 2810-342843
Ηλεκτρ.Ταχυδρομείο : a.brekasi@gmail.com
Υπηκοότητα : Ελληνική

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ

10/2009 - Σήμερα : Μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών «Πολιτική Ανάλυση και Πολιτική Θεωρία», κατεύθυνση «Πολιτική Ανάλυση και Δημόσιες και Ευρωπαϊκές Πολιτικές» του Τμήματος Πολιτικών Επιστημών Πανεπιστημίου Κρήτης.
10/2002 – 10/2006 : Προπτυχιακή φοιτήτρια στο Τμήμα Νομικής της Σχολής Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Βαθμός πτυχίου: «Καλώς» 6,49/10).
9/1999 – 6/2002 : Μαθήτρια του 6^{ου} Ενιαίου Λυκείου Ηρακλείου Κρήτης (Βαθμός απολυτηρίου: «Άριστα» 18,4/20).

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

31/7/2008 – σήμερα : Δικηγόρος, διορισμένη στο Πρωτοδικείο Ηρακλείου.
1/11/2006 - 30/7/2008 : Ασκούμενη δικηγόρος στο δικηγορικό γραφείο των Απόλλωνα Καλογερόπουλου και Σοφίας Μακατουνάκη στο Ηράκλειο Κρήτης.
6/2006 – 9/2006 : Πρακτική άσκηση ως προπτυχιακή φοιτήτρια στο δικηγορικό γραφείο των Γεωργίου Σμπώκου, Αμαλίας Μανουσάκη και Σοφίας Βαμβακίδου στο Ηράκλειο Κρήτης.

ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

- 10/2010 – 2/2011 : Εργαστηριακός συνεργάτης στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας της Σχολής Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας του Τ.Ε.Ι. Κρήτης (Ηράκλειο), διδάσκουσα το μάθημα «Δίκαιο».
- 10/2008 – 6/2009 : Εργαστηριακός συνεργάτης στο Τμήμα Μηχανολογίας της Σχολής Τεχνολογικών Εφαρμογών του Τ.Ε.Ι. Κρήτης (Ηράκλειο), προσληφθείσα μέσω της Σχολής Διοίκησης Επιχειρήσεων, διδάσκουσα το μάθημα «Αρχές Δικαίου - Τεχνική Νομοθεσία».

ΓΝΩΣΕΙΣ Η/Υ

Άριστη γνώση των Microsoft Windows, MS Word, MS Excel, MS Power Point, MS Access, Internet (Πιστοποιητικό ECDL CORE 7 ενοτήτων).

ΞΕΝΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

- Αγγλική : Άριστη γνώση (C2) - Certificate of Proficiency in English (University of Michigan), 2005
- Γερμανική : Πολύ καλή γνώση (C1) - Zentrale Mittelstufenprüfung (Goethe Institute), 2006

ΣΥΜΜΕΤΟΧΕΣ

- 2/2007 – 2/2008 : Πρόεδρος του Συλλόγου Ασκουμένων Δικηγόρων Νομού Ηρακλείου.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΝ	: Αναγκαστικός Νόμος
ΔΕΕ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΚ	: Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΑ	: Επικίνδυνα Απόβλητα
ΕΕ	: Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΕΕυρΔ	: Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (περιοδικό)
ΕΕ L	: Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη νομοθεσία
ΕΕΠ	: Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη
ΕΚΑΧ	: Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα
ΕΟΚ	: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
ΕΣΚΔΕ	: Εθνικό Σχέδιο Κατανομής Δικαιωμάτων Εκπομπών
ΕτΚ	: Εφημερίδα της Κυβερνήσεως
ΕΥΕΠ	: Ειδική Υπηρεσία Επιθεωρητών Περιβάλλοντος
ΖΕΠ	: Ζώνη Ειδικής Προστασίας
ΘΠΔΔ	: Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)
IMPEL	: EU Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law
ΚΥΑ	: Κοινή Υπουργική Απόφαση
ΜΠΕ	: Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
Ν	: Νόμος
ΝΔ	: Νομοθετικό Διάταγμα
ΟλΣτΕ	: Ολομέλεια Συμβουλίου της Επικρατείας
ΟΟΣΑ	: Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΕΚ	: Πρωτοδικείο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΠερΔικ	: Περιβάλλον και Δίκαιο (περιοδικό)
ΠΔ	: Προεδρικό Διάταγμα
ΠΠΕ	: Προμελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων
Σ	: Σύνταγμα
ΣΕΚ	: Συνθήκη Ευρωπαϊκής Κοινότητας
ΣΠΕ	: Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση
ΣτΕ	: Συμβούλιο της Επικρατείας
ΥΑ	: Υπουργική Απόφαση
ΥΠΕΚΑ	: Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής
ΦΕΚ	: Φύλλο Εφημερίδας Κυβερνήσεως
ΧΑΔΑ	: Χώρος Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Αποβλήτων
ΧΥΤΑ	: Χώρος Υγειονομικής Ταφής Αποβλήτων

A. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Βασικό έναυσμα για τη συγγραφή της παρούσας μελέτης αποτέλεσε η συζήτηση για την δημιουργία του νομικού πλαισίου για την περιβαλλοντική προστασία στην Ελλάδα και η εξέταση της επιρροής και της ενσωμάτωσης των κανόνων του ευρωπαϊκού δικαίου του περιβάλλοντος στο ελληνικό δίκαιο του περιβάλλοντος.

Ειδικότερα εξετάζεται η συναρμογή των κοινοτικών και εθνικών κανόνων, οι μέθοδοι που χρησιμοποιούνται για την εναρμόνιση με το κοινοτικό δίκαιο και τα προβλήματα που ανακύπτουν κατά τη διαδικασία ενσωμάτωσης. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού δικαίου του περιβάλλοντος και στις ευρωπαϊκές γενικές αρχές προστασίας του περιβάλλοντος, που εμπλούτισαν την εθνική νομοθεσία. Περαιτέρω, εξετάζονται τα θέματα της συναφούς επιρροής που άσκησε η ευρωπαϊκή νομοθεσία περιβάλλοντος στους επί μέρους τομείς της περιβαλλοντικής προστασίας, καθώς επίσης και οι υποθέσεις, κατά τις οποίες, μετά από άσκηση προσφυγής ενώπιον του ΔΕΚ από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας, διαπιστώθηκε παραβίαση του περιβαλλοντικού κεκτημένου εκ μέρους της Ελλάδας.

Το ερώτημα που θα πρέπει να απαντηθεί είναι εάν το ευρωπαϊκό δίκαιο περιβάλλοντος επηρεάζει ουσιωδώς τις βασικές δομές και την περαιτέρω εξέλιξη του ελληνικού περιβαλλοντικού δικαίου και εάν επιτυγχάνεται η συμμόρφωση του εσωτερικού προς το κοινοτικό δίκαιο στους επί μέρους τομείς της περιβαλλοντικής προστασίας.

Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στα κύρια γνωρίσματα της ενσωμάτωσης του ευρωπαϊκού δικαίου στις έννομες τάξεις των κρατών μελών και η διαμόρφωση του πρωτογενούς και δευτερογενούς ή παράγωγου ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού δικαίου.

Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζεται στην εξέλιξη της ελληνικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας υπό την επίδραση των κοινοτικών δεσμεύσεων της και στην επιρροή του ευρωπαϊκού κεκτημένου στην ελληνική νομολογία. Αποτυπώνονται οι τρόποι ενσωμάτωσης και τα προβλήματα που παρουσιάζονται κατά την εναρμόνιση της, καθώς επίσης και οι περιπτώσεις άμεσης εφαρμογής της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας.

Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται αναλυτικά οι επί μέρους κοινοτικές πράξεις και η ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στο εσωτερικό δίκαιο, ξεχωριστά για κάθε τομέα περιβαλλοντικής προστασίας. Στο τέταρτο μέρος αναφέρονται οι γενικές αρχές του ευρωπαϊκού δικαίου του περιβάλλοντος και η επιρροή τους στους εθνικούς δικαιοϋκούς κανόνες. Στο πέμπτο μέρος καταγράφονται, με φθίνουσα χρονολογική σειρά, οι καταδικαστικές αποφάσεις κατά της Ελλάδας για παραβιάσεις της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, ανά τομέα περιβαλλοντικής προστασίας. Τέλος, το έκτο και τελευταίο μέρος της μελέτης, το οποίο έχει και τη μορφή epilόγου, περιλαμβάνει ορισμένες συμπερασματικές παρατηρήσεις και προτάσεις για την αποτελεσματική ενσωμάτωση του ευρωπαϊκού δικαίου του περιβάλλοντος στο ελληνικό περιβαλλοντικό δίκαιο.

B. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ:

ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

I. Η ενσωμάτωση του ευρωπαϊκού δικαίου

Παρεμβλλόμενη μεταξύ του εσωτερικού και του διεθνούς δικαίου, η ευρωπαϊκή έννομη τάξη εγκαθίδρυσε έναν πρωτότυπο τρόπο υπερεθνικής διακυβέρνησης των κρατών-μελών και δημιούργησε ένα δικαιοϋκό σύστημα κανόνων¹, που εκδίδονται από τα ενωσιακά όργανα και φέρουν αφ' ενός ενισχυμένη νομική ισχύ σε σύγκριση με εκείνων του διεθνούς δικαίου και αφετέρου συγγένεια προς τους κανόνες των εσωτερικών δικαίων των κρατών μελών, με σκοπό, μέσω της αρχής της δια του δικαίου ενοποίησης (*integratio sub lege*), την εξασφάλιση της ομοιομορφίας εφαρμογής αυτών και τον περιορισμό της πολυμορφίας των επί μέρους δικαιοϋκών συστημάτων των κρατών-μελών². Υπό τη γενική ρήτρα της καλόπιστης εκτέλεσης των κοινοτικών υποχρεώσεων (άρ. 10 ΣΕΚ)³, η Ε.Ε. αναθέτει στα κράτη-μέλη την εφαρμογή των κανόνων που θέτει και την επίτευξη του επιθυμητού στόχου, εφόσον

¹ Krämer L. (2006), «*The EU : a regional model?*», Winter G., *Multilevel governance of global environmental change : perspectives from science, sociology, and the law*, New York : Cambridge University Press, p. 348 – 355.

² Μπόσκοβιτς Κ. (2000), *Η Ευρωπαϊκή Ένωση υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου: Ιδιότητα και βαθμός αυτονομίας του δικαίου της ευρωπαϊκής ενοποίησης*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 65.

³ Καραγεώργου Β. (2005), *Η διοικητική διαδικασία υπό την επίδραση της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 21.

τα όργανα της δεν απολαμβάνουν του τεκμηρίου αρμοδιότητας εντός των εθνικών εννόμων τάξεων⁴, υποχρεώνοντας τα κράτη-μέλη να παραλείπουν οποιαδήποτε ενέργεια ή θέσπιση μέτρων, που άμεσα ή έμμεσα μπορεί να βλάψει το επιδιωκόμενο με τον κοινοτικό κανόνα αποτέλεσμα⁵. Κατ' επιταγή της αρχής της τυπικής αυτονομίας των κρατών μελών, η Ένωση σέβεται, κατά την ενσωμάτωση των πράξεων της, την αυτονομία των κρατών-μελών να επιλέγουν το αρμόδιο εθνικό όργανο (θεσμική αυτονομία), να τηρούν ξεχωριστή διοικητική διαδικασία (διαδικαστική αυτονομία) και να προσδιορίζουν τους δικονομικούς κανόνες διεξαγωγής δίκης ενώπιον εθνικού δικαστηρίου (δικονομική αυτονομία).

Η εφαρμογή του δικαίου της Ε.Ε. τελεί υπό την εποπτεία και των οργάνων της και ενισχύεται μέσω της νομολογίας του ΔΕΚ περί ευθύνης των κρατών μελών. Το ΔΕΚ (και ήδη ΔΕΕ) ελέγχει όχι μόνο την εφαρμογή, αλλά ακόμα και τη διαμόρφωση του ενωσιακού δικαίου⁶, με την εισαγωγή πολυδιάστατων αρχών και κανόνων⁷. Η εκ της νομολογίας του συναγόμενη αρχή της αυτονομίας της κοινοτικής έννομης τάξης αναφέρεται ειδικότερα στη δυνατότητα του κοινοτικού δικαίου, σύμφωνα με τη μονιστική αντίληψη, να διεισδύει στις εθνικές έννομες τάξεις και να αποτελεί άμεση πηγή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των ιδιωτών⁸, επισημαίνοντας μάλιστα ότι όχι μόνο οι κανονισμοί, αλλά το σύνολο του κοινοτικού δικαίου αποτελεί “αναπόσπαστο τμήμα” του δικαίου που εφαρμόζεται στο εσωτερικό των κρατών-μελών⁹. Κατά το ΔΕΚ, η υποχρέωση συνεργασίας του άρ. 10 ΣΕΚ επιβάλλει στα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα να ερμηνεύουν το εθνικό δίκαιο με τρόπο σύμφωνο προς το γράμμα των κοινοτικών οδηγιών που δεν έχουν ακόμα μεταγραφεί από τις αρμόδιες εθνικές αρχές¹⁰. Σε περίπτωση μη συμμορφώσεως ή παραβάσεως των κρατών - μελών, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει τη δυνατότητα να ασκήσει προσφυγή μέσω των άρ. 226

4 βλ. περιορισμό άρ. 3B Συνθήκης του Μάαστριχτ.

5 Άρ. 10 παρ. 2 ΣΕΚ, ΔΕΚ 31/69, Επιτροπή/Ιταλίας.

6 Το ΔΕΚ αποδέχεται με πάγια νομολογία του στα εθνικά δικαστήρια το σεβασμό της αρχής τόσο της ισοδυναμίας όσο και της αποτελεσματικότητας (ΔΕΚ, 16.12.1976, Rewe, 33/76, ελλ.Συλλ. 1976.747). Αξιώνει ένα γενικό αποκλεισμό των διακρίσεων μεταξύ της προστασίας δικαιωμάτων που πηγάζουν από το κοινοτικό δίκαιο και της κατοχύρωσης δικαιωμάτων του εθνικού δικαίου (ισοδυναμία) και απαιτεί η προστασία των δικαιωμάτων του κοινοτικού δικαίου να μην καθίσταται λόγω των ρυθμίσεων του εθνικού δικαίου αδύνατη ή ιδιαίτερα δυσχερής (αποτελεσματικότητα).

7 Περράκης Μ. (2009), «Οι εξουσίες του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας», Συνήγορος, Τεύχος 76/11-12.2009, σελ. 62.

8 Άμεσο έννομο αποτέλεσμα, effect direct.

9 Απόφαση ΔΕΚ 13.7.1972, 48/71, Επιτροπή/Ιταλίας (Συλλ. Νομ. 1972-1973, 85, σκ.8), βλ. Μπόσκοβιτς Κ. (2000), όπ.π., σελ. 64.

10 Απόφαση ΔΕΚ 10.4.1984, 14/83, Von Colson (Συλλ.Νομ. 1984, 1891, σκ. 26)

και 227 της ΣΕΚ, η οποία μπορεί να καταλήξει σε καταδίκη της χώρας από το ΔΕΚ¹¹, οπότε το κράτος μέλος οφείλει να άρει την παράβαση και να λάβει τα απαιτούμενα μέτρα συμμόρφωσης με την εκδοθείσα απόφαση, σε περίπτωση δε μη συμμόρφωσης του, η Επιτροπή μπορεί να κινήσει εκ νέου τη διαδικασία εναντίον του, κατ' άρθρο 228 ΣΕΚ, ζητώντας παράλληλα και την καταδίκη σε καταβολή κατ' αποκοπή ποσού ή σε χρηματική ποινή, ανάλογη με την περίπτωση¹².

Οι έννομες τάξεις των κρατών-μελών υποδέχονται σταδιακά την έντονη επίδραση του ενωσιακού δικαίου, το οποίο διαμορφώνει αμιγώς κοινοτικούς θεσμούς μέσα στα εθνικά πλαίσια, χωρίς αυτό να συνεπάγεται υποχώρηση της εθνικής έννομης τάξης, αλλά αντίθετα την προσαρμογή της σε νέα δεδομένα, με ισχύουσες δομικές επιδράσεις¹³ (α) αφ' ενός την “εργαλειοποίηση” (Instrumentalisierung), που αποτελείται από τις επιδράσεις του ευρωπαϊκού δικαίου, με τις οποίες οι εθνικές διοικήσεις και το διαδικαστικό δίκαιο τίθενται στην υπηρεσία της εκτέλεσης του, και (β) αφετέρου τον “αναπροσανατολισμό” (Umorientierung), που απαιτεί μεταβολές όσον αφορά το περιεχόμενο των ρυθμίσεων του εθνικού δικαίου υπό την πίεση του ευρωπαϊκού¹⁴.

Πηγές του ευρωπαϊκού δικαίου είναι το πρωτογενές δίκαιο, δηλαδή οι Ιδρυτικές Συνθήκες, όπως έχουν τροποποιηθεί και ισχύουν σήμερα, το δευτερογενές ή παράγωγο δίκαιο, δηλαδή οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων (κανονισμοί, οδηγίες, αποφάσεις του Συμβουλίου, συστάσεις και γνώμες, καθώς και soft law πράξεις, όπως είναι τα Γενικά Προγράμματα και Προγράμματα Δράσης), που εκδίδονται με βάση την αρμοδιότητα αυτών, οι διεθνείς συμβάσεις που έχει συνάψει η Κοινότητα ή η Ένωση με τρίτα κράτη ή διεθνείς οργανισμούς ή τα κράτη-μέλη μεταξύ τους καθώς και οι γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου.

Σημαντική επιρροή ασκεί και η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης¹⁵, όχι μόνο μέσω των υποθέσεων ελληνικού ενδιαφέροντος, αλλά και μέσω

11 Ράντος Α. (2007), «Η επιρροή του ευρωπαϊκού δικαίου στο ελληνικό δίκαιο περιβάλλοντος», Γιαννακούρου Γ. / Κρεμλής Γ. / Σιούτη Γ. (επιμ.), *Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα 1981 – 2006*, Αθήνα – Κομοτηνή: Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 95.

12 Ταγαράς Χ. (2009), «Το δικαιοδοτικό σύστημα», Στεφάνου Κ., *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές: Ιστορία – Θεσμοί – Δίκαιο*, Τόμος Α', Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, σελ. 356.

13 Καραγεώργου Β. (2005), *όπ.π.*, σελ. 4.

14 Γέροντας Α. (2008), «Ο “εξευρωπαϊσμός” του εθνικού διοικητικού δικονομικού δικαίου», *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ)*, Τεύχος 12/2008, σελ. 1249 -1250.

15 Βλ. ειδικότερα: Κανελλόπουλος Π. (2009), «Η συμβολή της νομολογίας του ΔΕΚ στη διαμόρφωση του δικαίου του περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας», ΝΟΜΟΣ, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Νομικής της Σχολής ΝΟΠΕ του ΑΠΘ, *Τιμητικός Τόμος στο Λουκά Θεοχαρόπουλο και στη Δήμητρα Κοντόγιωργα – Θεοχαροπούλου*, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ, σελ. 205 – 216.

άλλων σημαντικών αποφάσεων του, δεδομένου ότι οι διδόμενες από αυτό ερμηνείες διατάξεων είτε επί προδικαστικών ερωτημάτων είτε επί προσφυγών παραβάσεως, δεσμεύουν, κατ' αρχήν, όλα τα αρμόδια κοινοτικά και εθνικά όργανα, άρα και τα ελληνικά δικαστήρια¹⁶.

II. Το πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο του περιβάλλοντος

Ως οργανισμός με πρωτεύοντα στόχο τη θεμελίωση ενός υγιούς συστήματος ανταγωνισμού και οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών-μελών, στα πλαίσια της λειτουργίας της ενιαίας αγοράς, η Ε.Ο.Κ. δεν συμπεριέλαβε ειδική διάταξη για την προστασία του περιβάλλοντος στην ιδρυτική της Συνθήκη¹⁷. Το αντίθετο θα αποτελούσε πολιτική και κοινωνική παρέμβαση σε έναν ευαίσθητο τομέα και θα επιδρούσε άμεσα στη νόθευση του ανταγωνισμού, μέσω της αύξησης του κόστους των προϊόντων. Στα τέλη της δεκαετίας του '60, εκδίδονται πράξεις περιβαλλοντικού χαρακτήρα για ρύθμιση μεμονωμένων ενεργειών ρύθμισης ειδικών ζητημάτων, με κύριο σκοπό την επίτευξη της κοινής αγοράς και παρεπίμπτοντα το περιβάλλον¹⁸. Η περιβαλλοντική κοινοτική πολιτική έμελλε να ανακηρυχθεί ως στόχος της Κοινότητας στη Σύνοδο Κορυφής στο Παρίσι (1972) και να ξεκινήσει να αναπτύσσεται από το 1973 με την κατάρτιση Κοινοτικών Προγραμμάτων Δράσης¹⁹ και την αποσπασματική θέσπιση νομοθεσίας του παράγωγου κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος²⁰. Στη συνέχεια, η περιβαλλοντική προστασία παύει να θεωρείται ως στόχος δευτερεύουσας σημασίας της κοινοτικής πολιτικής, όπως διαπιστώνεται επίσης σε αποφάσεις του ΔΕΚ²¹.

16 πρβλ. νμλγ. CILFIT, 283/81, απόφαση της 6.10.1982, Gaston Schul, C-461/03, απόφαση της 6.12.2005, βλ. Ράντος Α. (2007), όπ.π., σελ. 96.

17 Συνθήκη της Ρώμης, 1957

18 Όπως είναι η Οδηγία 67/548/ΕΟΚ για την προσέγγιση των νομοθεσιών σχετικά με την ταξινόμηση, συσκευασία και σήμανση επικίνδυνων ουσιών (ΕΕ 1967, L 196, σελ. 1), η Οδηγία 70/157/ΕΟΚ σχετικά με τα αποδεκτά όρια θορύβου (ΕΕ 1970, L 42, σελ. 6) και η Οδηγία 70/220/ΕΟΚ σχετικά με τις εκπομπές καυσαερίων από τα οχήματα με κινητήρα (ΕΕ 1970, L 76, σελ. 1), βλ. Δούση Ε. (2001), *Η κοινοτική πολιτική περιβάλλοντος και η επίδραση της στην περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 17.

19 Στο Πρώτο Κοινοτικό Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον (ΕΕ 1973, C 112, σελ. 1) διατυπώθηκαν οι προσανατολισμοί της κοινής δράσης και οι γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος.

20 Όπως π.χ. η Οδηγία 67/548/ΕΟΚ για την ταξινόμηση, τυποποίηση και επισήμανση των επικίνδυνων ουσιών.

21 Στην απόφαση του ΔΕΚ, ADBHU της 7.2.1985 (C-240/1983), Συλλ.1985, σελ. 531, διαπιστώνεται ότι η προστασία του περιβάλλοντος "αποτελεί έναν από τους ουσιώδεις στόχους της Κοινότητας".

Ως νομικές βάσεις χρησιμοποιήθηκαν το άρ. 100 και 235 της Συνθήκης ΕΟΚ/ΕΚ, τα οποία αναφέρονταν αντίστοιχα, στην έκδοση οδηγιών για την προσέγγιση των νομοθεσιών που “έχουν άμεση επίπτωση στην εγκαθίδρυση ή λειτουργία της κοινής αγοράς” και στη λήψη μέτρων “για την πραγματοποίηση ενός από τους στόχους της στο πλαίσιο της λειτουργίας της κοινής αγοράς”. Στην πράξη, πάντως, τα κοινοτικά όργανα προέβαιναν σε ρυθμιστική αρμοδιότητα, θεωρώντας την προστασία του περιβάλλοντος ως έναν από τους ουσιώδεις στόχους της Κοινότητας.

Βαθμιαίως, η διάθεση μετεξέλιξης της Κοινότητας σε πολιτικό οργανισμό ανάγει την προστασία του περιβάλλοντος σε κοινοτική δράση²² με την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (1986)²³. Στη Συνθήκη προστίθενται τα άρθρα 130Π, 130Ρ και 130 Σ, με τα οποία προσδιορίζονται τα αντικείμενα, οι γενικές αρχές και τα όρια της δράσης αυτής, ενώ εισάγονται οι αρχές της ενσωμάτωσης²⁴ και της επικουρικότητας²⁵.

Το 1990 ιδρύεται ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος, με στόχο την παροχή αντικειμενικών, αξιόπιστων και συγκρίσιμων σε ευρωπαϊκό επίπεδο πληροφοριών στα κράτη-μέλη, που να επιτρέπουν τη λήψη αναγκαίων μέτρων, την αξιολόγηση της εφαρμογής αυτών, την εξασφάλιση της πληροφόρησης και την παροχή αναγκαίας τεχνικής και επιστημονικής υποστήριξης.

Στη συνέχεια, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992)²⁶, η περιβαλλοντική “δράση” προάγεται σε πολιτική με “υψηλό επίπεδο προστασίας” (άρθρο 130Ρ παρ. 2), η προστασία του περιβάλλοντος εντάσσεται ρητώς στις αρχές και τους σκοπούς της Κοινότητας (άρ. 2 και 3 ΣυνθΕΚ), αντικαθίσταται ο κανόνας της ομοφωνίας με

22 Χωρίς να δημιουργείται, ωστόσο, νομική βάση για την ανάπτυξη δεσμευτικών κοινοτικών αρμοδιοτήτων.

23 Η ΕΕΠ κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 1681/1987 περί “Κυρώσεως της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης και των σχετικών δηλώσεων που περιλαμβάνονται στην Τελική Πράξη”.

24 Σύμφωνα με την αρχή της ενσωμάτωσης, οι κοινοτικές πολιτικές πρέπει να διαμορφώνονται μετά από συνεκτίμηση των περιβαλλοντικών απαιτήσεων. Σημειώνεται ότι στα στάδια αυτό δεν προκρινόταν παρόμοια αντιμετώπιση για κανένα άλλο από τα προστατευόμενα αντικείμενα της Κοινότητας.

25 Αποτέλεσε δε η πολιτική για το περιβάλλον την πρώτη μη αμιγώς οικονομική κοινοτική πολιτική για την οποία ίσχυσε η αρχή της επικουρικότητας. Κατά την αρχή της επικουρικότητας (subsidiarity principle), η Κοινότητα δρα στον τομέα του περιβάλλοντος, υπό την προϋπόθεση ότι οι στόχοι της Συνθήκης μπορούν να πραγματοποιηθούν καλύτερα σε κοινοτικό επίπεδο παρά σε επίπεδο των κρατών μελών, δηλαδή εφόσον τα κράτη μέλη δεν έχουν θεσπίσει μέτρα ενισχυμένης προστασίας, που παρέχουν ποιοτικά καλύτερη προστασία από την κοινοτική. Με βάση την άνω αρχή προτιμάται η αντιμετώπιση των προβλημάτων σε εθνικό και τοπικό επίπεδο, γεγονός που επιτρέπει τη συνεκτίμηση των ιδιαιτεροτήτων κάθε περίπτωσης, καθώς και τη δυνατότητα συμμετοχής των πολιτών, βλ. Καρακώστας Ι. (2006), *Περιβάλλον & Δίκαιο: Δίκαιο διαχείρισης και προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών*, Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 14.

26 Η Συνθήκη του Μάαστριχτ κυρώθηκε στην Ελλάδα με το Ν. 2077/1992.

εκείνον της ειδικής πλειοψηφίας (άρ. 130Σ), αναδιατυπώνεται η αρχή της επικουρικότητας²⁷, εμπλουτίζονται και αντικαθίστανται τα ανωτέρω άρθρα με νέα αρίθμηση (ως άρ. 130P, 130Σ και 130 T), ενώ προωθείται και η λήψη μέτρων σε παγκόσμιο επίπεδο.

Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1998), η περιβαλλοντική προστασία αποτελεί βασική πολιτική προτεραιότητα (άρ. 3 ΣΕΚ) και, για πρώτη φορά, στόχο ανεξάρτητο από την οικονομική ανάπτυξη (αρ. 2 ΣΕΚ) και αποβλέπει “σε υψηλό επίπεδο προστασίας” (άρ. 2 και 174 ΣΕΚ) ενισχυμένη με τις αρχές της προφύλαξης και της προληπτικής δράσης, της επανόρθωσης των βλαβών κατά προτεραιότητα στην πηγή και της αρχής «ο ρυπαίνων πληρώνει», ενώ μεταβάλλεται η αρίθμηση των άρ. 130P επ. σε 174, 175 και 176 ΣυνθΕΚ, κατοχυρώνεται η αρχή της ενσωμάτωσης²⁸ «ιδίως προκειμένου να προωθηθεί η αειφόρος ανάπτυξη» (άρ. 6 ΣΕΚ)²⁹ και διευκρινίζεται η δυνατότητα των κρατών-μελών να θεσπίζουν μέτρα ενισχυμένης προστασίας (άρ. 176 ΣΕΚ). Στη Σύνοδο του Κάρντιφ (15/16.6.1998) τίθενται τα θεμέλια για την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής προστασίας στις πολιτικές της Ε.Ε., με πρώτους τομείς τη γεωργία, τις μεταφορές και την ενέργεια, διαδικασία ευρύτερα γνωστή ως «διαδικασία του Κάρντιφ».

Η Συνθήκη της Νίκαιας δεν εξελίσσει περαιτέρω το ήδη διαμορφωθέν πρωτογενές κοινοτικό περιβαλλοντικό δίκαιο, ωστόσο μεταβάλλει τα αντικείμενα όπου απαιτείται ομοφωνία για το παράγωγο δίκαιο και διευκολύνει την ανάπτυξη συνεργασιών και ειδικών δράσεων συνοχής μεταξύ των κρατών μελών (άρ. 11 και 11α ΣυνθΕΚ και άρ. 158 ΣυνθΕΚ). Το περιβάλλον εντάσσεται ως άξιο προστασίας έννομο αγαθό στο Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Νίκαια, 2000)³⁰, ενώ επιπλέον μνημονεύεται η ενσωμάτωση της προστασίας του

27 Συγκεκριμένα, για την ανάπτυξη κοινοτικής ρυθμιστικής αρμοδιότητας απαιτείται να συντρέχει, εκτός από την ποιοτική υπεροχή της προστασίας, και η προϋπόθεση της ανεπάρκειας των κρατικών μέτρων.

28 Η αρχή της ενσωμάτωσης εντάσσεται στις γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου και έχει δεσμευτικό χαρακτήρα, απευθυνόμενη όχι μόνο στα κοινοτικά όργανα αλλά και στα κράτη μέλη κατά την εκτέλεση πολιτικών, περιορίζοντας την ευχέρεια των κρατικών οργάνων κατά την επιλογή του τρόπου και των μέσων δράσης στους επί μέρους τομείς της κοινοτικής αρμοδιότητας.

29 Nugent N. / Μενδρινού Μ. (επιμ.) (2004), *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλα, σελ. 434, Παναγόπουλος Θ. (2004), *Δίκαιο Περιβάλλοντος*, Αθήνα: Εκδόσεις Αθ. Σταμούλη, σελ. 282.

30 Άρ. 37 του κεφαλαίου “Αλληλεγγύη” του ΧΘΔ: Πρόκειται στην ουσία για αρχή ενσωμάτωσης περιβαλλοντικών κριτηρίων στις άλλες πολιτικές της Ένωσης και όχι για ένα πραγματικό δικαίωμα στο περιβάλλον με ουσιαστικό περιεχόμενο, βλ. Δούση Ε. (2001), *όπ.π.*, σελ. 40.

εντός των λοιπών πολιτικών της Ε.Ε., όπως επιβάλλεται από την αειφόρο ανάπτυξη, χωρίς ωστόσο να κατοχυρώνεται ένα γενικό δικαίωμα στο περιβάλλον³¹.

Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας δεν εισάγονται ριζικές τροποποιήσεις στην προστασία του περιβάλλοντος, ωστόσο σημαντικές καινοτομίες³² μπορούν να θεωρηθούν οι οριζόντιες διατάξεις για την αειφόρο ανάπτυξη, η ένταξη της πολιτικής περιβάλλοντος στις συντρέχουσες αρμοδιότητες της Ένωσης και των κρατών μελών, η εισαγωγή του στόχου της καταπολέμησης του κλίματος και η πρόβλεψη της ενεργειακής πολιτικής ως συντρέχουσας αρμοδιότητας της Ε.Ε.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, το κοινοτικό περιβαλλοντικό δίκαιο τελεί σε αξιακή διαβάθμιση ίση με το δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων³³ και αποτελεί το σημαντικότερο όπλο εναντία στην – μη κοινωνικά αποδεκτή πλέον συμπεριφορά – της περιβαλλοντικής βλάβης.

III. Το δευτερογενές ή παράγωγο ευρωπαϊκό δίκαιο του περιβάλλοντος

Με βάση κυρίως τα άρθρα 2, 3 παρ. 1, 6, 95 παρ. 3 και τα άρθρα 174 παρ. 1, 175 παρ. 1 – 3 και 176 ΣυνθΕΚ (άρθρα 2, 3 παρ. 1, 6, 114 παρ. 3 και άρθρα 191 παρ. 1, 192, παρ. 1 – 3, και 193 ΣυνθΕΕ), η Ε.Ε. νομοθετεί σε όλους τους τομείς της προστασίας του περιβάλλοντος³⁴.

Το δευτερογενές ή παράγωγο ευρωπαϊκό δίκαιο του περιβάλλοντος παρέχει ένα υψηλό επίπεδο περιβαλλοντικής προστασίας στους ευρωπαίους πολίτες, με νομοθετήματα δεσμευτικού χαρακτήρα και μαλακού δικαίου που καλύπτουν όλους τους τομείς³⁵. Το περιβάλλον εμφανίζεται ως ένας τομέας, εντός των αρμοδιοτήτων

31 Υποστηρίζεται ότι άλλες διατάξεις του Χ.Θ.Δ. είναι σημαντικές για τον πολίτη, όσον αφορά το δικαίωμα στην προστασία του περιβάλλοντος, όπως π.χ. το δικαίωμα στη “χρηστή διοίκηση” (άρ. 41 παρ. 1), “σε προηγούμενη ακρόαση” (άρ. 41 παρ. 2), πρόσβασης στα έγγραφα (άρ. 42), προσφυγής στο Διαμεσολαβητή κατά συμπεριφοράς που συνιστά κακοδιοίκηση εκ μέρους των κοινοτικών οργάνων (άρ. 43), αναφοράς προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (άρ. 44) και η υποχρέωση αιτιολογίας των δημοσίων οργάνων (άρ. 41 παρ. 2).

32 Πρεβεδούρου Ε. (2009), «Η προστασία του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της νέας Ευρωπαϊκής Συνθήκης», *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕΕυρΔ)*, Τεύχος 3/2009, σελ. 299.

33 Krämer L. (2003), «*Thirty years of EC Environmental Law: Perspectives and Prospectives*», Krämer L., *European Environmental Law*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate/Dartmouth, p. 505.

34 Σμπώκος Γ. (2011), *Εφαρμογές μέτρων περιβαλλοντικής προστασίας - Κρατική ρύθμιση και αυτορρύθμιση*, Αθήνα: εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 11.

35 Ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό, τα κοινοτικά όργανα, χρησιμοποιούν και τις ακόλουθες εναλλακτικές νομικές βάσεις της ΣυνθΕΚ για την κοινοτική περιβαλλοντική νομοθεσία : (α) άρ. 95 ή 96, το οποίο αποσκοπεί στην υλοποίηση της εγκαθίδρυσης της εσωτερικής αγοράς, (β) άρ. 32, το οποίο αναφέρεται στη λήψη περιβαλλοντικών μέτρων στα πλαίσια της αγροτικής

της Ένωσης, με υψηλό βαθμό ολοκλήρωσης. Η ενωσιακή έννομη τάξη έχει ενσωματώσει το μεγαλύτερο τμήμα του διεθνούς δικαίου του περιβάλλοντος, δεσμεύοντας τον εαυτό της και τα κράτη μέλη³⁶ με μια σειρά πολυμερών διεθνών περιβαλλοντικών συμβάσεων. Κατά προσέγγιση, έχει προσδιοριστεί ότι το 80% των κανόνων δικαίου που εφαρμόζονται στα κράτη-μέλη για την προστασία του περιβάλλοντος έχουν κοινοτική προέλευση³⁷. Συνηθέστερη νομική πράξη είναι η οδηγία, λόγω της αρχής της επικουρικότητας, που παρέχει στα κράτη μέλη την διακριτική ευχέρεια να επιλέξουν τον τρόπο μεταφοράς της στο εσωτερικό δίκαιο³⁸.

Χαρακτηριστικό των πράξεων του δευτερογενούς κοινοτικού δικαίου που αφορούν το περιβάλλον είναι ο εξειδικευμένος χαρακτήρας τους και η διαμόρφωση του περιεχομένου τους περισσότερο βάσει τεχνικών δεδομένων και επιστημονικών πορισμάτων και λιγότερο βάσει νομικών αξιολογήσεων. Πριν την εκπόνηση των κοινοτικών πράξεων διεξάγονται μελέτες εκτίμησης των επιπτώσεων των νέων περιβαλλοντικών προτάσεων με βάση την αποτελεσματικότητα τους (εκτίμηση κόστους - οφέλους), τις πρόσφατες επιστημονικές εξελίξεις, την τεχνογνωσία και τις βέλτιστες πρακτικές. Οι οδηγίες αφορούν ειδικά, απολύτως συγκεκριμένα θέματα και περιλαμβάνουν λεπτομερείς ρυθμίσεις, που συχνά έχουν περιεχόμενο τον καθορισμό ανώτατων τιμών ρυπογόνων ουσιών ή δεικτών ποιότητας ορισμένων περιβαλλοντικών αγαθών. Όσον αφορά τις περιβαλλοντικές οδηγίες, διακρίνουμε σχετικά ότι (α) κάποιες οδηγίες δίνουν σαφείς και ακριβείς στόχους που πρέπει να επιτευχθούν σε ένα συγκεκριμένο τομέα, το οποίο, θεωρητικά, είναι λογικά εύκολο

πολιτικής, της γεωργίας και της κοινής αγοράς, (γ) άρ. 80, το οποίο αφορά τις μεταφορές και τις κοινοτικές ρυθμίσεις σε ζητήματα ηχορμπάνσεως και μεταφοράς επικίνδυνων ή ρυπογόνων αποβλήτων, (δ) άρ. 93, το οποίο αφορά τη θέσπιση φορολογικών ρυθμίσεων και εφάπτεται με την περιβαλλοντική πολιτική στο πλαίσιο της αρχής “ο ρυπαίνων πληρώνει”, (ε) άρ. 133, το οποίο αναφέρεται σε προστατευτικά του περιβάλλοντος μέτρα στα πλαίσια της κοινοτικής εμπορικής πολιτικής, (στ) άρ. 138, το οποίο αποτελεί ειδική διάταξη εκχώρησης αρμοδιοτήτων στα κοινοτικά όργανα για την λήψη μέτρων προστασίας της δημόσιας υγείας και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

36 Η Ε.Ε. έχει και την αρμοδιότητα συνάψεως διεθνών συνθηκών στο τομέα του περιβάλλοντος, μόνη της ή με τη μορφή των λεγόμενων “μικτών συμφωνιών”, βάσει της αρχής του παραλληλισμού εσωτερικών και εξωτερικών αρμοδιοτήτων, κατά την “νομολογία ΑΕΤΡ” του έτους 1971. Πολλά σημαντικά διεθνή κείμενα, αποτελούν παραλλήλως κείμενα και του κοινοτικού δικαίου, αναπτύσσοντας υποχρεώσεις, βλ. Γρηγορίου Π. (2006), «*Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Περιβάλλοντος. Το κοινοτικό κεκτημένο*», Στεφάνου Κ. (επιμ.), *Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτικές. Το ρυθμιστικό πλαίσιο*, Τόμος Γ', Αθήνα: Ελληνική Πανεπιστημιακή Ένωση Ευρωπαϊκών Σπουδών - Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, σελ. 581.

37 Ράντος Α. (2007), *όπ.π.*, σελ. 90 – 91.

38 Η πολιτική επιλογή της αξιοποίησης της οδηγίας εξηγείται από το χαρακτήρα αυτής της κανονιστικής πράξης (άρ. 249 εδ. γ' ΣυνθΕΚ), καθώς τα κοινοτικά όργανα δεν θέλησαν, ενόψει του ότι μέχρι το 1986 η δράση τους δεν διέθετε σαφές και αναμφισβήτητο νομικό έρεισμα, να επέμβουν στις εθνικές έννομες τάξεις με το δραστικό μέσο του Κανονισμού (άρ. 249 εδ. β' ΣυνθΕΚ), βλ. Καράκωστας Ι. (2006), *όπ.π.*, σελ. 56.

να παρακολουθείται και να επιβάλλεται, (β) άλλες οδηγίες περιέχουν όμοιους συγκεκριμένους στόχους εντός συγκεκριμένων τομέων, αλλά αφήνουν μια μεγάλη διακριτική ευχέρεια στα κράτη μέλη για να καθορίσουν που θα εφαρμοστούν, και (γ) άλλες, πιο πρόσφατες, οδηγίες, τέμνουν τα συμβατικά διοικητικά όρια των τομέων και επιβάλλουν υποχρεώσεις που φτάνουν βαθιά στην εθνική λήψη αποφάσεων σε πολλά επίπεδα³⁹. Για το λόγο αυτό, η οδηγία αποτελεί την περισσότερο χρησιμοποιούμενη νομική πράξη, διότι καθορίζει το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα κατά τρόπο δεσμευτικό για τα κράτη μέλη και αφήνει στην αρμοδιότητα των αρχών τους την επιλογή του τύπου και των μέσων πραγματοποίησης⁴⁰. Παρόλα αυτά, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται αυξητική τάση των κανονισμών για τα περιβαλλοντικά θέματα.

Προτεραιότητες της ενωσιακής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και πολιτικής είναι η ενσωμάτωση του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στις εθνικές έννομες τάξεις⁴¹, η διαχειριστική ικανότητα, στρατηγική και αποτελεσματικότητα των αρμοδίων εθνικών αρχών για την εφαρμογή του δικαίου, η διατήρηση, προστασία και βελτίωση της ποιότητας του περιβάλλοντος, η προστασία της ανθρώπινης υγείας, η συνετή και ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων, η διεθνής προώθηση μέτρων για την αντιμετώπιση περιβαλλοντικών προβλημάτων και η διαφύλαξη της οικολογικής ισορροπίας ορισμένων ευαίσθητων περιοχών⁴². Η νομοθεσία καλύπτει όλους τους επί μέρους “κάθετους” τομείς κοινοτικής δράσης, που σχηματικά διακρίνονται σε επτά: 1) Ατμοσφαιρικός αέρας - κλίμα, 2) Χερσαία ύδατα, 3) Φυσικό περιβάλλον και προστασία ειδών – Βιότοποι - Είδη πανίδος & χλωρίδος – Δάση - Θαλάσσιο περιβάλλον - Ποιότητα θαλάσσιων υδάτων, 4) Θόρυβος, 5) Χημικά – Βιοτεχνολογία - Γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί, 6) Απόβλητα - Στερεά απόβλητα - Αστικά λύματα – Τοξικά & Επικίνδυνα απόβλητα, 7) Βιομηχανική ρύπανση – Ασφάλεια βιομηχανικών εγκαταστάσεων. Επίσης καλύπτει “οριζόντιους” τομείς κοινοτικής δράσης, όπως τα θέματα της πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, της

³⁹ Macrory R. (2003), «*The enforcement of Community Environmental Laws: Some critical issues*», Krämer L., *European Environmental Law*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate/Dartmouth, p. 348 – 349.

⁴⁰ Δούση Ε. (2001), ό.π., σελ. 24, Δελλής Γ. (1998), *Κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος, Οι διαστάσεις της προστασίας του περιβάλλοντος στην Κοινοτική έννομη τάξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Α. Σάκκουλα, υποσ. 17, σελ. 134.

⁴¹ Η Ε.Ε. αναγνώρισε σε πρώιμο στάδιο ότι η υψηλή προστασία του περιβάλλοντος δεν θα είχε καταστεί εφικτή, ακόμα και με μεγαλύτερη ενσωμάτωση των κοινοτικών διατάξεων, εάν οι επιμέρους πολιτικές δεν λάμβαναν υπόψη τους τις περιβαλλοντικές απαιτήσεις, βλ. Krämer L. (2006), «*The EU : a regional model?*», *op.cit.*, p. 341.

⁴² Γρηγορίου Π. (2006), ό.π., σελ. 590 – 591.

περιβαλλοντικής ευθύνης, της πρόληψης μέσω της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων κ.α.

Τα Προγράμματα Δράσης της Ε.Ε., που εντάσσονται στο παράγωγο δίκαιο, αποτελούν μη δεσμευτικά μέτρα περιβαλλοντικής προστασίας που αποσκοπούν στην εναρμόνιση και στην επίτευξη ορισμένου στόχου σε συγκεκριμένο χρονικό πλαίσιο. Με τις πρώτες κοινοτικές δράσεις, η τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα υιοθετούσε μία κάθετη και τομεακή προσέγγιση των οικολογικών προβλημάτων, θεσπίζοντας περίπου 200 νομοθετικά κείμενα, κυρίως για περιορισμό της ρύπανσης των υδάτων και του αέρα και της διαχείρισης αποβλήτων, ενώ με το Πέμπτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον “προς μια αειφόρο ανάπτυξη” (1992-2000) υιοθετήθηκε η οριζόντια στρατηγική δράση για την ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών προτεραιοτήτων στις άλλες πολιτικές⁴³. Στο Έκτο Πρόγραμμα Δράσης για το περιβάλλον, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθόρισε τέσσερις τομείς προτεραιότητας: Κλιματική αλλαγή, μεταφορές, δημόσια υγεία και φυσικοί πόροι⁴⁴.

Για την ορθότερη εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου, οι περιβαλλοντικές αρχές των κρατών μελών και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημιούργησαν το “IMPEL”, το Δίκτυο της Ε.Ε. για την εφαρμογή και επιβολή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας, το οποίο στοχεύει στην εξασφάλιση της εφαρμογής του περιβαλλοντικού δικαίου, ιδίως σε ότι αφορά τις μεγάλες βιομηχανικές διαδικασίες, προωθώντας την ανταλλαγή πληροφοριών και πείρας καθώς και τη συνοχή των μεθόδων εφαρμογής του περιβαλλοντικού δικαίου σε επίπεδο Ε.Ε.

Γ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

Ι. Η εξέλιξη της ελληνικής νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος υπό την επίδραση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας

⁴³ Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. (2005), *Δίκαιο του Περιβάλλοντος*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα, σελ. 37.

⁴⁴ Καμχής Μ. (2007), *Η ενοποίηση του ευρωπαϊκού χώρου 1986 – 2006: Ένα σχεδιαστικό εγχείρημα μεγάλης κλίμακας*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Από τη δεκαετία του 1960, στις χώρες της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης, οι οποίες είχαν ήδη αρχίσει να δέχονται τις πρώτες αρνητικές συνέπειες από τη βιομηχανική επανάσταση και την υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων, ανακύπτει προβληματισμός σχετικά με την περιβαλλοντική προστασία. Στη χώρα μας έως τότε, παρά το γεγονός ότι δεν έχει τεθεί ως επιτακτική ανάγκη, είχαν ήδη γίνει κάποιες αποσπασματικές και περιστασιακές προσπάθειες δημιουργίας ενός νομοθετικού πλαισίου κανόνων διαχείρισης και προστασίας στοιχείων του φυσικού περιβάλλοντος. Οι πρώτοι νόμοι για την προστασία του περιβάλλοντος είναι ο νόμος ΔΚΣΤ/1912 για την προστασία από τη βιομηχανική δραστηριότητα⁴⁵ και το Β.Δ. 1510/1922 για την ίδρυση βιομηχανικών εγκαταστάσεων⁴⁶. Αργότερα, θεσπίζονται κανόνες που στοχεύουν στην προστασία ειδών που παρουσιάζουν ενδιαφέρον ως αντικείμενα θήρας ή ως παράγοντες στήριξης της γεωργικής δραστηριότητας και σε μία σειρά μέτρων που στοχεύουν στην προστασία συγκεκριμένων απειλούμενων φυσικών περιοχών (Εθνικών Δρυμών), ιδιαίτερης οικολογικής και αισθητικής αξίας⁴⁷.

Ωστόσο, στο εσωτερικό δίκαιο δεν είχαν ενσωματωθεί κανόνες από τα διεθνή κείμενα, με αποτέλεσμα την αδυναμία εμπλουτισμού της ελληνικής έννομης τάξης⁴⁸. Ο κυρωτικός νόμος της Συμφωνίας Σύνδεσης της Ελλάδας με την ΕΟΚ⁴⁹ δεν προέβλεπε τη δυνατότητα λήψης νομοθετικών μέτρων για τη ρύθμιση θεμάτων που θα μπορούσαν να προκύψουν από την εφαρμογή της Συμφωνίας.

Στην Ελλάδα, οι πρώτες ενδείξεις για την απαρχή της συνειδητοποίησης των περιβαλλοντικών προβλημάτων εμφανίζονται τη δεκαετία του '70. Η προστασία του περιβάλλοντος γίνεται αντικείμενο δημόσιας συζήτησης, ως θεμελιώδης αποστολή του κράτους, μετά την ψήφιση του άρθρου 24 του Συντάγματος 1975, διερχόμενη από δύο στάδια, την προστασία ως μέσο για την εξασφάλιση άλλων εννόμων αγαθών, ιδίως της υγείας και της ανθρώπινης ζωής, και στη συνέχεια την προστασία του περιβάλλοντος ως αυτοσκοπού.

Σημαντικό σταθμό στην εξέλιξη της ελληνικής περιβαλλοντικής προστασίας αποτελεί η Παγκόσμια Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης για το Ανθρώπινο Περιβάλλον (1972), η οποία, παρά την ουσιαστικά ανύπαρκτη συμμετοχή της Ελλάδας σε αυτήν,

45 Προέβλεπε τη διαδικασία αδειοδότησης βιομηχανικών εγκαταστάσεων και την ταξινόμηση αυτών (επικίνδυνες, ανθυγιεινές, ενοχλητικές).

46 Όριζε τις προδιαγραφές για τη διάθεση των υγρών αποβλήτων.

47 π.χ. Α.Ν. 1926/1939 «Περί Θήρας», Ν. 525/1968, Ν.Δ. 86/1969 (Δασικός Κώδικας), Αστυνομική Διάταξη του 1879 για την «προστασία των ωφέλιμων στη γεωργία πτηνών».

48 Ενώ η Ελλάδα είχε υπογράψει τις δύο Ευρωπαϊκές Συμβάσεις για την προστασία των Πτηνών (Παρίσι 1902 και Παρίσι 1950) δεν κατέστη συμβαλλόμενο μέρος αυτών.

49 Η οποία υπεγράφη στις 9.7.1961, κυρώθηκε με το Ν. 4226/1962 και ετέθη σε ισχύ την 1.11.1962.

οδήγησε με καινοφανή τρόπο, μετά τη μεταπολίτευση, στη συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας του περιβάλλοντος στο άρ. 24 του Συντάγματος 1975, διάταξη η οποία διεθνώς θεωρήθηκε πρωτοποριακή σε συνταγματικό επίπεδο για την εποχή της, καθώς ελάχιστα συντάγματα αντιμετώπιζαν την περιβαλλοντική προστασία μέσα από τις διαστάσεις που το ελληνικό Σύνταγμα επεφύλασσε σε αυτήν⁵⁰. Σημαντική επίδραση είχε και η υπογραφή της «Σύμβασης Ραμσάρ» για τους υγρότοπους⁵¹ (1971), η οποία με έμμεσο τρόπο επέδρασε θετικά στην προστασία του περιβάλλοντος στην ελληνική νομοθεσία.

Μέχρι την συνταγματική κατοχύρωση του άρθρου 24 Σ 1975, είχε διαμορφωθεί τομεακή και περιορισμένη νομοθεσία στο πλαίσιο άλλων πολιτικών, που αφορούσε κυρίως την υγεία και την ασφάλεια του ανθρώπου, δηλαδή με περισσότερο ανθρωποκεντρική παρά φιλοπεριβαλλοντική κατεύθυνση. Ακολουθεί ο Ν. 360/1976 “Περί χωροταξίας και περιβάλλοντος”, ο οποίος αποτελεί το πρώτο σύνολο ειδικών κανόνων και όχι πλέον διάσπαρτων διατάξεων, με αντικείμενο τις σχέσεις του ανθρώπου με το περιβάλλον και προβλέπει, από πλευράς αρμοδίων οργάνων, την δημιουργία του Εθνικού Συμβουλίου Χωροταξίας & Περιβάλλοντος, αρχικά τιθέμενου υπό την αιγίδα του Υπουργείου Συντονισμού (μετέπειτα Υπ. Εθνικής Οικονομίας), γεγονός που αντικατοπτρίζει την αντίληψη εκείνης της εποχής σχετικά με την εξάρτηση της περιβαλλοντικής από την οικονομική πολιτική⁵².

Κατά τη χρονική αυτή περίοδο, η Ελλάδα πρωτοπορεί ως προς την ΣυνθΕΚ, καθ’ όσον με τη συνταγματική κατοχύρωση της διαφύλαξης του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος ως πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας⁵³ στο άρ. 24 του Σ 1975, ο συνταγματικός νομοθέτης, έχει αναγάγει, πριν ακόμα την προσχώρηση της χώρας στις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, το περιβάλλον σε βασική προτεραιότητα και επιβεβαιώνει τη ρυθμιστική αποστολή του κράτους στην προστασία του⁵⁴. Με

50 Για τη δεκαετία του 1970 αναφέρονται μόνο ορισμένα Συντάγματα της τότε ανατολικής Ευρώπης: Ουγγαρία (1972), Ε.Σ.Σ.Δ. (1977), Πολωνία (1976), Λ.Δ.Γερμανία (1968), Βουλγαρία (1971), Γιουγκοσλαβία (1974) και Λ.Δ.Κίνας (1978), βλ. Τσάλτας Γρ. (2007), «*Η αρχή της αειφόρου ανάπτυξης: από το διεθνές και κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος στο άρθρο 24 του Συντάγματος*», Γιαννακούρου Γ. / Κρεμλής Γ. / Σιούτη Γ. (επιμ.), *Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα 1981 – 2006*, Αθήνα – Κομοτηνή: Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 65.

51 Κύρωση με Ν.Δ. 191/1974.

52 Δούση Ε. (2001), *όπ.π.*, σελ. 36.

53 Η συνταγματική αυτή υποχρέωση φέρει θεμελιώδη χαρακτήρα ως συνταγματική αρχή, εφόσον αποτελεί προϋπόθεση επιβίωσης του ανθρώπου, βλ. Τσάτσος Δ. (1992), *Συνταγματικό Δίκαιο, Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας*, Τεύχος Β’, Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

54 Κατά την ορθότερη άποψη, το δικαίωμα στο περιβάλλον συγκεντρώνει γνωρίσματα ατομικού, κοινωνικού και πολιτικού δικαιώματος και ανήκει στα δικαιώματα “τρίτης γενιάς” ή “μικτά”, εκφράζοντας το συλλογικό ενδιαφέρον για την προστασία του περιβάλλοντος, τη συμμετοχή των

παραπληρωματικό χαρακτήρα ως προς το άρ. 24 Σ και το άρ. 117 παρ. 3 Σ λειτουργούν και άλλες συνταγματικές διατάξεις που χαρακτηρίζονται ως επάλληλες κανονιστικές ζώνες⁵⁵.

Μετά τη δεκαετία του 1970 η περιβαλλοντική προστασία στην Ελλάδα αποκτά πιο συστηματικό χαρακτήρα και επηρεάζεται καταλυτικά αφ' ενός από τη συμμετοχή της χώρας σε διεθνείς προσπάθειες θεσμικής και οργανωτικής προστασίας του περιβάλλοντος, είτε στο πλαίσιο διεθνών οργάνων και οργανισμών (ΟΗΕ-UNEP, ΕΕ, ΙΜΟ κ.α.), είτε με αυτόνομο τρόπο (διαπραγμάτευση και υπογραφή διμερών και πολυμερών συμβάσεων, πρωτοκόλλων κ.α.), και αφετέρου, μετά την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ο.Κ. και στην Ε.Κ.Α.Χ.⁵⁶, από τον εναρμονισμό της με το κοινοτικό δίκαιο, καθώς, σύμφωνα τη διάταξη του άρ. 2 της Πράξης Προσχωρήσεως, η Ελλάδα εκλήθη να συμμορφωθεί και να εφαρμόσει το σύνολο των διατάξεων του πρωτογενούς και του παράγωγου κοινοτικού δικαίου, που ίσχυε κατά την ημέρα της προσχωρήσεως της. Οι κανόνες αυτοί, οι οποίοι ανανεώνονται και εμπλουτίζονται με ταχύτερους ρυθμούς σε σχέση με τους κανόνες του περιβαλλοντικού Συντάγματος⁵⁷, είναι νομικά δεσμευτικοί για τον Έλληνα εφαρμοστή δυνάμει του άρθρου 28 Σ.

Με την προσχώρηση της, η Ελλάδα αναγνωρίζει την εκχώρηση αρμοδιοτήτων κατά τρόπο δεσμευτικό στα νομοθετικά και δικαστικά όργανα της Κοινότητας και είναι υποχρεωμένη από τις Συνθήκες είτε να εφαρμόζει άμεσα, είτε να μεταφέρει στο εσωτερικό δίκαιο τις σχετικές αρχές και ρυθμίσεις του πρωτογενούς και παράγωγου

πολιτών στη λήψη αποφάσεων και την πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση, καθώς και την ευρύτητα της έννοιας του εννόμου συμφέροντος στην άσκηση ενδίκων βοηθημάτων (ΣτΕ 4664/1997, ΕΑ ΣτΕ 108/1998) και ΣτΕ 2340/95, 3146/98, όπου αναφέρεται ως ατομικό και κοινωνικό δικαίωμα. Κατά Παπακωνσταντίνου Α. (2006), «Δικαστικός ακτιβισμός και Σύνταγμα. Το παράδειγμα της περιβαλλοντικής νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 2/2006, σελ. 225, αποτελεί το πρώτο “μετανεωτερικό δικαίωμα” στη συνταγματική ιστορία της χώρας.

55 Οι επάλληλες κανονιστικές ζώνες του Συντάγματος 1975/1985/2001 αποτελούνται από: α. Η πρώτη από το άρ. 2 παρ. 1 Σ για το σεβασμό και την προστασία της αξίας ανθρώπου ως πρωταρχικής υποχρέωσης της πολιτείας, το άρ. 5 παρ. 1 Σ για το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη προσωπικότητας, το άρ. 25 παρ. 1 και 4 Σ για την υποχρέωση του κράτους να διασφαλίζει τα δικαιώματα του ανθρώπου και να αξιώνει από όλους την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης, β. Η δεύτερη από το άρ. 17 παρ. 1 Σ και 106 παρ. 2 Σ, γ. Η τρίτη από το άρ. 21 παρ. 3 Σ για το δικαίωμα στην υγεία, τα άρ. 21 παρ. 4 και 5 παρ. 5 Σ για το δικαίωμα προστασίας της υγείας και της γενετικής ταυτότητας και την απόκτηση κατοικίας, δ. Η τέταρτη από το άρ. 18 παρ. 1 και 2 Σ για την ιδιοκτησία και την διάθεση μεταλλείων, ορυχείων, σπηλαίων, υπόγειων υδάτων, λιμνοθαλασσών και μεγάλων λιμνών, βλ. Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. (2005), *όπ.π.*, σελ. 22 – 23.

56 Η Ελληνική Δημοκρατία υπογράφει στις 28.5.1979 την Συνθήκη Προσχωρήσεως στην Ε.Ο.Κ. και στην Ε.Κ.Α.Χ., η οποία αρχίζει να ισχύει την 1.1.1981 (κύρωση με Ν. 945/1979, ΕτΚ Α', φ. 170/27.7.1979).

57 Παπακωνσταντίνου Α. (2007), «Διοικητικοί μηχανισμοί ελέγχου της εφαρμογής του δικαίου περιβάλλοντος», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 56.

κοινοτικού δικαίου, ως κανόνες της ελληνικής έννομης τάξης με την αντίστοιχη δεσμευτικότητα. Το δίκαιο περιβάλλοντος που παράγεται από τα κοινοτικά όργανα, επηρεάζει την εθνική νομοθεσία, είτε με την ενσωμάτωση του στην ελληνική έννομη τάξη μέσω της κυρωτικής διαδικασίας είτε με την επίδραση του στην ερμηνεία και την εφαρμογή των αντίστοιχων εθνικών κανόνων είτε με την επίκληση των κανόνων του από τα ελληνικά δικαστήρια. Το ίδιο ισχύει και για την επίδραση που ασκούν οι δικαστικές αποφάσεις επί των περιβαλλοντικών διαφορών από τα κοινοτικά δικαστήρια ΔΕΚ και ΠΕΚ⁵⁸.

Ωστόσο, η Ελλάδα εξαρχής δεν υπήρξε συνεπής στην εκπλήρωση των κοινοτικών της υποχρεώσεων, καθ' όσον οι περισσότερες από τις οδηγίες που ίσχυαν πριν την προσχώρηση⁵⁹ μεταφερθήκαν στην ελληνική έννομη τάξη με καθυστέρηση πέντε έως έξι ετών και αφού η Επιτροπή απείλησε με παραπομπή στο ΔΕΚ.⁶⁰ Στη συνέχεια απαιτούνται από τρία έως πέντε χρόνια για την εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας με την κοινοτική και για την κοινοποίηση αυτής στην Επιτροπή, δηλαδή χρονικό διάστημα μεγαλύτερο από την προθεσμία που τίθεται στις Οδηγίες⁶¹. Κατά την ίδια περίοδο, το κοινοτικό παράγωγο δίκαιο εμφανίζεται αρκετά περιορισμένο από πλευράς αριθμού πράξεων και θεματολογίας.

Η επίδραση του κοινοτικού συστήματος περιβαλλοντικής προστασίας στην Ελλάδα είναι σαφώς πιο έντονη από την επίδραση που ασκείται από την συμμετοχή της Ελλάδας στις εργασίες άλλων διεθνών οργανισμών, σχετικά με την προστασία του περιβάλλοντος, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) και ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και την επικύρωση εκ μέρους της διεθνών συμβάσεων, λόγω του βαθμού δεσμευτικότητας των κοινοτικών πράξεων και των χρηματοδοτικών ενισχύσεων. Παρά τη συμμετοχή της Ελλάδας με θετικό τρόπο στους διεθνείς και κοινοτικούς περιβαλλοντικούς θεσμούς, η παθητική συμμετοχή της έχει ως αποτέλεσμα την μη

58 Ράντος Α. (2007), *όπ.π.*, σελ. 89.

59 Όπως π.χ. οι Οδηγίες για την προστασία των νερών κολύμβησης και επιφάνειας που προορίζονται για πόσιμο, για τα στερεά και επικίνδυνα απόβλητα, για την προστασία των άγριων πουλιών.

60 Δούση Ε. (2001), *όπ.π.*, σελ. 70.

61 Όπως π.χ. ως προς την Οδηγία 80/779/ΕΟΚ (ΕΕ L 229, 30.8.1980, σελ. 30) για τον καθορισμό οριακών και καθοδηγητικών τιμών ποιότητας της ατμόσφαιρας για το διοξείδιο του θείου και τα αιωρούμενα σωματίδια, που τέθηκε σε ισχύ το 1982, η Ελλάδα εναρμονίστηκε το 1987 (Πράξη Υπ. Συμβουλίου/99/10.7.1987, ΕτΚ Α', φ. 135/28.7.1987) και ως προς την Οδηγία 85/337/ΕΟΚ για την αξιολόγηση των επιπτώσεων ορισμένων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, που τέθηκε σε ισχύ το 1988, η Ελλάδα εναρμονίστηκε το 1990 με την ΥΑ 69269/5387/1990 (ΕτΚ Β', φ.678/24.10.1990) και την ΥΑ 75308/5512/1990 για τη συναφή ενημέρωση και συμμετοχή των πολιτών (ΕτΚ Β', φ.691/26.10.1990), ενώ τα μέτρα εναρμόνισης της τροποποίησης της Οδηγίας αυτής (Οδηγία 97/11/ΕΚ) κοινοποιήθηκαν στην Επιτροπή στο τέλος 1999, βλ. Δούση Ε. (2001), *όπ.π.*, σελ. 70-71.

ανάληψη ενεργού ρόλου εκ μέρους της όσον αφορά την κατάθεση προτάσεων και τη χάραξη της περιβαλλοντικής πολιτικής⁶².

Στην ελληνική έννομη τάξη, η θέσπιση πιο συνεκτικής νομοθεσίας ξεκινά να εμφανίζεται μετά τη μεταπολίτευση. Η ένταξη της Ελλάδας στις Ε.Κ. συνέπεσε με την αύξηση του κοινοτικού ενδιαφέροντος για τα προβλήματα της προστασίας του περιβάλλοντος. Από τις αρχές της δεκαετίας του '80, η συμμετοχή της Ελλάδας στην ΕΟΚ δημιουργεί μόνιμα θεσμοθετημένες διαδικασίες παραγωγής, ενσωμάτωσης και εφαρμογής περιβαλλοντικών θεσμών με εξωγενή προέλευση. Οι περισσότερες κοινοτικές πράξεις ενσωματώνονται, έστω και με καθυστέρηση. Το 1980 ιδρύεται το Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (Ν. 1032/1980), με στόχο την επεξεργασία, το συντονισμό και την εφαρμογή περιβαλλοντικής πολιτικής, στο οποίο εντάσσεται η Διεύθυνση Οικισμού, που περιλάμβανε ένα τμήμα για την προστασία του περιβάλλοντος⁶³. Το 1985, το ως άνω Υπουργείο ενώνεται με το Υπ. Δημοσίων Έργων (Ν. 1558/1985) και δημιουργείται το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΥΠΕΧΩΔΕ), γεγονός που θεωρήθηκε ως προσπάθεια υποβιβασμού της περιβαλλοντικής προστασίας έναντι των αναπτυξιακών επιλογών και των δημόσιων έργων της χώρας⁶⁴. Μελλοντικά, η άποψη αυτή επρόκειτο να υποστηριχθεί πιο σθεναρά, λαμβανομένου υπόψη και του γεγονότος ότι η Ελλάδα, σε αντίθεση με τα λοιπά κράτη μέλη της Ε.Ε., μέχρι το 2009 δεν διέθετε αυτοτελές Υπουργείο Περιβάλλοντος.

Ανταποκρινόμενος ο Έλληνας νομοθέτης στη συνταγματική διάταξη του άρ. 24 Σ 1975 και στις κοινοτικές και διεθνείς απαιτήσεις, θεσπίζει αρχικά το Ν. 998/1979 περί προστασίας των δασών και των εν γένει δασικών εκτάσεων και το 1986, μετά από μακρόχρονη επεξεργασία και ισχυρές αντιδράσεις, το Νόμο-Πλαίσιο 1650/1986 (ΦΕΚ Α', 160/16.10.1986) για την προστασία του περιβάλλοντος⁶⁵. Με το Ν. 1650/1986 επιχειρείται η σφαιρική προσέγγιση της περιβαλλοντικής προστασίας, η

62 Από τα μέσα της δεκαετίας 1990 ήταν γεγονός η συστηματική σχεδόν απουσία του αρμόδιου Έλληνα Υπουργού στο Συμβούλιο Υπουργών Περιβάλλοντος της Ε.Ε.

63 Το Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος δεν κατάφερε να συγκεντρώσει υπό τον έλεγχο του τις περιβαλλοντικές υπηρεσίες που είχαν ήδη συσταθεί μέσα στα διάφορα υπουργεία.

64 Η άσκηση ουσιαστικής περιβαλλοντικής πολιτικής αναστέλλεται από τη διασπορά αρμοδιοτήτων και την απουσία συντονισμού μεταξύ διαφόρων Υπουργείων, καθώς, εκτός από το ΥΠΕΧΩΔΕ ως κύριο φορέα περιβαλλοντικής πολιτικής, και άλλα Υπουργεία διατηρούν αρμοδιότητες για το περιβάλλον, όπως π.χ. τα Υπουργεία Υγείας, Γεωργίας, Βιομηχανίας, Μεταφορών και Εμπορικής Ναυτιλίας, βλ. Δούση Ε. (2001), όπ.π., σελ. 65.

65 Η δυσχέρεια ή η αδυναμία του ζημιωθέντος να αποδείξει την υπαιτιότητα του ζημιώσαντος και τον αιτιώδη σύνδεσμο μεταξύ παράνομης και υπαίτιας συμπεριφοράς και περιβαλλοντικής ζημίας, κατά το άρθρο 914 ΑΚ, συνέβαλε στην ανάγκη θέσπισης του Ν. 1650/1986 (άρ. 29), βλ. Σμπώκος Γ. (2011), όπ.π., σελ. 16.

κωδικοποίηση της υφιστάμενης διάσπαρτης νομοθεσίας (περί αστικού σχεδιασμού, ίδρυσης και εγκατάστασης βιομηχανικών μονάδων, παραγωγής ενέργειας κ.α.) και η εισαγωγή νέων εργαλείων περιβαλλοντικής πολιτικής (φόροι, τέλη, διαθέσιμη και οικονομικά εφικτή τεχνολογία). Όμως, η απαίτηση έκδοσης πολυάριθμων προεδρικών διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων για την εφαρμογή του μαρτυρούσε ήδη από τη θέσπιση του την μη δυνατότητα εξισορρόπησης των αντιτιθέμενων συμφερόντων και τη μη ουσιαστική υλοποίηση του.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '90 η επίδραση της ευρωπαϊκής έννομης τάξης καθίσταται περισσότερο ουσιαστική, παρά το μειονέκτημα ότι η ενσωμάτωση των κοινοτικών οδηγιών δεν γινόταν πάντοτε με νόμο, αλλά κατά κανόνα με κανονιστικές πράξεις. Πιο συγκεκριμένα, σημαντικές κοινοτικές ρυθμίσεις που εμπεριείχαν κατά πρώτο λόγο διαδικαστικές ρυθμίσεις, όπως η Οδηγία 85/337 για τις μελέτες περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ενσωματώθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη με Υπουργικές Αποφάσεις, γεγονός που ενέτεινε την έλλειψη συνοχής του πλέγματος νομοθετικών και κανονιστικών ρυθμίσεων και είχε ως αποτέλεσμα την επιβράδυνση των διοικητικών διαδικασιών και την ενίσχυση της γραφειοκρατίας⁶⁶.

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει κατά τρόπο ικανοποιητικό το θέμα μεταφοράς της κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην εσωτερική έννομη τάξη. Μέχρι το 1997, σε σύνολο 144 οδηγιών για το περιβάλλον, είχε προνοήσει για την εφαρμογή την εσωτερική έννομη τάξη των 140 από αυτές⁶⁷. Η ενσωμάτωση του κοινοτικού δικαίου γίνεται με έκδοση νόμων, προεδρικών διαταγμάτων, όπως και πράξεων υπουργικού συμβουλίου, κατά πλειοψηφία όμως με έκδοση Υ.Α.⁶⁸.

Το 2001, με την αναθεώρηση του άρ. 24 του Συντάγματος 1975/1986/2001⁶⁹, κατοχυρώνεται το ατομικό και κοινωνικό δικαίωμα στην προστασία του

66 Παπαδημητρίου Γ. (1992), «Οι ΜΠΕ κατά την οδηγία 85/337/ΕΟΚ, ένα παράδειγμα στρεβλής προσαρμογής του ελληνικού προς το κοινοτικό δίκαιο», *Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕυρΔ)*, Τεύχος 2/1992, σελ. 243.

67 Ραφτόπουλος Β. (1994), «Κατάλογος Οδηγιών για το Περιβάλλον, που ενσωματώθηκαν στο εθνικό δίκαιο από το ΥΠΕΧΩΔΕ», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 1/1994, σελ. 297 επ.

68 Παναγόπουλος Θ. (2006), «Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Περιβάλλοντος Ι: Νομικές Βάσεις», Στεφάνου Κ., *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές - Οικονομική Ολοκλήρωσης και Πολιτικές: Το Ρυθμιστικό Πλαίσιο*, Τόμος Γ', Αθήνα: Ελληνική Πανεπιστημιακή Ένωση Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΕΠΕΕΣ) - Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, σ. 569.

69 Η αναθεώρηση του άρ. 24 συνδέθηκε με την αναθεώρηση των άρ. 95 και 100 Σ, ως μία προσπάθεια να οριοθετηθεί η νομολογία ΣτΕ και να περιοριστεί το εύρος παρεμβάσεων του σε θέματα περιβάλλοντος, βλ. Μαντζούφας Π. (2006), «Το περιβάλλον ως πεδίο ανάπτυξης των σύγχρονων διακινδυνεύσεων και οι νέες προστατευτικές τεχνικές του δικαίου», Μαντζούφας Π., *Συνταγματική προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης, Υγεία - Ιδιωτικότητα - Περιβάλλον*, Σειρά: Μελέτες Συνταγματικού Δικαίου και Πολιτειολογίας (14), Αθήνα - Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 300 και Κοντιάδης Ξ. (2002), *Ο νέος*

περιβάλλοντος και τονίζεται ότι το κράτος έχει υποχρέωση να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά και κατασταλτικά μέτρα για την προστασία του⁷⁰, ενώ, ταυτοχρόνως, καθιερώνεται για πρώτη φορά η αρχή της αειφορίας ως συνταγματικώς κατοχυρωμένη περιβαλλοντική αρχή και ως σημαντική συνιστώσα της οικονομικής ανάπτυξης⁷¹. Με την καθιέρωση της αρχής της αειφορίας, το άρ. 24 Σ αποτελεί το ουσιαστικότερο κανονιστικό θεμέλιο του ελληνικού δικαίου περιβάλλοντος και κάθε δημόσιας δράσης προς τη διασφάλιση του. Επίσης, στο άρθρο προστέθηκε ερμηνευτική δήλωση που δίνει τον ορισμό του δάσους και της δασικής έκτασης, ενώ επισημαίνεται ότι οι τεχνικές επιλογές γίνονται κατά τους κανόνες της επιστήμης.

Ως αποτέλεσμα των επιδράσεων αυτών, το επίπεδο της ελληνικής νομοθεσίας αναβαθμίζεται σημαντικά, υπό την πίεση πολιτικών πιέσεων, χωρίς όμως να επιτυγχάνεται από τον εθνικό νομοθέτη η συνάρθρωση και συστηματοποιημένη ερμηνεία των περιβαλλοντικών κοινοτικών κανόνων σε ένα ενιαίο δικαιοσύνη πλαίσιο με τους εθνικούς κανόνες. Τα προβλήματα της περιβαλλοντικής προστασίας εξακολουθούν να μην αντιμετωπίζονται σφαιρικά και ο Έλληνας νομοθέτης δεν επιτυγχάνει την ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής πολιτικής στις άλλες πολιτικές που επιβαρύνουν το περιβάλλον, όπως επιβάλλεται από την αρχή της ενσωμάτωσης.

Η κοινοτική περιβαλλοντική πολιτική έδωσε ουσιαστική ώθηση για την εξέλιξη της περιβαλλοντικής πολιτικής στην Ελλάδα. Ως επακόλουθο της προσχωρήσεως της χώρας, η ενσωμάτωση της κοινοτικής νομοθεσίας αφ' ενός ενεργοποίησε τη δημιουργία εσωτερικού δικαίου περιβάλλοντος, με δεδομένο ότι επρόκειτο για ένα κράτος μέλος που παραδοσιακά δεν διέθετε ισχυρή περιβαλλοντική προστασία, και αφετέρου επέβαλλε την προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στο περιβαλλοντικό κοινοτικό κεκτημένο, με απώτερο στόχο τόσο την ομοιόμορφη εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου στα κράτη μέλη όσο και την τήρηση της υποχρέωσης ερμηνείας των εθνικών κανόνων υπό το πρίσμα των κοινοτικών. Αυτό αποδεικνύεται και από το σημαντικότερο ελληνικό νομοθέτημα για το περιβάλλον, τον Ν. 1650/1986, το περιεχόμενο του οποίου αποτελεί ουσιαστικά μεταφορά του κοινοτικού δικαίου στην ελληνική έννομη τάξη. Μεταγενέστερα, παρά την έλλειψη συνταγματικής φύσης

Συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 340 επ.

70 Τσάλας Γρ. (2007), ό.π., σελ. 68.

71 Σιούτη Γλ. (2006), «*Το περιβαλλοντικό Σύνταγμα μετά την αναθεώρηση του 2001*», Κοντιάδης Ξ. (επιμ.), *Πέντε χρόνια μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001 – Αποτίμηση και προτάσεις για μία νέα συνταγματική μεταρρύθμιση*, Τόμος Α', Αθήνα – Κομοτηνή: Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου - Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ.422.

περιβαλλοντικών ρυθμίσεων του πρωτογενούς κοινοτικού δικαίου, ο “οικολογικός συνταγματισμός” επηρεάστηκε αναπόδραστα από τα κείμενα των καταστατικών συνθηκών. Σταδιακά, οι διαδοχικές αναθεωρήσεις της Συνθήκης, την καθιστούν περισσότερο προηγμένη από το ελληνικό Σύνταγμα, με την υιοθέτηση της έννοιας της αειφόρου ανάπτυξης και των γενικών αρχών του περιβαλλοντικού δικαίου, όπως των αρχών της πρόληψης και της προφύλαξης και της αρχής “ο ρυπαίνων πληρώνει”⁷².

Συνακόλουθα η αναγνώριση της υποχρέωσης του κράτους για τη λήψη μέτρων προστασίας του περιβάλλοντος με την νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων – ιδίως του ΣτΕ, αλλά και των πολιτικών δικαστηρίων - παράγει έννομες συνέπειες προς όφελος του περιβαλλοντικού δικαίου. Ο κοινωνικός παρεμβατισμός του κράτους δεν περιοριζόταν πλέον από τον οικονομικό προσανατολισμό της ανάπτυξης, αλλά επιτράπη η επιχορήγηση και άλλων κοινωνικών και πολιτικών κριτηρίων, τα οποία αποτελούσαν αντικείμενο της κρατικής μέριμνας⁷³. Ωστόσο, στην ελληνική νομοθεσία παρατηρείται πολυνομία και σύγχυση, που φέρουν δυσμενή αποτελέσματα και στην αντίστοιχη προσπάθεια υλοποίησης του νομοθετικού πλαισίου σε εκτελεστικό επίπεδο, το οποίο πάσχει επιπλέον και από φαινόμενα έλλειψης πολιτικής βούλησης και δυσλειτουργιών της δημόσιας διοίκησης, συνεπικουρούμενα από την έλλειψη ενημέρωσης της ελληνικής κοινωνίας.

II. Οι μέθοδοι ενσωμάτωσης στο εσωτερικό δίκαιο της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας και οι περιπτώσεις άμεσης εφαρμογής της

Σημαντικοί παράγοντες δυσκολίας συμμόρφωσης της εθνικής νομοθεσίας με τα κοινοτικά μέτρα είναι (α) το εύρος και η πολυπλοκότητα των εθνικών κανόνων, που ενδέχεται να επιφέρει δυσκολία προσαρμογής αυτών στις απαιτήσεις του κοινοτικού δικαίου, (β) οι έννοιες που περιέχονται σε οδηγίες, οι οποίες δύναται να έχουν ως αποτέλεσμα διαφορετικούς ορισμούς σε κάθε κράτος μέλος, (γ) η ποικιλία των εθνικών και υπερεθνικών διοικητικών δομών, μέσω των οποίων το κοινοτικό δίκαιο

72 Η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων επεδράσε αναπόδραστα στην αναγνώριση της αρχής της βιώσιμης ανάπτυξης σε συνταγματική αρχή.

73 Επισημαίνεται ότι στα προγενέστερα συνταγματικά κείμενα απουσιάζουν οι οικολογικές αναφορές, χαρακτηριστικά το Σ 1952, μολονότι διαπνέεται από φιλελεύθερο χαρακτήρα, αγνοεί το ζήτημα της περιβαλλοντικής προστασίας και αντιμετωπίζει αποσπασματικά τα όποια θέματα ανακύπτουν από τις ανθρώπινες παρεμβάσεις.

πρέπει να εφαρμοστεί, και (δ) η κρίση των κρατών μελών εάν η μη συμμόρφωση κατά περίπτωση αποτελεί σκόπιμη πολιτική επιλογή⁷⁴.

Οι μέθοδοι ενσωμάτωσης του κοινοτικού περιβαλλοντικού δικαίου είναι οι εξής⁷⁵: (α) Η θέσπιση τυπικού νόμου, που αποτελεί την πιο περίπλοκη μέθοδο λόγω της απαιτούμενης διαδικασίας, για ρύθμιση κυρίως θεμάτων που απαιτούν από το Σύνταγμα κατάρτιση νόμου ή για τη ρύθμιση ιδιαίτερα σημαντικών θεμάτων, (β) η νομοθετική εξουσιοδότηση, στα πλαίσια της οποίας τυπικός νόμος εκχωρεί στη διοίκηση την αρμοδιότητα για τη θέσπιση των απαραίτητων πράξεων νομοθετικού περιεχομένου για την ενσωμάτωση της κοινοτικής νομοθεσίας, και (γ) η απευθείας ενσωμάτωση μέσω κανονιστικής διοικητικής πράξης, υπό τις συνταγματικές προϋποθέσεις. Στην Ελλάδα απαντάται, όπως και στα περισσότερα κράτη μέλη, το ανωτέρω σύνθετο σύστημα των τριών μεθόδων μεταφοράς.

Στην ελληνική έννομη τάξη η ενσωμάτωση ανατίθεται κατά κύριο λόγο στον κανονιστικό και σπανίως στον κοινό νομοθέτη, σύμφωνα με την κανονιστική αρμοδιότητα που προβλέπεται στο άρ. 43 παρ. 1, 2 και 4 Σ. Με έναν εξουσιοδοτικό θεσμικό μηχανισμό έκδοσης κανονιστικών πράξεων ρυθμίζεται η συμμόρφωση της εθνικής προς την κοινοτική έννομη τάξη, όπως προβλέπεται στα άρ. 1 – 3 Ν. 1338/1983, που αποτελεί νόμο-πλαίσιο, όπως ισχύει τροποποιημένος από τους Ν. 1440/1984, 1775/1998 και 1892/1990. Με κανονιστικές πράξεις λαμβάνεται και κάθε αναγκαίο συμπληρωματικό μέτρο για την εφαρμογή των κοινοτικών πράξεων (π.χ. σύσταση οργάνων και θέσεων, καθορισμός αρμοδιοτήτων και διοικητικών διαδικασιών, θέσπιση διοικητικών κυρώσεων). Από τα πρώτα χρόνια της προσχωρήσεως, σπάνια χρησιμοποιείται η διαδικασία εκδόσεως τυπικού νόμου για την ενσωμάτωση του ευρωπαϊκού δικαίου περιβάλλοντος, διότι έχει κριθεί χρονοβόρα για τη ρύθμιση θεμάτων με καθαρά τεχνικό χαρακτήρα⁷⁶ και αντί αυτής προτιμάται η έκδοση Υπουργικών Αποφάσεων ή Προεδρικών Διαταγμάτων.

Στο Ν. 1650/1986 (Α' 160) «Για την προστασία του περιβάλλοντος», εμπεριέχεται πλήθος εξουσιοδοτήσεων για τη λήψη μέτρων, με Κοινές Υπουργικές

⁷⁴ Collins K. / Earnshaw D. (2003), «*The Implementation and Enforcement of European Community Environment Legislation*», Krämer L., *European Environmental Law*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate/Dartmouth, p. 251.

⁷⁵ Σκουρή Β. (2008), «*Ο ρόλος της δημόσιας διοίκησης στην εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου*», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: «*Επιμόρφωση και Εκπαίδευση στη σύγχρονη Δημόσια Διοίκηση*», 21 – 22 Ιανουαρίου 2008, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης & Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ) - Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, Ελλάδα, σελ. 21.

⁷⁶ Γιομπρέ – Δημητρίου Α. / Καπιτσάνα Ε. (2009), «*Η ενσωμάτωση του κοινοτικού δικαίου στην εσωτερική έννομη τάξη. Νομικές και διοικητικές διαστάσεις*», Πασσάς Α. / Τσέκος Θ. (επιμ.), *Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 206.

Αποφάσεις που σχετίζονται με την προστασία των νερών, του εδάφους, τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων, την προστασία και διατήρηση των ειδών της χλωρίδας και άγριας πανίδας κ.λ.π. Με αυτόν υιοθετείται το μεγαλύτερο μέρος των κοινοτικών οδηγιών για την προστασία του περιβάλλοντος, βάσει των ανωτέρω εξουσιοδοτήσεων με παράλληλη μεία και της εξουσιοδοτήσεως του άρ. 2 του Νόμου, όπου οι εξουσιοδοτήσεις του νόμου δεν καλύπτουν πλήρως το εύρος των κοινοτικών οδηγιών⁷⁷. Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι ναι μεν με το νόμο αυτό η Ελλάδα αποκτά τυπικά περιβαλλοντική πολιτική μέσω της καθιέρωσης ενός σημαντικού γενικού πλαισίου περιβαλλοντικής προστασίας, με σαφώς θετικό το ρόλο της Ε.Ε., στερείτο όμως τις δυνατότητες άμεσης ρυθμιστικής λειτουργίας⁷⁸.

Καθοριστικό ρόλο στην αποτελεσματικότερη προστασία των περιβαλλοντικών αγαθών, μέσω των διατάξεων του κοινοτικού δικαίου και ιδίως των Οδηγιών, διαδραματίζουν ως βασικές δικαιοϊκές αρχές:

- 1) η υποχρέωση ορθής, πλήρους και έγκαιρης μεταφοράς της οδηγίας,
- 2) η αρχή της υπεροχής των κοινοτικών ρυθμίσεων απέναντι στις αντίστοιχες εθνικές διατάξεις,
- 3) η αρχή της αμέσου ισχύος ή της παραγωγής αμέσου αποτελέσματος των οδηγιών (στις κάθετες σχέσεις), εφόσον έχει παρέλθει άπρακτη η προθεσμία ενσωμάτωσής τους,
- 4) η αρχή του σεβασμού του περιεχομένου οδηγίας κατά τη διάρκεια της προθεσμίας ενσωμάτωσής της, και
- 5) η αρχή της σύμφωνης προς το κοινοτικό δίκαιο ερμηνείας του εθνικού δικαίου προσαρμογής.

Για την αποτελεσματική και ομοιόμορφη εφαρμογή των οδηγιών σημαντικό ρόλο παίζει και η ερμηνεία του εθνικού δικαίου προσαρμογής σύμφωνα με το πνεύμα και το σκοπό της Οδηγίας. Η σύμφωνη με το κοινοτικό δίκαιο ερμηνεία συνίσταται στην άρση της σύγκρουσης σε περίπτωση αμφισημίας μεταξύ της εθνικής και της κοινοτικής ερμηνείας μίας κοινοτικής προελεύσεως διάταξης προς όφελος της δεύτερης. Στο πλαίσιο αυτό, δεν είναι επιτρεπτή η ερμηνεία όταν αντιβαίνει το γράμμα της εθνικής διάταξης, γιατί τότε υπάρχει ελλιπή ενσωμάτωση της οδηγίας και τίθεται ζήτημα άμεσης εφαρμογής των διατάξεων της⁷⁹.

77 Γιομπρέ – Δημητρίου Α. / Καπιτσάνα Ε. (2009), όπ.π., σελ. 211.

78 Σαμιώτης Γ. (2009), «Η ένταξη και εφαρμογή του διεθνούς και κοινοτικού δικαίου προστασίας περιβάλλοντος στην Ελλάδα», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 1/2009, σελ. 29.

79 Πέτρου Χρ. (2008), «Η προσαρμογή της ελληνικής έννομης τάξης στο περιβαλλοντικό κοινοτικό κεκτημένο», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 2/2008, σελ. 212.

Στο πλαίσιο αυτό, σημαντική παράμετρο στη συμμόρφωση της Ελλάδας προς το κοινοτικό δίκαιο διαδραμάτισε και η σχετική νομολογία του ΔΕΚ, στις περιπτώσεις άμεσης εφαρμογής μιας οδηγίας⁸⁰, όσον αφορά την αξίωση του ζημιωθέντος πολίτη από την μη έγκαιρη ενσωμάτωση μίας οδηγίας (σύμφωνα με πάγια νομολογία που διαμορφώθηκε με τις αποφάσεις Francovich και Factortime III). Η δυνατότητα επικλήσεως μιας ανεπιφύλακτης και αρκούντως ακριβούς διατάξεως μίας μη μεταφερθείσας στην εσωτερική έννομη τάξη οδηγίας υφίσταται, μόνο υπέρ των ιδιωτών και έναντι “κάθε κράτους μέλους στο οποίο η οδηγία απευθύνεται”.

Κατά συνέπεια, η μη μεταφορά ή η μη έγκαιρη μεταφορά ή η πλημμελής μεταφορά οδηγίας στην εθνική έννομη τάξη, αλλά και η μη πρακτική εφαρμογή της στην πράξη, συνιστούν παραβιάσεις του κοινοτικού δικαίου από την πλευρά της εθνικής δημόσιας διοίκησης, λόγω συγκεκριμένης συμπεριφοράς, πράξης ή παράλειψης της, οι οποίες στοιχειοθετούν αντικειμενική ευθύνη του κράτους για αποκατάσταση της ζημίας, σε περίπτωση που προκαλείται ζημία σε ιδιώτη από τη μη μεταφορά ή τη μη έγκαιρη μεταφορά ή την μη ορθή μεταφορά ή την αδυναμία εφαρμογής της οδηγίας.

III. Η ουσιαστική συμβολή της ελληνικής νομολογίας στην συμμόρφωση του εθνικού προς το κοινοτικό περιβαλλοντικό δίκαιο

Καθοριστικό ρόλο στην εφαρμογή της κοινοτικής νομοθετικής προστασίας του περιβάλλοντος, καθώς επίσης και της εθνικής νομοθεσίας, διαδραμάτισε από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, το ΣτΕ, και ιδίως το Ε' Τμήμα του, το οποίο αναλαμβάνει να αξιοποιήσει στο έπακρο τις ερμηνευτικές δυνατότητες του άρθρου 24 Σ 1975. Το ΣτΕ μεταστρέφει σταδιακά τη νομολογία του υπέρ του σκοπού της υψηλού επιπέδου προστασίας του φυσικού, οικιστικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και εισάγει σ' αυτήν το κοινοτικό περιβαλλοντικό κεκτημένο με πλουραλιστικό τρόπο. Αναγνωρίζεται η προτεραιότητα της προστασίας του περιβάλλοντος σε σχέση με άλλα αγαθά, όπως είναι η ιδιοκτησία, η οικονομική ελευθερία και η οικονομική ανάπτυξη, με αποτέλεσμα το άρ. 24 Σ να καθίσταται “πεδίο νομικοπολιτικής έντασης”. Η νομοθετική και η εκτελεστική λειτουργία αναγκάζονται πολλές φορές να συμμορφωθούν με τη “ακτιβιστική”

⁸⁰ Krämer L. (2003), «*The Implementation of Community Environmental Directives within Member States: Some Implications of the Direct Effect Doctrine*», Krämer L., *European Environmental Law*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate/Dartmouth, p. 229 – 232.

φιλοπεριβαλλοντική νομολογία του ΣτΕ και να μεταβάλλουν το νομοθετικό πλαίσιο και τις διοικητικές πρακτικές. Το ΣτΕ αναλαμβάνει σημαντικό ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος ακόμα και στο πλαίσιο προληπτικού ελέγχου, που ασκείται από το ίδιο κατά την επεξεργασία Προεδρικών Διαταγμάτων και επιτυγχάνει ορισμένες φορές την αναθεώρηση της νομολογίας⁸¹.

Οι αποφάσεις του ΣτΕ σε θέματα κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος είναι επίσης αρκετές. Εντελώς ενδεικτικά αναφέρονται οι αποφάσεις της Ολομέλειας για την έννοια και έκταση του δικαστικού ελέγχου της αρχής της αειφορίας [αποφάσεις 3478/2000 (Εκτροπή Αχελώου ΙΙΙ) και 613/2002 (Εργοστάσιο χρυσού Χαλκιδικής)], την απόφαση 1264/2005 ΟλΣτΕ (Κεραίες κινητής τηλεφωνίας) για την αρχή της προφυλάξεως, την απόφαση 3943/1995 (Εκτροπή Αχελώου ΙΙ) για την υποχρέωση περιβαλλοντικής ενημερώσεως, την απόφαση 2759/1994 (Εκτροπή Αχελώου Ι) για την υποχρέωση εκπονήσεως συνθετικής και όχι αποσπασματικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, την απόφαση 998/2005 ΟλΣτΕ για τη δυνατότητα και την υποχρέωση πλήρους εκτιμήσεως των περιβαλλοντικών επιπτώσεων δραστηριότητας σε ένα μόνο στάδιο διοικητικής διαδικασίας, το πρακτικό επεξεργασίας του Π.Δ. 56/02 για τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες η προέγκριση χωροθετήσεως έργου μπορεί να γίνει με νόμο (Ολυμπιακό Κέντρο Ιστιοπλοΐας), τις αποφάσεις για τη θήρα (Διάρκεια κυνηγετικών περιόδων, υπ' αρ. 366/93, 1174/94 κ.α.), την απόφαση για την επίπτωση έργου σε περιοχή NATURA (αρ. 2547/05), την απόφαση 3262/03 (Σταθμός ΔΕΗ Αθερινόλακκου) για την ατμοσφαιρική ρύπανση από διοξείδιο του άνθρακα εν όψει των ορισμών του Πρωτοκόλλου του Κυότο, την απόφαση 2594/98 (Διαχείριση αποβλήτων Ανατολικής Αττικής) για τα απόβλητα και απορρίμματα, την απόφαση 1688/05 ΟλΣτΕ για τη διαχείριση των υδάτων σε επίπεδο λεκάνης απορροής (Εκτροπή Αχελώου ΙV) κ.α.⁸². Η πραγματική επιρροή του κοινοτικού δικαίου στην ελληνική νομολογία δεν είναι ευχερώς προσδιορίσιμη, διότι, σε όλες σχεδόν τις δικαστικές αποφάσεις που αφορούν και το περιβάλλον, κατ' εξαίρεση εκείνων που επιλύουν διαφορές σε θέματα που ρυθμίζονται ειδικώς από το ευρωπαϊκό κοινοτικό δίκαιο, μνημονεύεται το άρ. 24 Σ, παράλληλα με την εφαρμογή των κοινοτικών γενικών αρχών και κανόνων, καθώς και των διατάξεων των Καταστατικών Συνθηκών.

81 Μενουδάκος Κ. (2007), «*Τα δικαστήρια ως ελεγκτικός μηχανισμός για την εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 88.

82 Ράντος Α. (2007), ό.π., σελ. 98.

Η νομολογία του ΣτΕ επικρίθηκε ότι εφαρμόστηκε ορισμένες φορές με υπερβολική σε σχέση με τα όρια του δικαστικού ελέγχου ευρύτητα. Θεωρήθηκε ότι ο διοικητικός δικαστής, κατά τον έλεγχο των ορίων του περιβαλλοντικού ελέγχου, εισήγαγε την έννοια του «περιβαλλοντικού ζωτικού χώρου» ως προϋπόθεση για τη βιώσιμη ανάπτυξη, με αποτέλεσμα να εισχωρήσει σε κρίσεις ουσίας που υπερέβησαν τα συνταγματικώς κατοχυρωμένα όρια του ακυρωτικού ελέγχου. Από την άλλη πλευρά, η υπέρβαση του ακυρωτικού ελέγχου δικαιολογείται από τον πυρήνα του άρ. 24 Σ και την εκτίμηση της αρχής της αειφορίας, καθώς η αρχή αυτή διέρχεται από ουσιαστικές κρίσεις που αφορούν τη σκοπιμότητα των σχετικών νομοθετικών ρυθμίσεων ενός έργου ή μιας δραστηριότητας και την έμμεση αξιολόγηση των τεχνικών κρίσεων της διοίκησης.

Με προστατευτική διάθεση εμφανίζονται και τα πολιτικά δικαστήρια, με βάση τις διατάξεις του ΑΚ που διέπουν την προσβολή της προσωπικότητας, αλλά και την κατάχρηση δικαιώματος, καθώς και τα ποινικά δικαστήρια με την εφαρμογή αξιοσημείων ποινικών διατάξεων. Το κοινοτικό δίκαιο, μέσω της ενίσχυσης του δικαιώματος προστασίας της προσωπικότητας (άρ. 57 ΑΚ), εγγυάται πλήρως το δικαίωμα χρήσης των περιβαλλοντικών αγαθών. Η υποχρέωση αποκατάστασης της επελθούσας περιβαλλοντικής ζημίας (άρ. 914 και 932 ΑΚ) μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε συνάρτηση με τις αντίστοιχες διατάξεις του κοινοτικού δικαίου.

IV. Τα προβλήματα που παρατηρούνται κατά την ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας

Κατά την ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στο εσωτερικό δίκαιο, η χώρα μας, ενώ παρουσιάζει, έστω και καθυστερημένα μία αξιόλογη εθνική νομοθεσία, συνάδουσα με το περιβαλλοντικό κεκτημένο, εντούτοις εμφανίζει τα ακόλουθα προβλήματα :

α. Όσον αφορά τη μετάθεση των αρμοδιοτήτων της ενσωμάτωσης από την κοινή στην υποδεέστερη κανονιστική αρμοδιότητα, μέσω της νομοθετικής εξουσιοδότησης, με σκοπό την εξοικονόμηση χρόνου, παρατηρείται ότι με την ακολουθούμενη αυτή διαδικασία, αφ' ενός καταστρατηγείται η διάκριση των εξουσιών και αφετέρου παρακάμπτονται οι συνταγματικές εγγυήσεις της προηγούμενης επεξεργασίας των σχεδίων των Προεδρικών Διαταγμάτων από το ΣτΕ και της έκδοσης τους κατόπιν προηγουμένου ελέγχου από τον Πρόεδρο της

Δημοκρατίας. Άλλωστε, η νομική και τεχνική πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών Οδηγιών, που δυσχεραίνει το έργο της μεταφοράς τους στο εσωτερικό δίκαιο και δυσκολεύει ακόμα περισσότερο την εξισορρόπηση των συμφερόντων των ενδιαφερομένων μερών, απαιτεί τις περισσότερες φορές την εναρμόνιση τους σύμφωνα με την κοινή νομοθεσία.

β. Όσον αφορά τη μη εμπρόθεσμη ενσωμάτωση των δικαϊκών κανόνων του δευτερογενούς δικαίου του περιβάλλοντος στην εσωτερική έννομη τάξη, η πρακτική αυτή οφείλεται εν πολλοίς, μεταξύ άλλων, στη συμμετοχή περισσότερων εμπλεκόμενων Υπουργείων στη συνυπογραφή των Κοινών Υπουργικών Αποφάσεων, που αποτελούν τα κατεξοχήν νομοθετήματα μεταφοράς των οδηγιών ή στην πάροδο μεγάλου χρονικού διαστήματος κατά την επεξεργασία των Προεδρικών Διαταγμάτων μεταφοράς των οδηγιών από το ΣτΕ.

Επιπλέον, δεν χωρεί αμφιβολία ότι ένας συνηθισμένος λόγος για την καθυστέρηση στη μεταφορά προκύπτει από τις δυσκολίες κατά τη διαμόρφωση και διατύπωση της εθνικής νομοθεσίας. Περαιτέρω, σε ορισμένα ζητήματα η κοινοτική νομοθεσία εμφανίζεται να είναι σιωπηλή, οπότε εναπόκειται στο κράτος μέλος να καλύψει το κενό, για να είναι αποτελεσματικές οι κανονιστικές ρυθμίσεις⁸³. Το δευτερογενές δίκαιο, τις περισσότερες φορές μεταφέρεται καθυστερημένα, είτε υπό την απειλή της κίνησης της προδικαστικής διαδικασίας εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή της περικοπής των χρηματοδοτικών ενισχύσεων, είτε κατά το χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μετά την κίνηση της προδικαστικής διαδικασίας και μέχρι την εκδίκαση της υπόθεσης, είτε, τέλος, μετά την έκδοση καταδικαστικής απόφασης από το ΔΕΚ επί της ασκηθείσας προσφυγής από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά της Ελλάδας.

γ. Η μη ορθή (πλημμελής) ή μη ολοκληρωμένη (ελλιπής) μεταφορά των δικαϊκών κανόνων του δευτερογενούς δικαίου του περιβάλλοντος στο εθνικό δίκαιο έχει ως αποτέλεσμα την ένταξη μη ποιοτικής και δυσχερώς εφαρμόσιμης νομοθεσίας στο εθνικό δικαϊκό σύστημα. Η μη ορθή (πλημμελής) ή μη ολοκληρωμένη (ελλιπής) μεταφορά συναρτάται κυρίως είτε με την επιλογή της απλής μετάθεσης και παράθεσης του εξωγενούς κειμένου, με την επανάληψη των διατάξεων σχεδόν κατά γράμμα, χωρίς παράλληλη ένταξη αυτών στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, είτε με την «κακή» μετάφραση του κειμένου, που δεν συνάδει με το σκοπό της οδηγίας ή που

⁸³ Hawke N. (2002), *Environmental Policy: Implementation and Enforcement*, Burlington, USA: Ashgate Publishing Limited, p. 187 – 188.

προκαλεί σοβαρά ερμηνευτικά προβλήματα, είτε, σε μεγάλο βαθμό, με την εσφαλμένη και ασυστηματοποίητη χρήση της νομικής και τεχνικής ορολογίας των εξωγενών διατάξεων⁸⁴, με αποτέλεσμα την εισαγωγή όρων δυσνόητων ή μη προσαρμοσμένων στα ελληνικά δεδομένα. Οι ανωτέρω περιπτώσεις, δύναται μιν να επιφέρουν το αρχικώς επιθυμητό αποτέλεσμα της τυπικής μεταφοράς του κειμένου και της αποφυγής της καταδίκης της χώρας, όμως, η εσφαλμένη ενσωμάτωση τους συνεπάγεται όχι μόνο την ατελή προσαρμογή και την ένταξη δυσεφάρμοστων διατάξεων, αλλά και την άσκοπη επιβάρυνση και πολυσχιδία του ισχύοντος νομοθετικού πλαισίου.

δ. Το φαινόμενο της μη ουσιαστικής ενσωμάτωσης του ευρωπαϊκού δικαίου επιτείνεται από το γεγονός ότι οι εκδοθείσες πράξεις εισάγουν πολύπλοκες διαδικασίες εφαρμογής, χωρίς αυτό να απαιτείται από το κοινοτικό δίκαιο, στις οποίες η ελληνική διοίκηση δεν δύναται να ανταποκριθεί, με αποτέλεσμα τα περισσότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει το περιβαλλοντικό δίκαιο στη χώρα μας να εντοπίζονται στο στάδιο της εφαρμογής του. Οι πολύπλοκες αυτές διαδικασίες εφαρμογής της ελληνικής νομοθεσίας συνέβαλαν στο αντίθετο αποτέλεσμα από την επιθυμητή έγκαιρη και αποτελεσματική εφαρμογή, συνέβαλαν δηλαδή στην αποκέντρωση σημαντικών περιβαλλοντικών αρμοδιοτήτων στην πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση, σε ατέρμονη διάχυση ευθυνών, κατάτμηση και αλληλοεπικάλυψη αρμοδιοτήτων, σε έλλειψη συντονισμού, ενημέρωσης, τεχνογνωσίας και επάρκειας.

ε. Όπως προαναφέραμε, οι πράξεις εναρμόνισης μεταφέρουν κατά κύριο λόγο αυτολεξεί το περιεχόμενο του νομοθετικού κειμένου, καθορίζοντας τις αρμόδιες αρχές ή τις αναγκαίες διαδικασίες ή τα θέματα για τα οποία η οδηγία απαιτεί ειδικές ρυθμίσεις, προβλέποντας επίσης και τις απαραίτητες ποινές. Κατά συνέπεια, κατά την απλή μεταφορά των ρυθμίσεων, μεταφέρονται και οι «αδυναμίες» που συνοδεύουν τα κείμενα των οδηγιών, εφόσον πολλές από αυτές προβλέπουν για ορισμένα ειδικά θέματα την έκδοση μελλοντικών πράξεων, με αποτέλεσμα να μένουν ουσιαστικά ανεφάρμοστες⁸⁵.

84 Η αναγνώριση της προτεραιότητας εφαρμογής του κοινοτικού δεν θα πρέπει να ερμηνεύεται κατά τέτοιο τρόπο, ώστε η εμφάνιση οποιουδήποτε προβλήματος να θεωρείται ταυτόχρονα ως πρόβλημα των εθνικών ρυθμίσεων και τούτο διότι ορισμένες φορές τα προβλήματα εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου είναι σε μεγάλο βαθμό απόρροια της φύσης και του χαρακτήρα των κοινοτικών ρυθμίσεων, που είτε αποτελούν το προϊόν διαπραγματευτικών συμβιβασμών είτε είναι αρκετά τεχνικού χαρακτήρα και δεν συμβαδίζουν με το επίπεδο ανάπτυξης όλων των κρατών μελών, βλ. Καραγεώργου Β. (2005), *όπ.π.*, σελ. 109.

85 Δούση Ε. (2001), *όπ.π.*, σελ. 71.

στ. Όπως συνάγεται από την αρχή της επικουρικής, οι περισσότερες οδηγίες παρέχουν την απολύτως απαραίτητη περιβαλλοντική προστασία και περιέχουν διάταξη που προβλέπει ότι τα κράτη μέλη μπορούν να λάβουν αυστηρότερα μέτρα, εάν το κρίνουν σκόπιμο. Η δυνατότητα αυτή παραβλέπεται με την κατά γράμμα μεταφορά του κειμένου και δεν έχει τύχει της πρέουσας επεξεργασίας από τον Έλληνα νομοθέτη, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να παρέχει την ελάχιστη δυνατή προστασία στο περιβάλλον και τους πολίτες της.⁸⁶

Δ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΣΤΟΥΣ ΕΠΙ ΜΕΡΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στο παρόν κεφάλαιο διερευνώνται αφ' ενός η ενσωμάτωση της ευρωπαϊκής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα ανά τομέα περιβάλλοντος και η έγκαιρη ή μη προσαρμογή της και αφετέρου επιμέρους στοιχεία για την ποιότητα, τη σαφήνεια και την αποτελεσματικότητα των νομοθετημάτων που ενσωματώνουν την κοινοτική νομοθεσία⁸⁷. Ειδικότερα:

1. Πρόσβαση σε περιβαλλοντική πληροφορία

Ιδιαίτερης σημασίας είναι η Σύμβαση Aarhus (1998) για την ελεύθερη πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία⁸⁸ και για το δικαίωμα συμμετοχής στη λήψη αποφάσεων. Αρχικώς, για την εφαρμογή της Σύμβασης αυτής, πριν την ξεχωριστή κύρωση της από την Ελλάδα με το Ν. 3422/2005 (ΦΕΚ Α'303 /13.12.2005), η χώρα μας δεσμευόταν λόγω της προσχώρησης της στην Ε.Ε., με αποτέλεσμα τον ελλιπή έλεγχο της ποιότητας των περιβαλλοντικών μελετών και τήρησης των περιβαλλοντικών όρων. Με την κύρωση της η Ελλάδα κατατάσσεται

86 Δούση Ε. (2001), όπ.π., σελ. 72.

87 Τα στοιχεία έχουν ληφθεί, μεταξύ άλλων, και από: α) τον διαδικτυακό τόπο του WWF Ελλάς και τις ανά έτος δημοσιεύσεις των εκθέσεων αποτίμησης του καθεστώτος εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας με τίτλο "Δεσμεύσεις χωρίς εφαρμογή: η περιβαλλοντική νομοθεσία στην Ελλάδα" (2005 – 2011):

http://politics.wwf.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=773&Itemid=415 και β)

από την έκθεση κατάστασης του Εθνικού Κέντρου Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΚΠΑΑ) για το Περιβάλλον στην Ελλάδα 2008:

http://62.217.124.156/images/stories/EKTHESI_2008.pdf

88 Η Σύμβαση Aarhus τέθηκε σε εφαρμογή το 2001 και η Ε.Ε. την κύρωσε συνολικά στις 17.2.2005.

στα κράτη μέλη που συναποφασίζουν για την εφαρμογή της. Η ελευθερία πρόσβασης στην περιβαλλοντική πληροφορία βρίσκει επιπλέον έρεισμα στο δικαίωμα πληροφόρησης του άρ. 10 παρ. 3 Σ, σύμφωνα με το οποίο *“Η αρμόδια αρχή υποχρεούται να απαντά σε αίτηση πληροφοριών”*.

Μετά από την άσκηση πίεσης εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και την έκδοση ακυρωτικής απόφασης από το ΣτΕ⁸⁹, η Οδηγία 90/313/ΕΟΚ *“σχετικά με την ελεύθερη πληροφόρηση για θέματα περιβάλλοντος”* ενσωματώνεται στο εσωτερικό δίκαιο, μετά από τρία έτη από τη λήξη της προθεσμίας ενσωμάτωσης⁹⁰ με 2 ΚΥΑ, του 1995 και του 1998.

Στη συνέχεια και μετά από προειδοποιητική επιστολή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής τον Μάρτιο του 2005 και παραπομπή της χώρας στο ΔΕΚ λόγω της καθυστέρησης⁹¹, η Ελλάδα ενσωματώνει εκπροθέσμως (μετά από 13 μήνες) την Οδηγία 2003/4/ΕΚ *“Πρόσβαση του κοινού σε περιβαλλοντικές πληροφορίες και για την κατάργηση της Οδηγίας 90/313/ΕΟΚ του Συμβουλίου”* (ΦΕΚ Β’327/17.3.2006), με αποτέλεσμα η Ευρωπαϊκή Επιτροπή να παραιτηθεί της προσφυγής της. Τον Ιούνιο 2005 τίθεται σε εφαρμογή η Οδηγία 2003/35 *«σχετικά με τη συμμετοχή του κοινού στην κατάρτιση ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων που αφορούν το περιβάλλον και με την τροποποίηση όσον αφορά τη συμμετοχή του κοινού και την πρόσβαση στη δικαιοσύνη, των οδηγιών 85/337/ΕΟΚ και 96/61/ΕΚ του Συμβουλίου»*, η οποία προσδιορίζει τα μέτρα υλοποίησης του «δεύτερου πυλώνα» της Σύμβασης του Άαρχους, δηλαδή τη συμμετοχή του κοινού στην λήψη αποφάσεων που σχετίζονται με το περιβάλλον. Η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφορία συνεπικουρείται και από την εφαρμογή των διατάξεων του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας.

Η σχετική νομοθεσία στην Ελλάδα για την πρόσβαση σε πληροφορίες που αφορούν την κατάσταση του περιβάλλοντος, καθώς και σε δραστηριότητες ή μέτρα που έχουν επωφελείς ή δυσμενείς συνέπειες για το περιβάλλον, είναι προϊόν προσαρμογής του εθνικού δικαίου προς το κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος, καθώς η Ελλάδα ακολουθεί τις ενωσιακές εξελίξεις για πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες και για ουσιαστική κοινωνική συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης περιβαλλοντικών

89 Με την 3943/1995 απόφαση του, το ΣτΕ (Ε’ Τμήμα), παρά το γεγονός ότι η Οδηγία δεν είχε ακόμα ενσωματωθεί στο εθνικό δίκαιο, έκρινε ότι συνιστά παράβαση των άρθρων 2,3,4 και 5 της Οδηγίας 90/313/ΕΟΚ η άρνηση της Διοίκησης να χορηγήσει υδρολογικά δεδομένα για τις λεκάνες απορροής των ποταμών Αχελώου, Πάμισου, Πορταϊκού και Εύηνου προς περιβαλλοντικές οργανώσεις.

90 Προθεσμία ενσωμάτωσης ήταν η 31.12.1992 (άρ. 9 της Οδηγίας).

91 Υπόθεση C-85/06.

αποφάσεων⁹². Η διασφάλιση της ευρύτερης δυνατής διάθεσης και διάδοσης των περιβαλλοντικών πληροφοριών και η θεσμική κατοχύρωση του δικαιώματος πρόσβασης του πολίτη στις περιβαλλοντικές πληροφορίες και του δικαιώματος συμμετοχής του κοινού στη λήψη αποφάσεων, μέσω ευρείας δημόσιας διαβούλευσης, η οποία προηγείται κάθε νομοθετικής ή άλλης κανονιστικής πρωτοβουλίας, αποτελούν σημαντικά στοιχεία της ευρωπαϊκής έννομης τάξης και συμβάλλουν στον έλεγχο της ορθής εφαρμογής των νόμων⁹³ και στην καλύτερη αποδοχή των ενδεδειγμένων λύσεων⁹⁴. Εξάλλου, οι καταγγελίες των πολιτών⁹⁵ είναι πολλές φορές η αφορμή για τη λύση των προβλημάτων, διότι η προκαταρκτική διαδικασία που κινεί η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προσελκύει την προσοχή των κρατών-μελών και τα υποχρεώνει να αποκαταστήσουν την παράβαση προς αποφυγή των έννομων συνεπειών.

Η υποχρεωτική διαδικτυακή ανάρτηση όλων των εκτελεστών αποφάσεων της Διοίκησης και των κυβερνητικών οργάνων μέσω του Προγράμματος Δι@υγεια [N. 3861/2010 (ΦΕΚ 112 Α΄/2010)] παρέχει βελτιωμένη πρόσβαση των πολιτών στις περιβαλλοντικές πράξεις. Σημαντική εξέλιξη ήταν η ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο της οδηγίας 2007/2/EK για τη δημιουργία υποδομής χωρικών πληροφοριών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα (INSPIRE) που στοχεύει στη διευκόλυνση της χρήσης των χωρικών δεδομένων. Με το Ν. 3882/2010 (ΦΕΚ Α΄ 166/2010) θεσπίστηκε η Εθνική

-
- 92 Νάντσου Θ. (2007), «Αποτίμηση της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 35.
- 93 Ως προς την ευρύτητα της έννοιας του εννόμου συμφέροντος στις περιβαλλοντικές υποθέσεις: Με την ΣτΕ 3573/2002 κρίθηκε, ότι, κατ' επίκληση της διάταξης 24 παρ. 1 του Σ, σε συνδυασμό με τις διατάξεις της εθνικής και κοινοτικής νομοθεσίας (άρ. 5 Β Ν.1650/86, άρ. 6 της Οδηγίας 85/337/ΕΟΚ, όπως ισχύει μετά την τροποποίηση του με την Οδηγία 97/11/ΕΚ, άρ. 2 και 3 της ΚΥΑ 75308/5512/1990), με τις οποίες παρέχεται στους φορείς εκπροσώπησης των πολιτών δικαίωμα συμμετοχής στη διαδικασία αξιολόγησης των μελετών περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ότι οι φορείς αυτοί, εφόσον λειτουργούν με τη μορφή που προβλέπεται από τη νομοθεσία, όπως οι αστικές εταιρείες, αναγνωρίζονται από την έννομη τάξη ως φορείς δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και νομιμοποιούνται να ασκήσουν αίτηση ακύρωσης, βλ. και ΟλΣτΕ 2281/1992.
- 94 π.χ. το θέμα της διαχείρισης των απορριμμάτων μέσω διάθεσης σε ΧΥΤΑ: Παρότι η υγειονομική ταφή των απορριμμάτων παραμένει μια αντιπαραγωγική μέθοδος διαχείρισης σε σχέση με την ανακύκλωση και την ανάκτηση υλικών, παρόλα αυτά είναι σαφώς προτιμότερη από την απόρριψη σε ανεξέλεγκτες και παράνομες χωματερές, ωστόσο, οι τοπικές κοινωνίες αντέδρασαν σθεναρά στη δημιουργία τους, γεγονός που επιβεβαιώνει ότι η έλλειψη κοινωνικής συναίνεσης συχνά προέρχεται και από την έλλειψη ενημέρωσης, βλ. Δήμας Σ. (2007), «*Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 24.
- 95 Το πρόβλημα με τις καταγγελίες συνίσταται στο ότι πολλές ή είναι ατεκμηριώτες ή τελείως περιληπτικές ή διαπνέονται από το σύνδρομο NIMBY (not in my back yard, όχι στην αυλή μου), βλ. Κρεμλής Γ. (2007), «*Η εφαρμογή και επιβολή της κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα*», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 153.

Υποδομή Γεωχωρικών Πληροφοριών (ΕΥΓΕΠ), για τη διαδικτυακή πρόσβαση του κοινού στην ψηφιακά διαθέσιμη γεωπληροφορία στην επικράτεια.

2. Εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων (ΕΠΕ)

Η σχετική νομοθεσία απορρέει από τις υποχρεώσεις της Ελλάδας έναντι του Κοινοτικού δικαίου. Μετά από τριετή καθυστέρηση στην εναρμόνιση του εσωτερικού δικαίου με την Οδηγία 97/11/ΕΚ *“σχετικά με την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων δημόσιων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον”* και κατόπιν παραπομπής της Ελλάδας στο ΔΕΚ από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή⁹⁶, ενώ είχε ήδη προηγηθεί καταδίκη της Ελλάδας από το ΔΕΚ για μη συμμόρφωση της με την Οδηγία 96/61/ΕΚ *«σχετικά με την ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχο της ρύπανσης»*, οι οδηγίες αυτές (97/11/ΕΚ και 96/61/ΕΚ) ενσωματώνονται στο εθνικό δίκαιο με τον Ν. 3010/2002 (ΦΕΚ 91 Α’/25.04.2002) *«Εναρμόνιση του Ν. 1650/1986 με τις Οδηγίες 97/11 Ε.Ε. και 96/61 Ε.Ε., διαδικασία οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέματα και άλλες διατάξεις»*, ο οποίος τροποποίησε τα αντίστοιχα άρθρα του Ν. 1650/1986.

Ωστόσο, η ενσωμάτωση με το Ν. 3010/2002 και των δύο οδηγιών, οι οποίες έχουν διαφορετικούς στόχους, αποτέλεσε βεβιασμένη ενέργεια, διότι, όπως ορίζεται από το άρθρο 2 της Οδηγίας 96/61/ΕΚ, *«Στόχος της οδηγίας είναι η ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχος της ρύπανσης που προκαλούν οι δραστηριότητες του παραρτήματος Ι”*, συνεπώς οι στόχοι της Οδηγίας αυτής δεν περιορίζονται στην πρόληψη της ρύπανσης στο επίπεδο της εκτίμησης περιβαλλοντικών επιπτώσεων του συγκεκριμένου έργου, ενώ δυσχέρεια παρουσιάζεται και στην εφαρμογή του Ν. 3010/2002 με την παραπομπή της εφαρμογής πολλών διατάξεών του σε τουλάχιστον πέντε ΚΥΑ⁹⁷.

Η Οδηγία 2001/42/ΕΚ *“Στρατηγική εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων”*, που αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα περιβαλλοντικά νομοθετήματα της Ε.Ε., καθώς προβλέπει την εκ των προτέρων συνολική εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων από σχέδια και προγράμματα (συμπεριλαμβανομένων νομοσχεδίων, χρηματοδοτικών πλαισίων της ΕΕ και εθνικών

96 Υπόθεση C-374/00, σχετικά με την παράλειψη μεταφοράς στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 97/11/ΕΚ, κατά την οποία, μετά την ανακοίνωση της καταδικαστικής πρότασης, η Ελλάδα ανακοίνωσε τα ληφθέντα μέτρα συμμόρφωσης προς την Οδηγία, με αποτέλεσμα την παραίτηση της Επιτροπής από την προσφυγή της.

97 Όπως είναι η κατάταξη έργων σε κατηγορίες (ΚΥΑ Η.Π. 15393/2332/05.08.2002), ο καθορισμός των έργων της κατηγορίας Β για τα οποία απαιτείται ΠΠΕΑ, οι προδιαγραφές των Προμελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΠΠΕ), των ΜΠΕ και των περιβαλλοντικών εκθέσεων, ο τρόπος δημοσιοποίησης κ.α.

αναπτυξιακών πολιτικών), ενσωματώνεται τελικώς στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο του 2006 με την ΚΥΑ 107017 ΦΕΚ Β'1225/5.9.2006 «*Εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων, σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της οδηγίας 2001/42/ΕΚ*» και ενώ ως προθεσμία εναρμόνισης είχε οριστεί η 21.7.2004, μετά από παραπομπή της χώρας στο ΔΕΚ⁹⁸. Η ΚΥΑ ενσωμάτωσης δεν αντανάκλα τη σημασία της Οδηγίας ΣΠΕ (Στρατηγική Περιβαλλοντική Εκτίμηση) για την ουσιαστική ενσωμάτωση του περιβάλλοντος στον σχεδιασμό έργων και προγραμμάτων, αλλά την αντιμετωπίζει ως μια τυπική διαδικασία που μάλλον θα επιβαρύνει παρά θα διευκολύνει τη διαδικασία περιβαλλοντικής αδειοδότησης των παρεμβάσεων που εμπίπτουν στις διατάξεις της. Τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ΚΥΑ είναι τα εξής: α) Ελλιπής συνάρθρωση με τις διαδικασίες έγκρισης σχεδίων που προβλέπει η υπόλοιπη περιβαλλοντική νομοθεσία, β) Επιλογή περιορισμένων διαδικασιών διαβούλευσης, παρά το σαφή στόχο της Οδηγίας για διαφάνεια στη λήψη αποφάσεων: η υποχρέωση της Διοίκησης για δημοσιοποίηση των στρατηγικών μελετών περιορίζεται στη δημοσίευση σχετικής ανακοίνωσης σε τουλάχιστον δύο ημερήσιες εφημερίδες (άρθρο 7, παρ. 4.2.α), ενώ αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια της αρχής σχεδιασμού η χρήση οποιουδήποτε άλλου μέσου δημοσιοποίησης (άρθρο 7, παρ. 5), γ) Επιλογή περιορισμένου πεδίου εφαρμογής, παρά την γενική αναφορά της Οδηγίας σε «σχέδια και προγράμματα», ώστε να παραμένει ανοιχτό το πεδίο εφαρμογής στα κράτη μέλη, η Ελλάδα επιλέγει τον περιοριστικό ορισμό να αφορά η διαδικασία ΣΠΕ ουσιαστικά μόνο όσες παρεμβάσεις περιγράφονται σαφώς στην οδηγία και να μην απαιτείται σε σχέδια και προγράμματα άλλων κλάδων με περιβαλλοντικές επιπτώσεις, οι οποίες για να ενταχθούν σε διαδικασία ΣΠΕ πρέπει πρώτα να υποβληθούν σε διαδικασία προελέγχου, για να διαπιστωθεί αν εντάσσονται ή όχι στις διατάξεις της οδηγίας, με αποτέλεσμα την υποβάθμιση της Οδηγίας σε πρόσθετη γραφειοκρατική διαδικασία που θα επιβαρύνει μόνο συγκεκριμένες κατηγορίες παρεμβάσεων.

Πάγιο πρόβλημα που υποβαθμίζει την πραγματική αξία των ΜΠΕ ως εργαλείου πρόληψης της περιβαλλοντικής υποβάθμισης από έργα και δραστηριότητες είναι η παράκαμψη της θεσμοθετημένης διαδικασίας περιβαλλοντικής αδειοδότησης μέσα από εκτεταμένη νομοθετική δραστηριότητα της Βουλής. Συγκεκριμένα, σε ειδικές περιπτώσεις έργων, η χωροθέτηση και η άδεια κατασκευής εγκρίνονται δια νόμου, αφαιρώντας έτσι το δικαίωμα συμμετοχής και παρέμβασης στη διαδικασία από τους

98 Υπόθεση C-68/06.

πολίτες, καθώς και το δικαίωμα άσκησης ελέγχου νομιμότητας από το Συμβούλιο της Επικρατείας (άρ. 95 Σ)⁹⁹.

3. Ατμοσφαιρικός αέρας – Κλίμα

α. Κλιματικές Αλλαγές

Η ελληνική νομοθεσία απορρέει από τις υποχρεώσεις έναντι της Σύμβασης-Πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών για τις Κλιματικές Αλλαγές του Ρίο ντε Τζανέιρο (1992)¹⁰⁰, του Πρωτοκόλλου του Κιότο (1997)¹⁰¹ και του κοινοτικού δικαίου για τις κλιματικές αλλαγές και την ατμοσφαιρική ρύπανση. Μεταξύ των σημαντικών μέτρων που έλαβε η Ε.Ε., σε εκπλήρωση των στόχων του Πρωτοκόλλου του Κιότο, συμπεριλαμβάνεται και η Οδηγία 2003/87/ΕΚ «*σχετικά με τη θέσπιση συστήματος για την εμπορία των δικαιωμάτων εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα*», που προβλέπει τη σύνταξη Εθνικού Σχεδίου Κατανομής Δικαιωμάτων Εκπομπών (ΕΣΚΔΕ) που καθορίζει τη συνολική ποσότητα εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα που διατίθενται στις επιχειρήσεις και εντάσσονται στο σύστημα εμπορίας¹⁰².

Στο πλαίσιο της Οδηγίας 2009/28/ΕΚ, η χώρα κατέθεσε στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή το «Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας», το οποίο αναμένεται να αποτελέσει το βασικό πρόγραμμα σχεδιασμού για τα επόμενα χρόνια. Με τη δημοσίευση του Ν. 3855/2010 στις 23.6.2010 (προθεσμία ενσωμάτωσης: 17.5.2008) μεταφέρθηκε στο εθνικό δίκαιο η Οδηγία 2006/32/ΕΚ για την ενεργειακή απόδοση κατά την τελική χρήση και τις ενεργειακές υπηρεσίες. Η έναρξη εφαρμογής του Ν. 3851/2010 για την προώθηση των ΑΠΕ (ΦΕΚ 85 Α΄/2010) αποτελεί κομβικής σημασίας εξέλιξη, καθώς ορίζει το πλαίσιο, τις διαδικασίες και τα μέτρα για την αδειοδότηση και χωροθέτηση των ΑΠΕ.

β. Ατμοσφαιρική Ρύπανση

99 Όπως συνέβη με τις χωροθετήσεις έργων για τους Ολυμπιακούς Αγώνες και σε περιπτώσεις άλλων μεγάλων έργων των οποίων η χωροθέτηση αναμενόταν να επιφέρει αντιδράσεις.

100 Στην Ελλάδα κυρώθηκε με Ν. 2205/1994.

101 Μετά από την 2002/358/ΕΚ κοινή απόφαση της Ε.Ε., η Ελλάδα κύρωσε το Πρωτόκολλο του Κιότο τον Μάιο του 2002 με τον Ν. 3017/2002 (ΦΕΚ Α΄ 117/2002). Στην Ελλάδα δόθηκε το δικαίωμα να αυξήσει την εκπομπή ρύπων ως και 25% έως το 2010, ωστόσο η χώρα μας δεν επωφελήθηκε του χρόνου που της δόθηκε για συμμόρφωση προς τις διεθνείς απαιτήσεις ως κινήτρου και συγκριτικού πλεονεκτήματος της για βιώσιμη ανάπτυξη.

102 Μέχρι το τέλος του 2007 το σύστημα εμπορίας καλύπτει μόνο εκπομπές CO₂ από μεγάλες σταθερές πηγές.

Όσον αφορά τους ατμοσφαιρικούς ρύπους, οι Οδηγίες που θεσπίζουν οριακές τιμές αυτών είναι: η βασική Οδηγία 1996/62/ΕΚ «για την εκτίμηση και διαχείριση της ποιότητας του αέρα του περιβάλλοντος», που έχει συμπληρωθεί με τις Οδηγίες 1999/30/ΕΚ «για τις οριακές τιμές διοξειδίου του θείου, οξειδίων του αζώτου, σωματιδίων και μολύβδου, στον αέρα του περιβάλλοντος»¹⁰³, 2000/69/ΕΚ «για τις οριακές τιμές βενζολίου και μονοξειδίου του άνθρακα στον αέρα του περιβάλλοντος»¹⁰⁴ και 2002/3/ΕΚ «σχετικά με το όζον στον ατμοσφαιρικό αέρα».

Στις 14.1.2005 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ανακοίνωσε την απόφασή της να παραπέμψει την Ελλάδα στο ΔΕΚ για μη ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο της Οδηγίας 2002/3/ΕΚ για το όζον στον ατμοσφαιρικό αέρα, καθώς και για ελλιπή εφαρμογή της Οδηγίας 2003/87/ΕΚ. Όσον αφορά την πρώτη Οδηγία (2002/3/ΕΚ), η μεταφορά της πραγματοποιείται με καθυστέρηση δύο ετών (ΦΕΚ Β' 1334/ 21.9.2005), με αποτέλεσμα την παραίτηση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής από την προσφυγή της κατά της Ελλάδας στο ΔΕΚ (Υπόθεση C-63/05), ενώ ως προς τη δεύτερη Οδηγία (2003/87/ΕΚ), η κατάθεση του ΕΣΚΔΕ στις 31.12.2004 είχε ως αποτέλεσμα να τεθεί η υπόθεση στο αρχείο στις 16.3.2005.

Επίσης με μεγάλη καθυστέρηση μεταφέρθηκε στο εθνικό δίκαιο και η Οδηγία 2001/80/ΕΚ για τις εκπομπές αερίων από μεγάλες εγκαταστάσεις καύσης (ΦΕΚ Β 992/14.7.2005), αφού προηγήθηκε προσφυγή της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά της Ελλάδας στο ΔΕΚ¹⁰⁵, από την οποία η Επιτροπή παραιτήθηκε με την ολοκλήρωση της διαδικασίας ενσωμάτωσης. Η Οδηγία 2001/81/ΕΚ για τα εθνικά ανώτατα όρια εκπομπών ορισμένων ρύπων μεταφέρθηκε στο εθνικό δίκαιο με ΚΥΑ (ΦΕΚ Β 992/14.7.2005), αφού προηγήθηκε καταδίκη από το ΔΕΚ στις 2.6.2005¹⁰⁶.

Με καθυστέρηση 19 μηνών και μετά την παραπομπή της χώρας στο ΔΕΚ¹⁰⁷, ολοκληρώθηκε η μεταφορά της Οδηγίας 2003/73/ΕΚ σχετικά με τις πληροφορίες που πρέπει να τίθενται στη διάθεση των καταναλωτών για την οικονομία καυσίμου και τις εκπομπές CO₂ όσον αφορά την εμπορία νέων επιβατηγών αυτοκινήτων (ΦΕΚ Β' 327/ 17.3.2006).

103 Ενσωματώθηκε με την ΠΥΣ 34/2002 (ΦΕΚ125/Β/ 5-6-02).

104 Ενσωματώθηκε με την ΚΥΑ 9238/2004.

105 Υπόθεση C-67/04.

106 Υπόθεση C-68/04.

107 Υπόθεση C-86/06.

Τον Ιούλιο 2005 το ΔΕΚ εξέδωσε καταδικαστική απόφαση¹⁰⁸ κατά της Ελλάδας για παράβαση του άρθρου 13 της Οδηγίας 84/360/ΕΟΚ σχετικά με την καταπολέμηση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης που προέρχεται από βιομηχανικές εγκαταστάσεις, σχετικά με την μη εναρμονισμένη με τις κοινοτικές απαιτήσεις λειτουργία του ρυπογόνου σταθμού της ΔΕΗ στα Λινοπεράματα Κρήτης.

Επιπλέον, η καθυστέρηση της συγκρότησης εθνικού ηλεκτρονικού μητρώου καταγραφής εκπομπών και της σύνδεσής του με τον κεντρικό διαχειριστή στην Ε.Ε. μέσα στην προβλεπόμενη προθεσμία (12/2004), όπως προβλέπεται από τον Κανονισμό 2216/2004, είχε ως αποτέλεσμα την αποστολή προειδοποιητικής επιστολής στην Ελλάδα από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

Τη χρονική αυτή περίοδο (2005) η Ελλάδα δεν καταφέρνει να αξιοποιήσει τις δυνατότητες που δίνονται από το Πρωτόκολλο του Κιότο και τη νομοθεσία της Ε.Ε. για την εμπορία ρύπων, λόγω έλλειψης βιώσιμης πολιτικής για την ενέργεια, προσκόλλησης σε παρωχημένες και εξαιρετικά ρυπογόνες πηγές ενέργειας (λιγνίτης, πετρέλαιο)¹⁰⁹ και αύξησης των εκπομπών κυρίως από τον χώρο της ηλεκτρικής παραγωγής, της βιομηχανίας και των μεταφορών¹¹⁰, με αποτέλεσμα την μη υλοποίηση της προώθησης των ΑΠΕ, σε αντίθεση με την Οδηγία 2001/77/ΕΚ «για την προαγωγή της ηλεκτρικής ενέργειας που παράγεται από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας». Αξιοσημείωτο είναι ότι η Ελλάδα ξεπέρασε το 2005 για πρώτη φορά το όριο των εκπομπών που έχει δικαίωμα να εκπέμψει μέχρι το 2012 στο πλαίσιο του Πρωτοκόλλου του Κιότο, αυξάνοντας τις εκπομπές της κατά 25,4%, δηλαδή 0,4% πάνω από το όριο που μας είχε τεθεί¹¹¹

Σημαντικοί παράγοντες που εμποδίζουν τις δυνατότητες επενδύσεων σε ΑΠΕ αποτελούν η έλλειψη κεντρικού χωροταξικού σχεδιασμού και σχεδιασμού για την ανάπτυξη των ΑΠΕ, το ασαφές και χωρίς συνοχή θεσμικό πλαίσιο¹¹² και το εξαιρετικά χρονοβόρο και δαίδαλώδες σύστημα αδειοδότησης, χωρίς κίνητρα,

108 Υπόθεση C-364/03.

109 Νάντσου Θ. (2007), *όπ.π.*, σελ. 38.

110 Σύμφωνα με στοιχεία που δημοσίευσε το Εθνικό Αστεροσκοπείο Αθηνών, ως το 2002 οι εκπομπές της χώρας μας είχαν ήδη αυξηθεί κατά 26,5% (Ministry for the Environment, Physical, Planning and Public Works and National Observatory of Athens, *Climate Change: Emissions Inventory – National Inventory for Greenhouse Gases for the Years 1990-2002* (Athens: 2004).

111 European Environment Agency, “Technical report No 7/2007, Annual European Community greenhouse gas inventory 1990–2005 and inventory report 2007”, Submission to the UNFCCC Secretariat, 27 May 2007.

112 Τα ζητήματα που αφορούν την εγκατάσταση και λειτουργία μονάδων παραγωγής ΑΠΕ ρυθμίζονται από πέντε νόμους (2244/1994, 2643/1998, 2773/1999, 2941/2001, 3175/2003) και τέσσερις Υ.Α. (Δ6/Φ1/ΟΙΚ.8860/1998, Δ6/Φ1/2000, Δ6/Φ1/10200/05.07.2002, ΚΥΑ 1726/18.04.2003).

φοροαπαλλαγές ή ενισχύσεις. Εξάλλου, η μονοπώληση της αγοράς ενέργειας από τη ΔΕΗ συνέβαλε ως αρνητικός παράγοντας στην εφαρμογή της νομοθεσίας για την προώθηση της ηλεκτροπαραγωγής από ΑΠΕ και για τον λόγο αυτό, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απέστειλε δύο προειδοποιητικές επιστολές τον Απρίλιο 2006 στην Ελλάδα, με τις οποίες τονίζει την επιτακτική ανάγκη εφαρμογής των Οδηγιών για την εσωτερική αγορά φυσικού αερίου (2003/55/EK) και ηλεκτρικής ενέργειας (2003/54/EK) για την απελευθέρωση των αγορών ενέργειας έως την 1.7.2007.

Ως θετική εξέλιξη για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό της ανάπτυξης των εφαρμογών των ΑΠΕ, τίθεται σε διαβούλευση την 1.2.2007, μετά από πολυετή καθυστέρηση, το Ειδικό Χωροταξικό Πλαίσιο για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΕΠΧΣΑΑ-ΑΠΕ), μαζί με τη Στρατηγική Μελέτη Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, το οποίο θέτει τις προδιαγραφές για την εγκατάσταση μονάδων ΑΠΕ στο σύνολο της επικράτειας λαμβάνοντας υπόψη μεταξύ άλλων το δυναμικό της κάθε περιοχής και τη φέρουσα ικανότητα. Η Ελλάδα προχώρησε στην ενσωμάτωση της Οδηγίας 2004/101/EK σχετικά με τους μηχανισμούς έργων του Πρωτοκόλλου του Κιότο με καθυστέρηση 15 μηνών από την ημερομηνία ενσωμάτωσης¹¹³.

Τον Απρίλιο 2006 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απέστειλε προειδοποιητική επιστολή για κακή εφαρμογή του Κανονισμού 2037/2000 «για τις ουσίες που καταστρέφουν τη στιβάδα του όζοντος» και συμβάλλουν στις κλιματικές αλλαγές, όπως είναι οι ουσίες που περιέχονται σε εξοπλισμό ψύξης και κλιματισμού, συσκευές που περιέχουν διαλύτες και συστήματα πυροπροστασίας (π.χ. υδροχλωροφθοράνθρακες)¹¹⁴ και για τις διατάξεις που αφορούν την κοινοποίηση στην Επιτροπή στοιχείων και τη διενέργεια ελέγχων, συμπεριλαμβανομένων των δειγματοληψιών στις εισαγωγές ελεγχόμενων από τον κανονισμό ουσιών, διότι στην Ελλάδα εξακολουθούν να κυκλοφορούν, καθώς επίσης και να μην ανακτώνται με σκοπό την καταστροφή τους, ουσίες που ελέγχονται από τον Κανονισμό 2037/2000. Ο Κανονισμός αυτός συντελεί στην τήρηση από πλευράς Ε.Ε. και των κρατών μελών των υποχρεώσεων από τη

113 Ειδικότερα, η Οδηγία 2004/101/EK συνδέει τους δύο ευέλικτους μηχανισμούς του Πρωτοκόλλου του Κιότο α) τον μηχανισμό της από κοινού εφαρμογής (joint implementation) και β) τον μηχανισμό καθαρής ανάπτυξης (clean development mechanism) με το ευρωπαϊκό σύστημα εμπορίας δικαιωμάτων εκπομπής αερίων του θερμοκηπίου. Ο μηχανισμός της από κοινού εφαρμογής αναφέρεται στην από κοινού εφαρμογή έργων από αναπτυγμένες χώρες οι οποίες δεσμεύονται για την μείωση των εκπομπών τους με τέτοιο τρόπο ώστε όλες οι εμπλεκόμενες χώρες να επωφεληθούν. Ο μηχανισμός της καθαρής ανάπτυξης αφορά την κατασκευή έργων σε αναπτυσσόμενες χώρες (π.χ. μέσω αναπτυξιακής βοήθειας που συμβάλλει στην μεταφορά νέων τεχνολογιών σε τρίτες χώρες) με σκοπό τη μείωση των εκπομπών των ανεπτυγμένων χωρών.

114 Greenpeace, Παραβίαση Από τις Ελληνικές Αρχές του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 2037/2000 για τις Ουσίες που Καταστρέφουν τη Στιβάδα του Όζοντος, Αθήνα: Greenpeace, 2002, στο δικτυακό χώρο: <http://www.greenpeace.org/greece/el/>.

Σύμβαση της Βιέννης και του Πρωτοκόλλου του Μόντρεαλ¹¹⁵. Επίσης, στις 14.12.2006 η Ελλάδα καταδικάζεται από το ΔΕΚ για ατελή εφαρμογή διατάξεων του Κανονισμού 2037/2000 για τις ουσίες που καταστρέφουν τη στειβάδα του όζοντος¹¹⁶, σε συνέχεια προσφυγής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Λόγω των σημαντικών καθυστερήσεων στην ενσωμάτωση των Οδηγιών 2002/88/ΕΚ και 2004/26/ΕΚ σχετικά με τα μέτρα κατά της εκπομπής αερίων και σωματιδίων ρύπων προερχόμενα από κινητήρες εσωτερικής καύσης που τοποθετούνται σε μη οδικά κινητά μηχανήματα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρέπεμψε τον Οκτώβριο του 2006 την Ελλάδα στο ΔΕΚ¹¹⁷, παραιτήθηκε όμως της προσφυγής της, μετά την ολοκλήρωση της μεταφοράς τους στο εθνικό δίκαιο με την ΚΥΑ Δ13/0/121 (ΦΕΚ Β'53/24.1.2007).

Η Οδηγία – Πλαίσιο 2008/50/ΕΚ «για την ποιότητα του ατμοσφαιρικού αέρα», η οποία θεσπίζει πρότυπα και ορίζει επιδιωκόμενα χρονοδιαγράμματα για τη μείωση των συγκεντρώσεων λεπτών σωματιδίων, ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με την ΚΥΑ ΗΠ 14122/549/Ε.103 (ΦΕΚ 488Β'/2011)

4. Νερό

Στο εθνικό δίκαιο, η Οδηγία 76/464/ΕΟΚ για τη ρύπανση των υδάτων ενσωματώθηκε ύστερα από τρεις καταδίκες από το ΔΕΚ¹¹⁸. Με σημαντική καθυστέρηση ενσωματώθηκε και η Οδηγία 91/676/ΕΟΚ για την προστασία των υδάτων από τη νιτρορρύπανση γεωργικής προέλευσης, με στόχο την μείωση της άμεσης ή έμμεσης ρύπανσης των υδάτων από νιτρικά ιόντα γεωργικής προέλευσης και την πρόληψη περαιτέρω ρύπανσης¹¹⁹.

115 Η κύρωση της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου πραγματοποιήθηκε με τον Νόμο 1818/1988 «Κύρωση Σύμβασης Βιέννης και Πρωτοκόλλου Μόντρεαλ» (ΦΕΚ Α'253/15.11.88).

116 Υπόθεση C-390/05. Ειδικότερα, σύμφωνα με το ΔΕΚ, οι παραβιάσεις του Κανονισμού αφορούν: α) τη μη θέσπιση κανόνων για τον καθορισμό των ελάχιστων απαιτήσεων για τα προσόντα του προσωπικού στο οποίο ανατίθεται η ανάκτηση, ανακύκλωση, ποιοτική αποκατάσταση και καταστροφή των ουσιών που καταστρέφουν τη στειβάδα του όζοντος, β) το νομοθετικό πλαίσιο δεν προβλέπει τη λήψη όλων των αναγκαίων προληπτικών μέτρων προκειμένου ο σταθερός εξοπλισμός με φορτίο ψυκτικού ρευστού άνω των τριών κιλών να ελέγχεται ετησίως ως προς τυχόν διαρροές και γ) δεν υπεβλήθη στην Επιτροπή, έως τις 31.12.2001, τεκμηριωμένη έκθεση με στοιχεία σχετικά με τις διαθέσιμες εγκαταστάσεις και τις ποσότητες χρησιμοποιημένων ελεγχόμενων ουσιών που ανακτήθηκαν, ανακυκλώθηκαν, αποκαταστάθηκαν ποιοτικά ή καταστράφηκαν.

117 Υπόθεση C-490/06 για την Οδηγία 2002/88/ΕΚ και C-479/06 για την Οδηγία 2004/26.

118 Υποθέσεις C-232/95, C-233/95 και C-384/97.

119 Όσον αφορά την νιτρορρύπανση, έχουν καθοριστεί περιοχές ευπρόσβλητες στη νιτρορρύπανση και τοπικά προγράμματα δράσης με τις ΚΥΑ 19652/1906 (Β 1575/5.8.99), 20417/2520 (Β 1195/14.9.01), 20416/2519 (Β 1196/14.9.01), 20418/2521 (Β 1197/14.9.01), 25638/2905 (Β 1422/22.10.01), 20419/2522 (Β 1212/18.9.01) και έχουν εκδοθεί οι Κώδικες Ορθής Γεωργικής

Η χώρα μας ενσωματώνει την Οδηγία 2000/60/ΕΚ «για τη θέσπιση πλαισίου κοινοτικής δράσης στον τομέα της πολιτικής των υδάτων» (Οδηγία-Πλαίσιο για το Νερό), η οποία αποτελεί σταθμό για τη βιώσιμη διαχείριση των υδάτινων πόρων στην Ευρώπη, με μακροπρόθεσμο όφελος για την προστασία του περιβάλλοντος, με τον Ν. 3199/2003 (ΦΕΚ 280 Α'/09.12.2003). Ωστόσο, αποτυγχάνεται η ενσωμάτωση των στόχων της εν λόγω Οδηγίας, διότι ο Ν. 3199/2003: α) δεν αναφέρεται στους συγκεκριμένους και μετρήσιμους στόχους της Οδηγίας, αλλά θεσπίζει δομές και διαδικασίες για τη διαχείριση των υδάτων χωρίς να προβαίνει σε συγκεκριμενοποίηση στόχων, παρά μόνο στη γενικόλογη διατύπωση της «διατήρησης, προστασίας και βελτίωσης της ποιότητας του υδάτινου περιβάλλοντος», β) παραλείπει τις προβλέψεις για την καλή χημική και ποσοτική κατάσταση των υπόγειων υδάτων και την καλή οικολογική κατάσταση των επιφανειακών υδάτων, όπως ορίζεται από τον κεντρικό άξονα της Οδηγίας, ενώ, ταυτοχρόνως, αποσιωπά την υποχρέωση αποτροπής οποιασδήποτε επιδείνωσης της κατάστασης των υδάτων, γ) δεν μεταφέρει επαρκώς τις δεσμευτικές προθεσμίες υλοποίησης της Οδηγίας, δ) αντιμετωπίζει τη διαχείριση των υδάτων σε επίπεδο περιφέρειας και δεν ορίζει τις περιοχές λεκάνης απορροής ποταμού, δηλαδή τις νέες βασικές μονάδες διαχείρισης των υδάτων σύμφωνα με την Οδηγία, και ε) δεν μεταβάλλει την παρωχημένη αντίληψη ότι το νερό αποτελεί είδος προς εκμετάλλευση για την ανάπτυξη, αντίληψη που αντιτίθεται στη βιωσιμότητα των υδάτων και την ικανοποίηση των αναγκών εντός των φυσικών λεκανών απορροής, όπως υιοθετείται από την Οδηγία¹²⁰. Τέλος, ο Ν. 3199/2003 παραπέμπει για τα σημαντικά ζητήματα εφαρμογής του στην έκδοση τουλάχιστον 18 μεταγενέστερων ΚΥΑ ή ΠΔ¹²¹, χωρίς χρονικό όριο.

Ως αποτέλεσμα των ανωτέρω, στις 15.4.2005, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απέστειλε στην Ελλάδα προειδοποιητική επιστολή (2005/2033)¹²² για την παράλειψη

Πρακτικής για την αποφυγή της νιτρορρύπανσης Γεωργικής προέλευσης (ΥΑ 85167/820/20.3.2000).

120 Αντίθετα, η ορθή εφαρμογή της Οδηγίας-πλαίσιο για το Νερό, θα επέβαλε τα υδραυλικά έργα με σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις (όπως φράγματα, μεταφορές, κ.λπ.) να επιτρέπονται μόνο όταν αποδεδειγμένα δεν υπάρχει άλλη λύση οικονομικά πιο συμφέρουσα και με μικρότερες περιβαλλοντικές επιπτώσεις, ώστε να αποφεύγονται λύσεις τύπου Αχελώου.

121 Συγκεκριμένα προβλέπει τη σύσταση Εθνικής Επιτροπής Υδάτων με ΚΥΑ (άρ. 3), Κεντρική Υπηρεσία Υδάτων στο ΥΠΕΧΩΔΕ (ΥΑ), Εθνικό δίκτυο παρακολούθησης της ποιότητας και ποσότητας των υδάτων (ΚΥΑ), Διευθύνσεις υδάτων στις περιφέρειες (ΚΥΑ), Περιφερειακά Συμβούλια Υδάτων (απόφαση ΓΓ Περιφέρειας), ορισμός τρόπου λειτουργίας των περιφερειακών συμβουλίων υδάτων (ΚΥΑ), διαδικασίες παρακολούθησης υδάτων και ενσωμάτωση παραρτημάτων της 2000/60/ΕΚ (ΠΔ).

122 Νάντσου Θ. (2007), ό.π., σελ. 40.

προσδιορισμού λεκανών απορροής ποταμών, η οποία συνεπάγεται παράβαση του άρθρου 3 της Οδηγίας 2000/60/ΕΚ.

5. Φυσικό περιβάλλον και προστασία ειδών

α. Προστασία βιοτόπων

Με τη ψήφιση του Ν. 3937/2011 (ΦΕΚ 60Α'/2011) οργανώνεται το εθνικό σύστημα προστατευόμενων περιοχών, παρέχεται θεσμική κατοχύρωση στις περιοχές του ευρωπαϊκού οικολογικού δικτύου Natura 2000 και περιλαμβάνονται ειδικές ρυθμίσεις για την προστασία των ειδών της ενδημικής βιοποικιλότητας και την εν γένει διατήρηση των φυσικών οικοσυστημάτων. Υπό το προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς, οι βιότοποι προστατεύονταν από τις διατάξεις του Ν. 1650/1986, στο άρθρο 18 του οποίου προβλέπεται η δημιουργία προστατευόμενων περιοχών, στις εξής κατηγορίες: Περιοχές απόλυτης προστασίας της φύσης, Περιοχές προστασίας της φύσης, Εθνικά Πάρκα, Προστατευόμενοι φυσικοί σχηματισμοί, προστατευόμενα τοπία και στοιχεία του τοπίου, Περιοχές οικοανάπτυξης. Μετά την τροποποίηση του άνω νόμου από τον Ν. 2742/1999 «Χωροταξικός σχεδιασμός και αειφόρος ανάπτυξη & άλλες διατάξεις» ξεκίνησε η ίδρυση εθνικών πάρκων¹²³. Επιπλέον, βάσει της δασικής νομοθεσίας¹²⁴ χαρακτηρίζονται ως Εθνικοί Δρυμοί δασικές περιοχές και υγρότοποι¹²⁵, καθώς και περιοχές ως “καταφύγια άγριας ζωής”, όπου απαγορεύεται το κυνήγι και ισχύουν ειδικές ρυθμίσεις προστασίας της χλωρίδας και πανίδας.

Η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των φυσικών ενδιαιτημάτων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας», ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με την ΚΥΑ 33318/3028/98, με καθυστέρηση δύο ετών και ως συνέπεια καταδικαστικής απόφασης από το ΔΕΚ κατά της Ελλάδας¹²⁶. Σύμφωνα με την Οδηγία για τους οικοτόπους, οι περιοχές εκείνες που φιλοξενούν τύπους οικοτόπων ή/και είδη

123 Σημειώνεται ότι το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου - ΕΘΠΖ (ΦΕΚ 906Δ/22.12.1999), το πρώτο εθνικό πάρκο με φορέα διαχείρισης ιδρύθηκε 13 χρόνια μετά την ψήφιση του Ν. 1650/1986. Μετά από πίεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής θεσμοθετήθηκαν τρία χρόνια αργότερα 25 φορείς διαχείρισης σε περιοχές του δικτύου Natura 2000. Το καλοκαίρι του 2004 διακόπτεται η λειτουργία του φορέα διαχείρισης του ΕΘΠΖ, ενώ με τον Ν.3260/2004 (ΦΕΚ Α' 151/6.8.2004), οι φορείς διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών καθίστανται ανενεργοί, λόγω κατάργησης και μη αντικατάστασής των διοικητικών τους συμβουλίων, καθυστέρησης υπογραφής των απαραίτητων για τη λειτουργία τους κανονισμών και έλλειψης οικονομικής στήριξης από το ΥΠΕΧΩΔΕ.

124 Ν. 2637/1998 (ΦΕΚ 200 Α/27.08.1998), άρθρο 57.

125 Ειδικότερα όσον αφορά τους υγρότοπους, η Σύμβαση Ραμσάρ προβλέπει την προστασία υδάτινων οικοσυστημάτων διεθνούς σημασίας.

126 Υπόθεση C-329/96 «Παράβαση κράτους μέλους - Μη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ”.

γλωρίδας και πανίδας και θεωρούνται ότι χρήζουν προστασίας βάσει επιστημονικών δεδομένων, καταγράφονται στα παραρτήματα I και II της Οδηγίας ως προστατευόμενες σε κοινοτικό επίπεδο και εντάσσονται στο οικολογικό δίκτυο Natura 2000. Στο πλαίσιο εφαρμογής της Οδηγίας αυτής, η Ελλάδα το 2005 είχε υποβάλει ικανοποιητικό κατάλογο 239 περιοχών¹²⁷ προς ένταξη στο δίκτυο Ειδικών Ζωνών Διατήρησης (ΕΖΔ) Natura 2000, η συντριπτική πλειονότητα των οποίων ήταν χερσαίες, με αποτέλεσμα η προστασία των θαλασσίων οικοτόπων να μην καλύπτεται επαρκώς.

Στο δίκτυο Natura 2000 περιλαμβάνονται και οι Ζώνες Ειδικής Προστασίας, όπως καθορίζονται από την Οδηγία 79/409/ΕΟΚ «περί της προστασίας των πτηνών», η οποία ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με την ΚΥΑ 414985/1985. Το έτος 2005, η Ελλάδα έχει δηλώσει 151 Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ), οι οποίες εντάσσονταν στο δίκτυο Natura 2000 και για τις οποίες δεν είχαν ληφθεί μέτρα διαχείρισης, γεγονός το οποίο συνιστούσε παράβαση της Οδηγίας. Στην Ελλάδα ο εθνικός κατάλογος ΖΕΠ δεν κάλυπτε επαρκώς τους βιότοπους κινδυνευόντων ειδών, όπως ο σπιζαετός, ο βασιλαετός και το κερκινέζι¹²⁸. Τον Απρίλιο του 2004, μετά από μεγάλο αριθμό καταγγελιών, κοινοβουλευτικών ερωτήσεων και αναφορών, αποστέλλεται προειδοποιητική επιστολή από την Επιτροπή και ανακοινώνεται η παραπομπή της υπόθεσης στο ΔΕΚ, για ελλιπή εφαρμογή μέτρων προστασίας των ΖΕΠ και για το λόγο ότι η Ελλάδα οφείλει να θέσει υπό καθεστώς προστασίας τουλάχιστον 186 περιοχές (Υπόθεση C-334/04).

β. Προστασία ειδών γλωρίδας και πανίδας

Με την ΚΥΑ 33318/3028/98 ενσωματώνεται στην Ελλάδα η Οδηγία 92/43/ΕΟΚ «για τη διατήρηση των φυσικών ενδιαιτημάτων καθώς και της άγριας πανίδας και γλωρίδας» που αναφέρονται στα παραρτήματα II, IV και V¹²⁹ και

127 Στην πράξη, η απουσία σχεδιασμού και έλλειψη ρυθμίσεων για επεμβάσεις προστασίας στις περιοχές αυτές επιδρούν ανασταλτικά για οικονομικά επωφελείς επενδύσεις χωρίς οικολογική επίπτωση.

128 Δυνάμει της νομολογίας του ΔΕΚ, τα κράτη-μέλη οφείλουν να συμμορφώνονται με τους καταλόγους των Σημαντικών Περιοχών για τα Πουλιά που έχει καταρτίσει η διεθνής οργάνωση Birdlife, βλ. υπόθεση C-3/96 «Διατήρηση των αγρίων πτηνών Ζώνες ειδικής προστασίας», Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Βασιλείου των Κάτω Χωρών και της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας.

129 Συγκεκριμένα όσον αφορά στην εφαρμογή των άρθρων 12 και 13 της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, τα οποία προβλέπουν τη θέσπιση συστήματος αυστηρής προστασίας για τα είδη που αναφέρονται στα Παραρτήματα IV (a) και IV (b) της Οδηγίας, πρέπει να απαγορευτεί η εσκεμμένη αιχμαλωτία ή θανάτωση, η εσκεμμένη όχληση, ιδιαίτερα κατά τις περιόδους αναπαραγωγής, ανατροφής, χειμερίας νάρκης και μετανάστευσης, η εσκεμμένη καταστροφή ή συλλογή αυγών, και η υποβάθμιση ή καταστροφή των περιοχών αναπαραγωγής ή ξεκούρασης, η αιχμαλωσία,

προβλέπεται η σύνταξη καταλόγου των ιδιαίτερα προστατευόμενων ειδών, ο οποίος θα περιλαμβάνει τα είδη των παραρτημάτων II, IV, V της Οδηγίας και άλλα σημαντικά είδη της ελληνικής πανίδας και χλωρίδας.

Με την ΚΥΑ 414985/1985 (ΦΕΚ Β757/1985) ενσωματώνεται και η Οδηγία 79/409/ΕΟΚ για την προστασία των άγριων πουλιών (προστασία ορνιθοπανίδας), σύμφωνα με την οποία, τα κράτη μέλη οφείλουν να προστατεύουν είδη πουλιών που ζουν εκ φύσεως σε άγρια κατάσταση και να κατατάσσουν σε Ζώνες Ειδικής Προστασίας τις πιο κατάλληλες περιοχές για τη διατήρηση των ειδών αυτών. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απηύθυνε προειδοποιητική επιστολή προς τις εθνικές αρχές, με την οποία αναφέρεται στην ελλιπή εναρμόνιση και εφαρμογή της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ που επιχειρήθηκε με την άνω ΚΥΑ και των ειδικότερων ρυθμίσεων της κυνηγετικής δραστηριότητας¹³⁰. Νέα προειδοποιητική επιστολή αποστέλλεται στην Ελλάδα τον Απρίλιο του 2004, σχετικά με την διάρκεια της θηρευτικής περιόδου καθώς και τη μη ορθή ενσωμάτωση του άρθρου 7 της άνω Οδηγίας.

Σημαντικές ευρωπαϊκές συνθήκες του έτους 1979 για την προστασία των ειδών είναι η Σύμβαση της Βέρνης «για την προστασία της άγριας πανίδας και των φυσικών οικοτόπων», που κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 1335/1983 (ΦΕΚ 32Α/14.3.1983) και η Σύμβαση της Βόννης «για τα μεταναστευτικά είδη άγριων ζώων», που κυρώθηκε με τον Ν. 2719/1999 (ΦΕΚ 106 Α/26.5.1999). Στον τομέα της ρύθμισης του εμπορίου ειδών χλωρίδας και πανίδας, η Ελλάδα επικύρωσε με το Ν. 2055/1992 τη Συνθήκη CITES (Convention on International Trade of Endangered Species). Εκτός των ανωτέρω, σε εθνικό επίπεδο η προστασία των ειδών διέπεται και από το ΠΔ 67/1981 (ΦΕΚ Α' 23/1981) «Προστασία αυτοφυσούς χλωρίδος και αγρίας πανίδος».

γ. Θαλάσσιο και παράκτιο περιβάλλον

μεταφορά και πώληση ή ανταλλαγή ατόμων από άγρια είδη. Επιπλέον, προβλέπεται η ανάπτυξη συστήματος για την παρακολούθηση της τυχαίας σύλληψης και θανάτωσης ειδών που αναφέρονται στο Παράρτημα IV (α).

130 Η Επιτροπή υποστηρίζει πως οι διαφορετικές διάρκειας κυνηγετικές περίοδοι για διαφορετικά είδη πουλιών «θεσπίζουν ημερομηνίες λήξης της θηρευτικής δραστηριότητας οι οποίες κυμαίνονται ανά είδος, χωρίς να προσκομίζονται στοιχεία αποδεικνύοντα ότι η κλιμάκωση των ημερομηνιών δεν εμποδίζει την πλήρη προστασία των ειδών πτηνών που ενδέχεται να επηρεαστούν. Τέλος, οι ετήσιες ΥΑ καθορισμού της κυνηγετικής περιόδου επιτρέπουν τη θήρα του είδους *Garrulus glandarius*». Επίσης, στην προειδοποιητική επιστολή αναφέρονται σοβαρά λάθη προσδιορισμού των ειδών πουλιών των οποίων επιτρέπεται το κυνήγι, όπως το είδος *Gallinula chloropus* (νερόκοτα) που αναφέρεται ως στρειδοφάγος (*Haematorpus ostralegus*), του οποίου το κυνήγι απαγορεύεται.

Η νομοθεσία που αφορά την προστασία του θαλάσσιου περιβάλλοντος αποτελείται κυρίως από τη διεθνή σύμβαση MARPOL «περί πρόληψης της ρύπανσης της θάλασσας από πλοία» και από τη Σύμβαση της Βαρκελώνης «περί προστασίας της Μεσογείου θαλάσσης από τη ρύπανση». Η MARPOL, μαζί με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1978, κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 1269/1982 (ΦΕΚ 99Α/21.7.1982). Η Σύμβαση της Βαρκελώνης, μαζί με τα πρωτόκολλα 1 και 2, κυρώθηκε από την Ελλάδα με τον Ν. 855/1978 (ΦΕΚ 235 Α/23.12.1978). Επιπλέον, τα πρωτόκολλα 3 και 4 της ίδιας Σύμβασης κυρώθηκαν με τον Ν. 1634/1986 (ΦΕΚ 104 Α/18.7.1986).

Η διαδικασία θεσμοθέτησης θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών διέπεται από τις διατάξεις της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ, η οποία στο Παράρτημα Ι περιλαμβάνει εννέα τύπους αμιγώς θαλάσσιων οικοτόπων, εκ των οποίων οι οκτώ υπάρχουν και στην Ελλάδα. Η Ελλάδα υστερεί στη θεσμοθέτηση θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών και στο πλαίσιο εφαρμογής της άνω Οδηγίας, έχει χαμηλό ποσοστό ένταξης αμιγώς θαλάσσιων περιοχών στον εθνικό κατάλογο Ειδικών Ζωνών Διατήρησης του Δικτύου Natura 2000. Η απουσία εθνικού θεσμικού πλαισίου για τη δημιουργία θαλάσσιων προστατευόμενων περιοχών, την προστασία των θαλάσσιων πόρων και την ίδρυση καταφυγίων ψαριών δημιουργεί σημαντικό έλλειμμα δικαίου προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος στην Ελλάδα.

Περαιτέρω, στον τομέα της αντιμετώπισης της θαλάσσιας ρύπανσης από δεξαμενόπλοια, η Ελλάδα, το κράτος με τον μεγαλύτερο αριθμό δεξαμενόπλοιων στον κόσμο, είχε προβάλει σθεναρή αντίσταση στις προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για κατάργηση των πλοίων μονού κύτους, παρά την απειλή ρύπανσης για τις ελληνικές θάλασσες. Το 2005, η ελληνική αντιπροσωπεία άσκησε βέτο κατά τη διαδικασία ψήφισης Οδηγίας για την ποινικοποίηση της ρύπανσης από πλοία¹³¹.

Όσον αφορά στη διαχείριση του παράκτιου περιβάλλοντος, η εθνική νομοθεσία ουσιαστικά ορίζεται από τον Ν. 2971/2001 «περί αιγιαλού, παραλίας και άλλες διατάξεις». Ο Ν. 2971/2001 «περί αιγιαλού, παραλίας και άλλες διατάξεις» συνεχίζει την παράδοση του Ν. 2344/1940, προσδιορίζοντας το παράκτιο περιβάλλον με κτηματογραφικά κριτήρια, χωρίς να προσδίδει νομικό ορισμό βάσει του περιβαλλοντικού χαρακτήρα και της οικολογικής αξίας του. Σημαντικά επίσης σημεία του νόμου αυτού είναι η πρόβλεψη για ανάπτυξη σχεδόν κάθε είδους οικονομικών

131 Ευρωπαϊκή Επιτροπή, «Πρόταση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τη ρύπανση από πλοία και την εισαγωγή κυρώσεων, συμπεριλαμβανομένων ποινικών κυρώσεων, για αδικήματα ρύπανσης», COM (2003) 92 τελικό, Βρυξέλλες: 5.3.2003.

και ψυχαγωγικών δραστηριοτήτων χωρίς να αναφέρονται περιορισμοί ή να απαιτείται η ολοκλήρωση χωροταξικών σχεδίων στις εν λόγω περιοχές.

6. Θόρυβος

Η σχετική νομοθεσία για το θόρυβο στην Ελλάδα απορρέει από τις υποχρεώσεις της χώρας έναντι του κοινοτικού δικαίου. Βασικές Οδηγίες της ΕΕ για τον θόρυβο είναι η 2002/49/ΕΚ *«σχετικά με την αξιολόγηση και τη διαχείριση του περιβαλλοντικού θορύβου»*, η οποία επιχειρεί μια κοινή προσέγγιση για την αποφυγή, την πρόληψη ή τον κατά προτεραιότητα περιορισμό των επιβλαβών επιπτώσεων της έκθεσης στον περιβαλλοντικό θόρυβο, και η 2000/14/ΕΚ *«για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την εκπομπή θορύβου στο περιβάλλον από εξοπλισμό προς χρήση σε εξωτερικούς χώρους»*. Σύμφωνα με τη νομοθεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο θόρυβος θεωρείται περιβαλλοντικό πρόβλημα, καθώς αποτελεί προϊόν της υποβάθμισης του περιβάλλοντος και παρατηρείται ιδιαίτερα στις πυκνοκατοικημένες πόλεις. Η σχετική κοινοτική νομοθεσία καλύπτει τον θόρυβο που προκαλείται από τον τομέα των μεταφορών (κυκλοφορία τροχοφόρων, εναέρια κυκλοφορία, σιδηροδρομικά δίκτυα), τις οικιακές συσκευές και τις δραστηριότητες αναψυχής.

Η ελληνική νομοθεσία έχει προσαρμοστεί επίσης: α) με την ΚΥΑ 37393/2028/2003 προς τις διατάξεις της Οδηγίας 2000/14/ΕΚ για την προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών μελών σχετικά με την εκπομπή θορύβου στο περιβάλλον από εξοπλισμό προς χρήση σε εξωτερικούς χώρους, β) με το ΠΔ 330/1990 προς την Οδηγία 89/629/ΕΟΚ για τον περιορισμό του θορύβου που προκαλείται από υποηχητικά αεροπλάνα, γ) με την ΥΑ 13352/2635/1990 προς την Οδηγία 86/594/ΕΟΚ που αφορά τον αερόφερτο θόρυβο που εκπέμπουν οι οικιακές συσκευές, δ) με το ΠΔ 80/2004 προς την Οδηγία 2002/30/ΕΚ, που αφορά στην καθιέρωση των κανόνων και διαδικασιών για τη θέσπιση περιορισμών λειτουργίας σε συνάρτηση με τον προκαλούμενο θόρυβο στους κοινοτικούς αερολιμένες, ε) με το Π.Δ. 1178/1981 προς την Οδηγία 80/51/ΕΟΚ για τον περιορισμό του θορύβου που προκαλείται από υποηχητικά αεροσκάφη, καθώς επίσης και στ) με το Π.Δ. 174/2002 προς την Οδηγία 92/14/ΕΚ, σχετικά με τον περιορισμό της χρησιμοποίησης των αεροπλάνων που υπάγονται στο παράρτημα 16 της σύμβασης για τη διεθνή πολιτική αεροπορία.

7. Χημικά και βιοτεχνολογία

Η Ε.Ε. ασχολήθηκε από νωρίς με τη ρύθμιση της ταξινόμησης, συσκευασίας και σήμανσης χημικών ουσιών και η νομοθεσία της για τα χημικά αφορά σε τρεις κατηγορίες ουσιών: τα χημικά ευρείας κατανάλωσης, τα βιοκτόνα και τα φυτοφαρμακευτικά προϊόντα και ρυθμίζεται από αναρίθμητες Οδηγίες και Κανονισμούς που τροποποιούνται τακτικά με στόχο την εναρμόνισή τους με τις επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις.

Βασική και πρώτη χρονολογικά είναι η Οδηγία 67/548/ΕΟΚ σχετικά με την ταξινόμηση, συσκευασία και σήμανση επικίνδυνων ουσιών και τις γενικές αρχές της ευρωπαϊκής νομοθεσίας για τα χημικά, η οποία ενσωματώνεται στην Ελλάδα με το Π.Δ. 329/1983 (ΦΕΚ 118Α/83). Θυγατρική της είναι η Οδηγία 1999/45/ΕΚ για την ταξινόμηση, συσκευασία και επισήμανση μερικών επικίνδυνων παρασκευασμάτων.

Ως προς τις διατάξεις της Οδηγίας 98/8/ΕΚ για τις βασικές αρχές του ελέγχου διάθεσης βιοκτόνων, η προθεσμία ενσωμάτωσης της οποίας ήταν στις 14.5.2000, η Ελλάδα, μετά από την έναρξη της διαδικασίας παράβασης εκ μέρους της Επιτροπής, η οποία απηύθυνε αιτιολογημένη γνώμη για μη κοινοποίηση των μέτρων που είχε λάβει η χώρα μας, εναρμονίστηκε τελικά με το ΠΔ 205/2001.

Όσον αφορά την έγκριση, την κυκλοφορία και τον έλεγχο των φυτοφαρμακευτικών προϊόντων, ενσωματώνονται στο εθνικό δίκαιο με το Π.Δ. 115/97 η Οδηγία 91/414/ΕΟΚ και οι τροποποιήσεις αυτής (93/71/ΕΟΚ, 94/37/ΕΚ, 94/43/ΕΚ, 94/79/ΕΚ, 95/36/ΕΚ, 96/12/ΕΚ, 96/68/ΕΚ) και με το Π.Δ. 290/98 οι Οδηγίες 96/46/ΕΚ και 97/57/ΕΚ).

Όσον αφορά στους γενετικά τροποποιημένους οργανισμούς (ΓΤΟ), η Κοινοτική νομοθεσία ορίζεται στις Οδηγίες 2001/18/ΕΚ *«για τη σκόπιμη απελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον και την κατάργηση της Οδηγίας 90/220/ΕΟΚ του Συμβουλίου»* και την Οδηγία 90/219/ΕΟΚ *«για την περιορισμένη χρήση των γενετικώς τροποποιημένων μικροοργανισμών»*, όπως τροποποιήθηκε από την Απόφαση 2001/204/ΕΚ. Η Οδηγία 2001/18/ΕΚ εισάγει διαδικασία για την έγκριση, αξιολόγηση και διάθεση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον, με ρητή αναφορά στην αρχή της προφύλαξης. Η Ελλάδα δεν ενσωμάτωσε την άνω Οδηγία στο εθνικό δίκαιο και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρέπεμψε την υπόθεση στο ΔΕΚ, επί της οποίας εκδόθηκε καταδικαστική απόφαση κατά της Ελλάδας¹³².

132 Υπόθεση C-416/03 «Παράβαση κράτους μέλους - Οδηγία 2001/18/ΕΚ - Παράλειψη εμπρόθεσμης μεταφοράς στο εθνικό δίκαιο».

Επειδή η Κοινοτική νομοθεσία για τα χημικά διέπεται από πολλές Οδηγίες, κανονισμούς και αποφάσεις, κρίθηκε απαραίτητη η συνολική επικαιροποίησή της με την προώθηση του Κανονισμού REACH (Registration, Evaluation, Authorisation of Chemicals) σχετικά με την καταχώριση, αξιολόγηση και αδειοδότηση χημικών.

8. Απόβλητα

α. Στερεά απόβλητα

Στην Ελλάδα, η διάθεση των στερεών αποβλήτων είναι ο τομέας στον οποίο διαπιστώνονται οι περισσότερες παραβάσεις της κείμενης περιβαλλοντικής νομοθεσίας¹³³. Σ' αυτό συνέβαλε η έλλειψη εθνικού και περιφερειακού χωροταξικού σχεδιασμού για τη διαχείριση των απορριμμάτων και η παντελής απουσία στρατηγικής για τη μείωση του όγκου των απορριμμάτων. Παρά το γεγονός ότι η πρώτη σχετική διάταξη του ελληνικού περιβαλλοντικού δικαίου για τα απόβλητα χρονολογείται το 1964¹³⁴, η νομοθεσία που διέπει τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων υπαγορεύεται αποκλειστικά από τις υποχρεώσεις της χώρας έναντι του κοινοτικού δικαίου. Με την ΚΥΑ 69728/824/1996 «Μέτρα και όροι για τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων» επιχειρήθηκε έστω και με καθυστέρηση η εναρμόνιση με την Οδηγία 91/156/ΕΟΚ «Περί στερεών αποβλήτων» που τροποποίησε την Οδηγία-Πλαίσιο για τα Απορρίμματα 75/442/ΕΟΚ.

Στη συνέχεια εκδόθηκαν μια σειρά από νομοθετήματα με στόχο την αντιμετώπιση των προβλημάτων του τομέα διαχείρισης των στερεών αποβλήτων και την ενσωμάτωση της Οδηγίας 99/31/ΕΚ «περί υγειονομικής ταφής των αποβλήτων» (ΚΥΑ 29407/3508/2002). Τα κυριότερα ελληνικά νομοθετήματα για τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων είναι: α) ο Ν. 2939/2001 (ΦΕΚ 179 Α'/6.8.2001) «Συσκευασίες και εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών και άλλων προϊόντων, Ίδρυση Εθνικού Οργανισμού Εναλλακτικής Διαχείρισης Συσκευασιών και άλλων Προϊόντων (ΕΟΕΣΔΑΠ) και άλλες διατάξεις», που προβλέπει μέτρα για την πρόληψη της δημιουργίας αποβλήτων από συσκευασίες και τη μείωση της τελικής διάθεσής τους, τον καθορισμό ποσοτικών στόχων για την ανακύκλωση και ανάκτηση υλικών,

133 Μαργαρίτα Καραβασίλη, Ετήσια Έκθεση 2004 – Αποτελέσματα περιβαλλοντικών ελέγχων (Αθήνα: Ειδική Υπηρεσία Επιθεωρητών Περιβάλλοντος, 2005).

134 Περί Συλλογής, Αποκομιδής και Διαθέσεως Απορριμμάτων, Υγειονομική διάταξη Ε1β/301 (10.2.1964, ΦΕΚ 63Β)

τη σήμανση, τον διαχωρισμό απορριμμάτων στην πηγή, την ενημέρωση των καταναλωτών, β) η ΚΥΑ 50910/2727/2003 «Μέτρα και Όροι για τη Διαχείριση Στερεών Αποβλήτων. Εθνικός και Περιφερειακός Σχεδιασμός Διαχείρισης», με την οποία συγχωνεύονται προηγούμενες διατάξεις και προβλέπεται η ολοκλήρωση του Εθνικού Σχεδιασμού Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων. Σχετικές διατάξεις υπάρχουν και στο άρθρο 12 του Ν. 1650/1985 (ΦΕΚ 160 Α') και στο άρθρο 33 του Ν. 3164/2003 (ΦΕΚ 176 Α') «Περιφερειακός σχεδιασμός διαχείρισης στερεών αποβλήτων της Περιφέρειας Αττικής».

Η Οδηγία 2000/76/ΕΚ «για την αποτέφρωση των αποβλήτων» δεν ενσωματώθηκε εγκαίρως στο εθνικό δίκαιο, με αποτέλεσμα η Ελλάδα να καταδικαστεί από το ΔΕΚ¹³⁵.

Σε γενικές γραμμές, το θεσμικό πλαίσιο για τη διαχείριση των στερεών αποβλήτων απειλείται στη χώρα μας από την πολυνομία και την παραπομπή σε μελλοντικές κανονιστικές πράξεις για την εφαρμογή των νόμων¹³⁶, τα οποία, σε συνδυασμό με ένα ιδιαίτερα σύνθετο και δυσχερές εφαρμόσιμο σύστημα διαχείρισης έχουν ως αποτέλεσμα την υποβάθμιση της εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου στη χώρα μας. Ωστόσο, επειδή η ευρωπαϊκή νομοθεσία για τα απόβλητα παράμενε συχνά ασαφής, παρά τη συμβολή της νομολογίας του ΔΕΚ στην ερμηνεία της σε πολυάριθμες υποθέσεις, με αποτέλεσμα να δημιουργείται κλίμα αβεβαιότητας και στις αρμόδιες αρχές¹³⁷, για την απλοποίηση της εκδόθηκε η Οδηγία-Πλάσιο 2008/1998 «Οδηγία για τα απόβλητα και για την κατάργηση ορισμένων Οδηγιών» (ΕΕ L 312/3-22.11.2008). Στην Ελλάδα του 2005 υπάρχουν περισσότερες από 1.300 χωματερές, ενώ η ύπαρξη Χώρων Ανεξέλεγκτης Διάθεσης Απορριμμάτων (ΧΑΔΑ) απαγορεύεται από το κοινοτικό δίκαιο ήδη από το 1975¹³⁸, ενώ απουσιάζουν και οι προσπάθειες αποκατάστασης των χωματερών που έχουν καταργηθεί. Όπως αναφέρεται σε σχετική ανακοίνωση του ΥΠΕΚΑ¹³⁹, από το Νοέμβριο 2010 έως τον Απρίλιο 2011 έκλεισαν 141 από τους 249 ΧΑΔΑ που παρέμεναν σε λειτουργία (σε

135 Υπόθεση C-416/03, Μη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 2000/76/ΕΚ.

136 Ενδεικτικά αναφέρονται εδώ: α) ο Ν. 2939/2001 που εκδόθηκε από τη Βουλή κατ' εφαρμογή μιας ΚΥΑ, δηλαδή κατώτερου ιεραρχικά νομοθετικού μέσου, και β) ο Ν. 3164/2003, δυνάμει του οποίου εγκρίνονται οι χωροθετήσεις δέκα ΧΥΤΑ, χωρίς να τεθεί το γενικό πλαίσιο εφαρμογής των ΠΔ ή ΥΑ.

137 π.χ. ΣτΕ 2594-98/1998, βλ. Καλλία – Αντωνίου Α. (2009), «Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο διαχείρισης αποβλήτων και η εφαρμογή του στην Ελλάδα», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 4/2009, σελ. 663.

138 Άρ. 4 της Οδηγίας 75/442/ΕΟΚ, περί των στερεών αποβλήτων.

139 Στο δικτυακό χώρο: [http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=389&snid=524\]=938&language=el-GR](http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=389&snid=524]=938&language=el-GR)

σύνολο 3.036), για τους οποίους η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει εκκινήσει εκ νέου προδικαστική διαδικασία κατά της Ελλάδος¹⁴⁰.

Με το Ν. 3854/2010 (ΦΕΚ 94 Α'/2010) για την εναλλακτική διαχείριση των συσκευασιών ενσωματώθηκαν στο εθνικό δίκαιο οι Οδηγίες 2006/66/ΕΚ και 2008/103/ΕΚ.

β. Αστικά λύματα

Όπως παρατηρείται και στο νομοθετικό πλαίσιο για τα στερεά απόβλητα, η ελληνική νομοθεσία για τη διάθεση και επεξεργασία των αστικών λυμάτων υπαγορεύεται από τις υποχρεώσεις της χώρας έναντι του κοινοτικού δικαίου. Το θεσμικό πλαίσιο της Ε.Ε. αποτελείτο κατά βάση από την Οδηγία 91/271/ΕΟΚ «για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων», όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 98/15/ΕΚ, η οποία προβλέπει τον εξοπλισμό των οικισμών με δίκτυα αποχέτευσης και συστήματα επεξεργασίας λυμάτων σύμφωνα με ορισμένες προδιαγραφές και τον καθορισμό ευαίσθητων υδάτινων συστημάτων με δίκτυα αποχέτευσης και συστήματα αυστηρής επεξεργασίας και ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο με την ΚΥΑ 5673/400/97 (ΦΕΚ 192 Β). Βασική είναι επίσης η Οδηγία 1999/31/ΕΕ «περί υγειονομικής ταφής απορριμμάτων» που προβλέπει μείωση της διάθεσης των βιοαποικοδομήσιμων αστικών αποβλήτων (λυματολάσπη).

Όπως αναφέρθηκε σε δελτίο τύπου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, με το οποίο ανακοινώθηκε η παραπομπή της Ελλάδας στο ΔΕΚ για παράβαση της Οδηγίας 91/271/ΕΟΚ και ελλιπή επεξεργασία της λυματολάσπης της Ψυτάλλειας¹⁴¹, για μη συμμόρφωση λόγω της παράλειψης ενισχυμένης επεξεργασίας λυμάτων από τη μονάδα λειτουργίας στο νησί, «*Η λυματολάσπη που παράγεται δεν τυγχάνει επιτόπιας επεξεργασίας αλλά διοχετεύεται στο χώρο υγειονομικής ταφής των Άνω Λιοσίων, ο οποίος απέχει 21 χιλιόμετρα. Η μεταφορά γίνεται με φορτηγά και πλωτά μέσα, δια μέσου πυκνοκατοικημένων περιοχών. Το γεγονός αυτό ενέχει κινδύνους για την υγεία του ανθρώπου, δεδομένου ότι η λυματολάσπη μπορεί να περιέχει μολυσματικούς μικροοργανισμούς οι οποίοι, κατά τη μεταφορά τους, ενδέχεται να καταλήξουν στις δημόσιες οδούς λόγω διαρροών από τα φορτηγά. Ένα άλλο πρόβλημα είναι ότι η λυματολάσπη διατίθεται σε υγρή μορφή, η οποία απαιτεί τριπλάσιο χώρο απ' ό,τι η*

140 Υπόθεση C-502/03.

141 Υπόθεση C-526/03. Η Ε.Ε. κίνησε διαδικασία παράβασης για ελλιπή εφαρμογή της ίδιας Οδηγίας και για την παράλειψη χαρακτηρισμού ως ευαίσθητων ζωνών περιοχών, όπως ο Πηνεϊός, η Λίμνη Καστοριάς, ο Αργολικός Κόλπος, τα Στενά της Μυτιλήνης και οι λίμνες Βεγορίτιδα, Ζάζαρη και Χεμαδίτιδα.

αποξηραμένη λυματολάσπη. Κατά συνέπεια, ο χώρος υγειονομικής ταφής των Άνω Λιοσίων έχει κορεσθεί. Εξαιτίας της ζύμωσης της λυματολάσπης παράγονται ρυπογόνα εκχυλίσματα και αέρια θερμοκηπίου. Αυτό δεν θα συνέβαινε σε περίπτωση αποξήρανσης της λυματολάσπης και χρησιμοποίησής της ως υλικό καύσης»¹⁴².

γ. Τοξικά και επικίνδυνα απόβλητα

Η ελληνική νομοθεσία για τη διαχείριση των επικίνδυνων αποβλήτων υπαγορεύεται από τις υποχρεώσεις της χώρας έναντι του αντίστοιχου Κοινοτικού δικαίου. Βασικό σχετικό νομοθέτημα της Ε.Ε. είναι η Οδηγία 91/689/ΕΟΚ για τα «Επικίνδυνα Απόβλητα». Οι κυριότερες ΚΥΑ με τις οποίες έγινε η εναρμόνιση της εθνικής νομοθεσίας με την ευρωπαϊκή είναι οι 72751/3054/1985 (ΦΕΚ 665 Β) «Τοξικά και επικίνδυνα απόβλητα και εξάλειψη των πολυχλωροδифαινυλίων και πολυχλωροτριφαινυλίων (PCB/PCT)», 19396/1546/1977 (ΦΕΚ 604 Β) «Μέτρα και όροι για τη διαχείριση των επικίνδυνων αποβλήτων», 7589/731/2000 (ΦΕΚ 514 Β) «Μέτρα και όροι για τη διαχείριση των πολυχλωροδифαινυλίων και πολυχλωροτριφαινυλίων (PCB / PCT)», 18083/1098 Ε.103/2003 (ΦΕΚ 606 Β) «Σχέδια διάθεσης - απολύμανσης συσκευών που περιέχουν PCB κλπ.». Για τη συμπλήρωση των διατάξεων της ΚΥΑ 19396/1546/1977 έχει εκδοθεί η ΚΥΑ 2487/455/1999 (ΦΕΚ 196 Β) «Μέτρα και όροι για την πρόληψη και τον περιορισμό της ρύπανσης του περιβάλλοντος από την αποτέφρωση επικίνδυνων αποβλήτων». Η τελική διάθεση των αποβλήτων, μεταξύ των οποίων και των επικινδύνων, με υγειονομική ταφή καθορίζεται στην ΚΥΑ 29407/3508/2002 (ΦΕΚ 1572 Β) «Μέτρα και όροι για την υγειονομική ταφή των αποβλήτων». Με την ΚΥΑ 29407/3508/2002 (ΦΕΚ 1572 Β) επιχειρείται η συμμόρφωση με τις διατάξεις της Οδηγίας 1999/31/ΕΚ.

Η 2001/118/ΕΚ Απόφαση της Επιτροπής (Ευρωπαϊκός Κατάλογος Αποβλήτων - ΕΚΑ), στον οποίο περιλαμβάνονται και τα απόβλητα που χαρακτηρίζονται ως επικίνδυνα, ενσωματώθηκε με την ΚΥΑ 50910/2727/2003 (ΦΕΚ 1909) «Μέτρα και όροι για τη Διαχείριση Στερεών Αποβλήτων Εθνικός και Περιφερειακός Σχεδιασμός Αποβλήτων». Η διαχείρισή των επικίνδυνων αποβλήτων στη χώρα μας περιορίζεται στην προσωρινή αποθήκευση και στην μεταφορά τους σε χώρες της Ε.Ε. που

142 “Η Επιτροπή κινεί νομική διαδικασία κατά της Ελλάδας για εννέα υποθέσεις παράβασης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα 20/07/2004)” στο δικτυακό χώρο της Αντιπροσωπείας στην Ελλάδα: <http://europa.eu.int/hellas/5news>

διαθέτουν εγκαταστάσεις επεξεργασίας ή χώρους διάθεσής τους, καθώς στην Ελλάδα ακόμα δεν έχουν δημιουργηθεί χώροι τελικής διάθεσης τους.

9. Περιβάλλον και βιομηχανία

Η Οδηγία 96/61/EK για την ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχο της ρύπανσης, γνωστή και ως IPPC (Integrated Pollution Prevention and Control), η οποία ενσωματώθηκε μερικώς στο εθνικό δίκαιο με τον Ν. 3010/2002, με καθυστέρηση τριών ετών και μετά από σχετική καταδίκη της Ελλάδας από το ΔΕΚ¹⁴³ προβλέπει συγκεκριμένη διαδικασία αδειοδότησης των βιομηχανικών εγκαταστάσεων, με στόχο τη μείωση των εκπομπών σε ατμόσφαιρα, νερό και έδαφος και τον έλεγχο της διάθεσης των παραγόμενων αποβλήτων και διαδικασίες για την πρόσβαση του κοινού σε πληροφορίες και για συμμετοχή στις διαδικασίες αδειοδότησης. Στο επίπεδο της εθνικής νομοθεσίας, το σύστημα αδειοδότησης νέων βιομηχανικών εγκαταστάσεων αναθεωρήθηκε με τον Ν. 3325/2005 (ΦΕΚ 68 Α/11.03.2005) «*Ίδρυση και λειτουργία βιομηχανικών – βιοτεχνικών εγκαταστάσεων στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης και άλλες διατάξεις*».

Με το Ν. 3010/2002, ο οποίος επιχειρεί παράλληλα και την ενσωμάτωση της Οδηγίας 97/11/EK για την εκτίμηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων, ενώ ταυτόχρονα ρυθμίζει και θέματα διευθέτησης υδατορεμάτων, η ενσωμάτωση της Οδηγίας 96/61/EK είναι ελλιπής και αποσπασματική. Τούτο διότι, ο Ν. 3010/2002 δεν αναφέρεται στα άρθρα 10 και 11 της Οδηγίας, σύμφωνα με τα οποία κάθε κράτος-μέλος δεσμεύεται για τη συνεχή εναρμόνιση του συστήματος με τις Βέλτιστες Διαθέσιμες Τεχνικές (ΒΔΤ), που αποτελούν «*το πλέον αποτελεσματικό και προηγμένο στάδιο εξέλιξης των δραστηριοτήτων και μεθόδων λειτουργίας*». Έτσι, ενώ στο άρθρο 11 της Οδηγίας προβλέπεται ότι «*τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε η αρμόδια αρχή να παρακολουθεί ή να ενημερώνεται σχετικά με την εξέλιξη βέλτιστων διαθέσιμων τεχνικών*», τόσο από τον Ν. 3010/2002 όσο και από την ΚΥΑ Η.Π.11014/703/Φ104 (ΦΕΚ Β' 332/20.03.2003) δεν προκύπτει υποχρέωση ή μηχανισμός παρακολούθησης και ελέγχου από τη Διοίκηση των τεχνολογικών προόδων και την αντίστοιχη ρύθμιση της εφαρμογής τους. Επιπλέον, ενώ στην Οδηγία ορίζεται ρητά το δικαίωμα πρόσβασης και συμμετοχής του κοινού στη διαδικασία αδειοδότησης βιομηχανικών

143 Υπόθεση C-64/01, «Παράβαση κράτους μέλους - Μη μεταφορά της Οδηγίας 96/61/EK στο εσωτερικό δίκαιο». Η Οδηγία έπρεπε να έχει ενσωματωθεί στο εθνικό δίκαιο από τις 30.10.1999. Στην απόφαση του ΔΕΚ αναφέρεται δέσμευση της Ελλάδας για ολοκλήρωση της διαδικασίας ενσωμάτωσης πριν τη λήξη του 2001. Η ενσωμάτωση όμως τελικά έγινε τον Αύγουστο του 2002.

εγκαταστάσεων, ο Ν. 3010/2002 δεν επιφυλάσσει την ίδια πρόβλεψη, καθώς το πρώτο στάδιο της διαδικασίας αδειοδότησης, δηλαδή της προκαταρκτικής εκτίμησης και αξιολόγησης αποτελεί απλή θετική γνωμοδότηση της αρμόδιας αρχής, χωρίς δικαίωμα προσφυγής στη Δικαιοσύνη κατά της αρχικής απόφασης της Διοίκησης. Η κοινοτική νομοθεσία για την αντιμετώπιση των κινδύνων από βιομηχανικά ατυχήματα αναθεωρήθηκε και συμπληρώθηκε το 2003 με την Οδηγία 2003/105/ΕΚ (Seveso III).

Ε. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:

ΟΙ ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ Η ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Οι περιβαλλοντικού δικαίου αρχές της Ε.Ε. έχουν “οριζόντια” επίδραση, επηρεάζοντας όλους τους τομείς της κοινοτικής και εθνικής δράσεως, φέρουν σχετικό χαρακτήρα, σε αντίθεση με τους κανόνες που έχουν απόλυτο χαρακτήρα, παρέχουν τη διακριτική ευχέρεια στα διοικητικά και δικαστικά όργανα να προβούν σε εκτίμηση και συγκεκριμενοποίηση τους κατά τη στάθμιση αντικρουόμενων συμφερόντων και είναι νομικά δεσμευτικές, με την έννοια ότι οι πράξεις των κοινοτικών οργάνων και των κρατών μελών πρέπει να συνάδουν προς αυτές¹⁴⁴. Ωστόσο, όταν η εννοιολογική οριοθέτηση των γενικών αρχών παραμένει ασαφής και αόριστη, η αξιοποίηση τους δεν συνεισφέρει στην επίλυση καθημερινών προβλημάτων. Πιο συγκεκριμένα, οι αρχές αυτές δεν πρέπει να επισκιάζουν, λόγω της ευρείας θεώρησης τους, τις τεχνικές λεπτομέρειες που σχετίζονται με την εφαρμογή τους¹⁴⁵. Οι γενικές αρχές διακρίνονται σε ουσιαστικού περιεχομένου αρχές και διαδικαστικές αρχές, ενώ, εκτός των ήδη διαμορφωμένων αρχών, που αναφέρονται παρακάτω, υφίστανται και «νεότερες» αρχές, όπως η αρχή της υποχρέωσης εφαρμογής της Βέλτιστης Διαθέσιμης τεχνολογίας (Best Available Technology – BAT), η αρχή της οικολογικής διαχείρισης, η αρχή της επανεξέτασης των διατάξεων ανά τακτά χρονικά διαστήματα

144 Οι αρχές αυτές, παρά τον φαινομενικά γενικό και κατευθυντήριο μόνο χαρακτήρα τους, συνιστούν πλήρεις και δεσμευτικούς κανόνες δικαίου με αναμφισβήτητη νομική ισχύ, βλ. απόφ. ΔΕΚ της 14.7.1998, Safety Hi-Teck, C-284/95 και C-341/1995, Συλλ. I-4301, βλ. Καράκωστας Ι. (2006), όπ.π., σελ. 37, Δελλής Γ. (1998), όπ.π., σελ. 110 επ.

145 Krämer L. (2003), «*Thirty years of EC Environmental Law: Perspectives and Prospectives*», op.cit., p. 505.

και η αρχή της «επιστροφής στην παραδοσιακή φιλοσοφία κατανάλωσης»¹⁴⁶.
Ειδικότερα:

I. Οι ουσιαστικού περιεχομένου αρχές

1. Η αρχή της αειφορίας ή της βιωσιμότητας ή της βιώσιμης ανάπτυξης¹⁴⁷

Η αρχή της αειφορίας ή της βιώσιμης ανάπτυξης¹⁴⁸ στοχεύει στη έλλογη διαχείριση και ανάλωση των φυσικών πόρων και στην ισόρροπη εξέλιξη των οικοσυστημάτων, κατά τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλίζεται η διατήρηση τους προς χάρη των επερχόμενων γενεών. Με δυναμικό χαρακτήρα, η αρχή τονίζει την ανάγκη υιοθέτησης ενός μοντέλου ανάπτυξης που θα διασφαλίζει μακροπρόθεσμα το περιβάλλον, έστω και περισσότερο δαπανηρού¹⁴⁹. Η αρχή κατοχυρώνεται στα άρθρα 2, 6 και 174 παρ. 1 ΣυνθΕΚ¹⁵⁰. Η θέσπιση της σε κοινοτικό επίπεδο, μαζί με την συστηματοποιημένη ερμηνεία της από τα ελληνικά δικαστήρια, ιδίως από το ΣτΕ¹⁵¹, ακόμα και με τη διάπλαση ειδικότερων αρχών, οδήγησαν τον αναθεωρητικό νομοθέτη να την κατοχυρώσει ρητά, μετά την αναθεώρηση του 2001, στο άρ. 24 παρ. 1 Σ¹⁵². Η αρχή μνημονεύεται και στα κείμενα της Συνδιάσκεψης του Ρίο (1992) και της Ατζέντας 21.

2. Η αρχή της προλήψεως (prevention)

Πρόκειται για την πιο σημαντική γενική αρχή του δικαίου του περιβάλλοντος. Κατοχυρώνεται στο άρ. 174 παρ. 2 της ΣυνθΕΚ και στη Διακήρυξη του Ρίο (1992).

¹⁴⁶ Καλλία – Αντωνίου Α. (2011), «Η εξέλιξη της ευρωπαϊκής νομοθεσίας προστασίας περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 1/2011, σελ. 71.

¹⁴⁷ Σιούτη Γλ. (2006), *όπ.π.*, σελ. 428 – 434.

¹⁴⁸ Sustainable development, nachhaltige und dauerhafte Entwicklung.

¹⁴⁹ Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. (2007), «Οι κοινοτικές αρχές του δικαίου του περιβάλλοντος», Γιαννακούρου Γ. / Κρεμλής Γ. / Σιούτη Γ. (επιμ.), *Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα 1981 – 2006*, Αθήνα – Κομοτηνή: Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 79.

¹⁵⁰ Ως γενική περιβαλλοντική αρχή συναντάται στη Διακήρυξη των Η.Ε. για το Περιβάλλον της Στοκχόλμης (1972), στην “Εκθεση Brundtland” της Παγκόσμιας Επιτροπής για το Περιβάλλον (1987), στη Διακήρυξη των Η.Ε. για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη του Ρίο (1992), στη Διακήρυξη του Γιόχανεσμπουργκ για την αειφόρο ανάπτυξη (2002).

¹⁵¹ Στη νομολογία, η αρχή της αειφορίας συνδέεται με την αρχή της πρόληψης και καθιερώθηκε με τις αποφάσεις του ΣτΕ για την υπόθεση εκτροπής του Αχελώου, βλ. ΣτΕ 2755/94, 2759-60/94, 2537/96, 2731/97, 637/98, 3478/00, βλ. Μενουδάκος Κ. (1997), «Προστασία του περιβάλλοντος στο ελληνικό δημόσιο δίκαιο. Η συμβολή της νομολογίας του ΣτΕ», Νόμος και Φύση 1997, στο δικτυακό χώρο <http://www.nomosphysis.org.gr>, σελ. 11-12.

¹⁵² Ράντος Α. (2007), *όπ.π.*, σελ. 91.

Στην Ελλάδα κατοχυρώνεται στο άρ. 24 παρ. 1 Σ, σύμφωνα με το οποίο “το Κράτος έχει υποχρέωση να λαμβάνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα” για την προστασία του περιβάλλοντος¹⁵³. Την αρχή υιοθέτησε και ο Ν. 1650/1986 περί προστασίας του περιβάλλοντος. Πριν από τη νομολογιακή καθιέρωση της, βάσει των διατάξεων της Συνθήκης, η αρχή αυτή εφαρμοζόταν σιωπηρά στο πλαίσιο του ελέγχου της αρχής της αναλογικότητας¹⁵⁴. Επιβάλλει στις αρμόδιες αρχές τη λήψη των αναγκαίων μέτρων προς αποφυγή των κινδύνων για τη δημόσια υγεία, την ασφάλεια και το περιβάλλον, ιδίως με τη μορφή των βελτίστων διαθέσιμων τεχνικών. Αποτελεί τη βάση του θεσμού της διοικητικής άδειας, ειδικότερα της έγκρισης περιβαλλοντικών όρων και της μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων¹⁵⁵. Η σπουδαιότητα της προκύπτει και από γεγονός ότι οι περισσότεροι Κανονισμοί και Οδηγίες θεσπίζουν προληπτικά μέτρα, είτε ως καθιέρωση του προληπτικού ελέγχου των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ή άλλων δράσεων, είτε ως ενημέρωση και συμμετοχή των πολιτών σε θέματα περιβάλλοντος¹⁵⁶. Η αρχή της πρόληψης επιβάλλει στις αρμόδιες αρχές τη λήψη κατάλληλων μέτρων προκειμένου να προλαμβάνουν ορισμένους ενδεχόμενους κινδύνους για τη δημόσια υγεία, τη δημόσια ασφάλεια και το περιβάλλον, εξασφαλίζοντας την υπεροχή των απαιτήσεων που συνδέονται με την προστασία των συμφερόντων αυτών έναντι των οικονομικών συμφερόντων¹⁵⁷.

3. Η αρχή της προφύλαξης (precaution)¹⁵⁸

Η αρχή της προφύλαξης και της πρόληψης καθιερώνεται στο άρ. 174 παρ. 2 ΣυνθΕΚ και στη Διακήρυξη του Ρίο (1992). Η αρχή της προφύλαξης, ως θεμελιώδης αρχή της ευρωπαϊκής δικαιοσύνης προστασίας του περιβάλλοντος, εφαρμόζεται και από τον Έλληνα δικαστή¹⁵⁹ και από τον κοινοτικό δικαστή¹⁶⁰. Αποσκοπεί στη λήψη θετικών μέτρων για την πρόληψη υποθετικών ή εν δυνάμει κινδύνων, ανάλογων με

153 βλ. και πάγια νομολογία ΣτΕ 2759/94, 860/98.

154 Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. (2007), όπ.π., σελ. 74.

155 Ολ ΣτΕ 2511/02.

156 Καράκωστας Ι. (2006), όπ.π., σελ. 42.

157 Απόφ. ΠΕΚ της 26.11.2002 στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις Τ-74/00, Τ-76/00, Τ-83/00, Τ-84/00, Τ-85/00, Τ-132/00, Τ-137/00, Τ-141/00, Artogodan GmbH κλπ κατά Επιτροπής.

158 Μπάλιας Γ. (2004), «Η αρχή της προφύλαξης – Μία νέα σχέση μεταξύ δικαίου και επιστήμης και η επίδραση της στον έλεγχο νομιμότητας», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 1/2004, σελ. 37.

159 ΣτΕ 3445/1998, ΣτΕ (Ολ) 613/2002.

160 ΔΕΚ της 8.5.1998, C-157/96 και C-180/96, Συλλ 1998, I-2265 και ΠΕΚ της 26.11.2002, Τ-74/00, Συλλ. I-2367.

την αξιολόγηση των κινδύνων¹⁶¹, ιδίως σε πεδία όπου υφίσταται επιστημονική αβεβαιότητα ή δεν υπάρχει ασφαλής μέθοδος υπολογισμού του κινδύνου (λ.χ. ηλεκτρομαγνητική ακτινοβολία, γενετικά τροποποιημένοι οργανισμοί). Αναπτύχθηκε για πρώτη φορά στο γερμανικό δίκαιο (Vorsorgeprinzip).

4. Η αρχή της επανορθώσεως της βλάβης κατά προτεραιότητα στην πηγή

Η αρχή αυτή κατοχυρώνεται στο άρ. 174 παρ. 2 ΣυνθΕΚ και εφαρμόζεται όταν τα προληπτικά μέτρα δεν επιφέρουν τα προσδωκόμενα αποτελέσματα, οπότε προτιμάται η αποκατάσταση της οικολογικής βλάβης που επήλθε κατά προτεραιότητα στην πηγή ρύπανσης, προκειμένου αυτή να μη διαχέεται ανεξέλεγκτα στο περιβάλλον, είτε από τη φύση της, όπως π.χ. μέσω διασυνοριακής ρύπανσης, είτε ηθελημένα, όπως π.χ. με τη μεταφορά των αποβλήτων και να μην υφίστανται τις συνέπειες της κύκλος προσώπων ή στοιχείων του περιβάλλοντος, καθώς και να μην αυξάνεται το κόστος αντιμετώπισης της¹⁶².

5. Η αρχή “ο ρυπαίνων πληρώνει”

Η αρχή εμφανίστηκε για πρώτη φορά, πολύ πριν την ένταξη της στο κείμενο της Συνθήκης, στη Σύσταση 75/346 του Συμβουλίου¹⁶³. Η αρχή υιοθετήθηκε από το Ν. 1650/1986 (άρ. 13 παρ. 2). Στόχος της είναι η ώθηση των ρυπαντών να μειώσουν τα επίπεδα ρύπανσης που οφείλονται στη δραστηριότητα τους, να χρησιμοποιούν πιο εκλογικευμένα τους φυσικούς πόρους και να ενισχύσουν την έρευνα προς αναζήτηση “καθαρών” τεχνολογιών και λιγότερο ρυπογόνων προϊόντων, χωρίς να υπομονεύεται ο οικολογικός χαρακτήρας της από την οικονομική διάσταση του ζητήματος και τη δυνατότητα εξαγοράς της ρύπανσης¹⁶⁴. Η αρχή προϋποθέτει καταρχήν την καταβολή κάθε δυνατής προσπάθειας για να αποφευχθεί η βλάβη, και στην περίπτωση που

161 Η αρχή της προφύλαξης συνάδει προς τη γερμανική θεωρία “όσο-τόσο” (Je desto-Formel), κατά την οποία όσο μεγαλύτερη η επαπειλούμενη ζημία και η επιστημονική αβεβαιότητα περί του ενδεχόμενου κινδύνου, τόσο χαμηλότερο πρέπει να είναι το όριο του νομικά ανεκτού ορίου κινδύνου, ή, άλλως, όσο μεγαλύτερη η σημασία του εννόμου αγαθού, τόσο μικρότερος απαιτείται να είναι ο βαθμός πιθανότητας επέλευσης του κινδύνου, βλ. Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. (2007), *όπ.π.*, σελ. 76.

162 Ράντος Α. (2007), *όπ.π.*, σελ. 91.

163 Επίσης διατυπώθηκε το 1972 σε Σύσταση του ΟΟΣΑ με τη μορφή αμιγώς οικονομικού κανόνα, βλ. Καράκωστας Ι. (2006), *όπ.π.*, σελ. 47.

164 Η ιδέα της “διαπραγματεύσιμης άδειας” (tradable permit), για “αγορά” του δικαιώματος ρύπανσης του περιβάλλοντος, εισήχθη με την τροποποίηση του “Clean Air Act” στις αρχές του 1990, βλ. Δελλής Γ. (1998), *όπ.π.*, σελ. 96.

τούτο δεν καταστεί εφικτό, υποχρεώνει τον υπαίτιο της περιβαλλοντικής βλάβης σε αποκατάσταση αυτής με δαπάνη δική του και όχι με επίρριψη της δαπάνης στο Κράτος ή στο κοινωνικό σύνολο. Στο εθνικό δίκαιο εξειδικεύεται με βάση τις διατάξεις των άρ. 29 Ν. 1650/1986 και 914 επ. ΑΚ για την αδιοπρακτική ευθύνη.

6. Η απαίτηση υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος

Η απαίτηση για υψηλή ποιότητα περιβαλλοντικής προστασίας ως αυτοτελούς κριτηρίου διαμόρφωσης των κοινοτικών ρυθμίσεων ενισχύθηκε με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Η Συνθήκη του Άμστερνταμ την ανήγαγε σε θεμελιώδη αρχή του κοινοτικού δικαίου. Την αρχή αυτή συμπληρώνει η αρχή της δυνατότητας θέσπισης μέτρων ενισχυμένης προστασίας εκ μέρους των κρατών-μελών κατά το άρ. 176 ΣυνθΕΚ. Η αρχή έχει μεταφερθεί και στο ελληνικό δίκαιο¹⁶⁵.

7. Η αρχή της συμμετοχής των πολιτών και το δικαίωμα της ελεύθερης πληροφόρησης για θέματα περιβάλλοντος

Η αρχή της συμμετοχής και το δικαίωμα πληροφόρησης συνιστούν ειδικές εκδηλώσεις της γενικότερης αρχής της προστασίας του περιβάλλοντος του άρθρου 174 ΣυνθΕΚ, αναδεικνύοντας το ρόλο του πολίτη και καλύπτοντας έστω και μερικώς το κενό που υφίσταται στην κοινοτική έννομη τάξη από την ανυπαρξία ενός ατομικού ή συλλογικού δικαιώματος στην προστασία του περιβάλλοντος¹⁶⁶. Ενόψει δε του γεγονότος της μη επάρκειας των ελεγκτικών και παρεμβατικών μηχανισμών της Ε.Ε., αποτελεί ένα πολύ σημαντικό εργαλείο για την διαπίστωση της εφαρμογής και την επιβολή της κοινοτικής νομιμότητας, μέσω της καταγγελίας των παραβάσεων από ιδιώτες και οικολογικές οργανώσεις.

II. Οι διαδικαστικού χαρακτήρα αρχές

165 Άρ. 3.2.2. της ΥΑ 113944/1997 “Γενικές κατευθύνσεις της πολιτικής διαχείρισης των στερεών αποβλήτων”, βλ. Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. (2007), όπ.π., σελ. 85.

166 Η Οδηγία 90/313/ΕΟΚ, σχετικά με την ελεύθερη πληροφόρηση για θέματα περιβάλλοντος, σε συνδυασμό με τον Κανονισμό (ΕΟΚ) άρ. 1210-90 του Συμβουλίου της 4.5.1990, με τον οποίο ιδρύεται ο Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Πληροφοριών και Παρατηρήσεων σχετικά με το περιβάλλον, διαμόρφωσαν καταρχάς σε ευρωπαϊκό επίπεδο ένα γενικό θεσμικό πλαίσιο, με αντικείμενο τη συλλογή και ανταλλαγή στοιχείων και την πληροφόρηση και ενημέρωση όχι μόνο σε διακρατικό, αλλά και σε επίπεδο πολιτών, βλ. Καράκωστας Ι. (2006), όπ.π., σελ. 54.

1. Η αρχή της εκ των προτέρων εκτίμησης των επιπτώσεων κάθε έργου ή δραστηριότητας στο περιβάλλον

Σύμφωνα με την οδηγία 85/337, όπως τροποποιήθηκε με την οδηγία 97/11, η διαδικασία της εκτίμησης των περιβαλλοντικών επιπτώσεων περιλαμβάνει, μετά την τροποποίηση του συστήματος του Ν. 1650/1986 με τον Ν. 3010/2002, την υποχρέωση συντάξεως, κατά περίπτωση, προμελέτης και μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων ανάλογης προς την πιθανολογούμενη βαρύτητα των επιπτώσεων κάθε συγκεκριμένου έργου ή δραστηριότητας στο περιβάλλον, τα οποία από τη φύση τους δύνανται κατ' αρχήν να προκαλέσουν, έστω και χαμηλή, όχληση στο περιβάλλον, την προκαταρκτική περιβαλλοντική εκτίμηση και αξιολόγηση του έργου ή της δραστηριότητας και την έγκριση των περιβαλλοντικών όρων κατασκευής και λειτουργίας του. Προκειμένου για σχέδια και προγράμματα γενικότερης σημασίας απαιτείται ευρύτερου περιεχομένου εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, με βάση την οδηγία 2001/42 για τη “στρατηγική” εκτίμηση των επιπτώσεων¹⁶⁷.

2. Η αρχή της περιβαλλοντικής πληροφόρησης

Η αρχή κατατείνει στη διαφάνεια και στη διάχυση της περιβαλλοντικής πληροφόρησης, στην ενημέρωση των πολιτών και των οργανωμένων φορέων τους από κάθε αρμόδια δημόσια αρχή για την εν γένει κατάσταση του περιβάλλοντος σε επιμέρους τομείς, αλλά και για δραστηριότητες ή μέτρα που δύνανται να έχουν επίπτωση στο περιβάλλον. Οι αρχές είναι υποχρεωμένες να παρέχουν κάθε σχετική πληροφορία¹⁶⁸. Η περιβαλλοντική πληροφόρηση επιβάλλεται κυρίως από τις οδηγίες 90/313 και 2003/4, καθώς και από την Σύμβαση του Άαρχους του 1998. Σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της οδηγίας 2003/4/EK του Συμβουλίου δημοσιεύτηκε στη χώρα μας η ΚΥΑ 11764/653 (ΦΕΚ Β' 327/17.3.06) για την πρόσβαση του κοινού στις δημόσιες αρχές για παροχή πληροφοριών σχετικά με το περιβάλλον.

ΣΤ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ:

167 Ράντος Α. (2007), όπ.π., σελ. 92 – 93.

168 Απόφ. 3943/1995 ΣτΕ (τμ.Ε')

ΟΙ ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΑΝΑ ΤΟΜΕΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ

Οι καταδικαστικές αποφάσεις του ΔΕΚ (και ήδη ΔΕΕ) καταδεικνύουν τα σοβαρά προβλήματα ενσωμάτωσης και εφαρμογής του κοινοτικού θεσμικού πλαισίου για το περιβάλλον, είτε λόγω μη έγκαιρης ενσωμάτωσης οδηγιών στο εσωτερικό εθνικό δίκαιο είτε λόγω παραβάσεων που εντοπίστηκαν σε διαδικασίες εφαρμογής του κοινοτικού δικαίου. Τα προβλήματα αυτά περιπλέκονται περισσότερο από το γεγονός ότι η Ε.Ε. ως οργανισμός με συγκροτημένη περιβαλλοντική πολιτική και σειρά οργάνων, παρακολουθεί και ελέγχει την πορεία υλοποίησης. Η κίνηση της διαδικασίας παραβάσεως από την Επιτροπή δεν στοχεύει κατά κύριο λόγο στην καταδίκη του κράτους μέλους, αλλά στη διαπίστωση της παραβάσεως, στη συμμόρφωση του κράτους μέλους προς τις κοινοτικές απαιτήσεις και στην παύση της παραβιάσεως του κοινοτικού δικαίου¹⁶⁹. Σύμφωνα με πάγια θέση του ΔΕΚ, για να είναι βάσιμη μια προσφυγή του άρ. 226 ΣυνθΕΚ, αρκεί απλώς η αντικειμενική διαπίστωση της εκ του κράτους μέλους παράλειψης εκπλήρωσης μιας υποχρέωσης του, χωρίς να απαιτείται η απόδειξη οποιασδήποτε αδράνειας ή αντίθεσης εκ μέρους του¹⁷⁰.

Παρά το γεγονός ότι η χώρα μας για περίπου μία εικοσαετία βρισκόταν, από την άποψη της “παραβατικότητας” της κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας, μεταξύ των κρατών μελών που κινούνταν εντός των πλαισίων του μέσου όρου, τα τελευταία χρόνια διολισθαίνει σταθερά προς μια θέση ανάμεσα στα κράτη μέλη με τις χειρότερες περιβαλλοντικές επιδόσεις¹⁷¹. Οι πλέον σοβαρές υποθέσεις παραβίασης των υποχρεώσεων της Ελλάδας αφορούν την άκρως προβληματική διαχείριση των στερεών και υγρών αποβλήτων στη χώρα μας και τη λειτουργία χιλιάδων παράνομων και ανεξέλεγκτων χώρων διάθεσης και απόθεσης.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι περιβαλλοντικές επιδόσεις κάθε κράτους μέλους δεν αντικατοπτρίζονται μόνο στις υποθέσεις που φτάνουν ως το τελικό στάδιο επίλυσης μίας διαφοράς, δηλαδή που άγονται ενώπιον του ΔΕΚ, διότι το μεγαλύτερο μέρος

169 Κρεμλής Γ. (2007), «Οι περιβαλλοντικές παραβιάσεις της Ελλάδας στη νομολογία του ΔΕΚ», Γιαννακούρου Γ. / Κρεμλής Γ. / Σιούτη Γ. (επιμ.), *Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα 1981 – 2006*, Αθήνα – Κομοτηνή: Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 118.

170 ΔΕΚ, 1.3.1983, 301/81, Επιτροπή/Βελγίου, Συλλ. 1983, σ. 467, σκέψη 8.

171 Σαμιώτης Γ. (2009), *όπ.π.*, σελ. 31.

των περιβαλλοντικών παραβιάσεων είτε δεν περιέρχεται ποτέ σε γνώση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής μέσω καταγγελιών ή άλλων πηγών πληροφόρησης, είτε άγεται στα εθνικά δικαστήρια, είτε επιλύεται μέσω άλλων εξωδικαστικών διαδικασιών και οργάνων (λ.χ. διαιτησία, διαμεσολάβηση, Συνήγορος του Πολίτη, αίτηση θεραπείας, κ.ο.κ.)¹⁷². Επίσης, σε πολλές υποθέσεις παρατηρείται το φαινόμενο της μη κοινοποίησης στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή των εθνικών μέτρων μεταφοράς μίας οδηγίας¹⁷³. Οι υποθέσεις παραβίασης της κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας εκ μέρους της Ελλάδας ταξινομούνται στις εξής κατηγορίες¹⁷⁴:

I. Σε υποθέσεις όπου η Επιτροπή είχε προσφύγει κατά της Ελλάδας ενώπιον του ΔΕΚ αλλά παραιτήθηκε από το δικόγραφο της προσφυγής επειδή η Ελλάδα συμμορφώθηκε προς το κοινοτικό δίκαιο, δηλαδή προέβη σε έστω και καθυστερημένη ενσωμάτωση της οδηγίας, οπότε η Ελλάδα καταδικάστηκε μόνο στην καταβολή των δικαστικών εξόδων¹⁷⁵, όπως π.χ. στις υποθέσεις C-351/02 για τη μεταφορά της Οδηγίας 1999/31/EK περί της υγειονομικής ταφής των αποβλήτων, C-331/96 για τη μεταφορά της Οδηγίας 92/72/ΕΟΚ για την ατμοσφαιρική ρύπανση από το όζον, C-330/96 για τη μεταφορά της Οδηγίας 91/244/ΕΟΚ για την τροποποίηση της οδηγίας 79/409/ΕΟΚ, περί της διατηρήσεων των αγρίων πτηνών, C-374/00 για τη μεταφορά της Οδηγίας 97/11/EK για την τροποποίηση της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ, περί της εκτίμησης των επιπτώσεων ορισμένων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον, C-301/01 για τη μη ορθή μεταφορά της οδηγίας 85/337/ΕΟΚ¹⁷⁶,

II. Σε υποθέσεις όπου εκδόθηκε απόφαση από το ΔΕΚ, με την οποία διαπιστώθηκε παράβαση της Ελλάδας λόγω μη εμπρόθεσμης μεταφοράς Οδηγίας,

172 Κρεμλής Γ. (2007), *όπ.π.*, σελ. 116.

173 Όπως π.χ. η οδηγία-πλαίσιο για το νερό, η στρατηγική εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων, η πρόσβαση στην περιβαλλοντική πληροφόρηση και η οδηγία για την ηχορύπανση.

174 Κρεμλής Γ. (2007), *όπ.π.*, σελ. 117 - 122.

175 Η Επιτροπή κρίνει κατά περίπτωση εάν είναι σκόπιμη ή μη η παραίτηση της, αφού λάβει υπόψη της τις εξής παραμέτρους: i) την ανάγκης δημιουργίας νομολογιακού προηγούμενου, ii) την ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων των ιδιωτών, εάν έχουν υποστεί ζημία από την μη έγκαιρη μεταφορά της οδηγίας και υπάρχει αιτιώδης σύνδεσμος μεταξύ της ζημίας και της παραβίασης και αντλούν δικαιώματα από τις μη μεταφερθείσες διατάξεις της οδηγίας, δηλαδή εφόσον υπάρχει επικλησιμότητα των διατάξεων της οδηγίας και όχι αναγκαία άμεσο αποτέλεσμα αυτών, ώστε η απόφαση του ΔΕΚ να διευκολύνει την άσκηση αγωγών αποζημίωσης ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων (βλ. νομολογία Francovich), και iii) όταν η παραβίαση έχει ολοκληρωθεί, εξαιτίας της αντικειμενικής αδυναμίας επαναφοράς των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση, βλ. Κρεμλής Γ. (2007), *όπ.π.*, σελ. 117 - 118.

176 Κατά την οποία κρίθηκε ότι κατά τη μεταφορά της Οδηγίας δεν είχε προβλεφθεί η δυνατότητα πλήρους πρόσβασης στα έγγραφα κατά το στάδιο της προέγκρισης χωροθέτησης και ο χρόνος των 15 ημερών που είχε καθοριστεί για διαβούλευση με το κοινό ήταν περιορισμένος.

III. Σε υποθέσεις όπου εκδόθηκε από το ΔΕΚ απόφαση με την οποία διαπιστώνεται παράβαση της Ελλάδας λόγω μη ορθής ή ελλιπούς ή εσφαλμένης μεταφοράς Οδηγίας,

IV. Σε υποθέσεις όπου εκδόθηκε από το ΔΕΚ απόφαση με την οποία διαπιστώνεται παράβαση της Ελλάδας λόγω πλημμελούς εφαρμογής Οδηγίας, δηλαδή ενώ η οδηγία έχει μεταφερθεί ορθά, εφαρμόζεται με εσφαλμένο τρόπο, είτε εξαιτίας παράνομης ή εσφαλμένης διοικητικής πρακτικής είτε λόγω άγνοιας της διοίκησης ή της αυτοδιοίκησης ως προς την ερμηνεία και τον τρόπο εφαρμογής της. Οι περιπτώσεις αυτές θεωρούνται ως οι πιο σημαντικές, λόγω του αντικειμένου της παράβασης και του μεγάλου αριθμού των υποθέσεων¹⁷⁷.

Ειδικότερα, οι παραβιάσεις του κοινοτικού δικαίου και οι καταδικαστικές αποφάσεις κατά της Ελλάδας, ανά τομέα προστασίας του περιβάλλοντος και φθίνουσα χρονολογική σειρά, κατανέμονται ως εξής¹⁷⁸ :

1. Ατμόσφαιρα

α. Στην υπόθεση C-534/09 (Ημερ. Αποφ. 2.12.2010), σχετικά με την αδειοδότηση βιομηχανικών εγκαταστάσεων, με την οποία κρίθηκε ότι η Ελληνική Δημοκρατία παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει από το άρθρο 5, παράγραφος 1, της Οδηγίας 2008/1/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 15ης Ιανουαρίου 2008, *“σχετικά με την ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχο της ρύπανσης (IPPC)”*, διότι παρέλειψε να λάβει τα αναγκαία μέτρα για να διασφαλίσει ότι οι αρμόδιες αρχές θα επιτύχουν, με τις άδειες βιομηχανικών εγκαταστάσεων που χορηγούνται σύμφωνα με τα άρ. 6 και 8 της άνω Οδηγίας 2008/1/EK, ή με επανεξέταση, όταν απαιτείται, και εκσυγχρονισμό, όταν απαιτείται, των προϋποθέσεων χορηγήσεως αδειάς, να λειτουργούν οι υφιστάμενες βιομηχανικές εγκαταστάσεις σύμφωνα με τις προδιαγραφές των άρ. 3, 7, 9, 10, 13, 14, στοιχεία α' και β', και 15, παράγραφος 2, της Οδηγίας αυτής, το αργότερο έως τις 30.10.2007, υπό την επιφύλαξη ειδικών κοινοτικών διατάξεων.

β. Στην υπόθεση C-390/05 (Αριθμ. Απόφ. 14.12.2006), για την ατελή εφαρμογή των διατάξεων των άρθρ. 16 παρ. 5 και 6 και 17 παρ. 1 του Κανονισμού 2037/2000 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29.6.2000 για τις ουσίες που καταστρέφουν τη στιβάδα του όζοντος. Η απόφαση είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση

177 Κρεμλής Γ. (2007), όπ.π., σελ. 149.

178 http://politics.wwf.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=450&Itemid=412

της ΚΥΑ 37411/1829/Ε103 (ΦΕΚ Β, 1827/11.9.2007) για τον καθορισμό των αρμόδιων αρχών, μέτρων και διαδικασιών για την εφαρμογή του υπ' αριθμ. 2037/2000 Κανονισμού (ΕΚ).

γ. Στην υπόθεση C-364/03 (Ημερ. Απόφ. 7.7.2005), σχετικά με τις συνθήκες λειτουργίας του εργοστασίου της ΔΕΗ στα Λινοπεράματα Κρήτης, όπου διαπιστώθηκε ότι αποτελεί παραβίαση του άρ. 13 της Οδηγίας 84/360/ΕΟΚ για την καταπολέμηση της ατμοσφαιρικής ρύπανσης από τις βιομηχανικές εγκαταστάσεις, η έλλειψη πολιτικής ή στρατηγικής για τη σταδιακή προσαρμογή στη βέλτιστη διαθέσιμη τεχνολογία των αμοστροβλικών και αεριοστροβλικών μονάδων του σταθμού παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στα Λινοπεράματα Κρήτης, που αποτελεί “υπάρχουσα εγκατάσταση”, σύμφωνα με το άρ. 2 παρ. 3 της Οδηγίας. Η Ελλάδα είχε την υποχρέωση να εφαρμόσει πολιτική και στρατηγική κατάλληλων μέτρων για την προσαρμογή της εγκατάστασης στην καλύτερη διαθέσιμη τεχνολογία¹⁷⁹.

δ. Στην υπόθεση C-68/04 (Ημερ. Απόφ. 2.6.2005), για τη μη εμπρόθεσμη μεταφορά της Οδηγίας 2001/18/ΕΚ (ΕΕ L 309, 27.11.01, σ. 22) για τα εθνικά ανώτατα όρια εκπομπών για ορισμένους ατμοσφαιρικούς ρύπους και για τον περιορισμό των εκπομπών τους στην ατμόσφαιρα. Η απόφαση είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση της ΚΥΑ 29459/1510/2005 (ΦΕΚ Β, 992/ 14.7.2005) για τον καθορισμό των εθνικών ανωτάτων ορίων εκπομπών για ορισμένους ατμοσφαιρικούς ρύπους σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της οδηγίας 2001/81/ΕΚ.

2. Απόβλητα

α. Στην υπόθεση C-286/08 (Ημερ. Απόφ. 10.9.2009), σχετικά με την έλλειψη σχεδιασμού και επαρκών μεθόδων για τη διαχείριση των Επικίνδυνων Αποβλήτων (ΕΑ) σύμφωνα με την Οδηγία 75/442, όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 91/156/ΕΟΚ, η Ελλάδα καταδικάστηκε από το ΔΕΚ για σωρευτική παράβαση των διατάξεων των Οδηγιών 75/442, 91/689, 99/31 και 2006/12, διότι, μη έχοντας καταρτίσει και θεσπίσει εντός εύλογης προθεσμίας, σχέδιο διαχείρισης των επικίνδυνων αποβλήτων, σύμφωνα με τις απαιτήσεις της κοινοτικής νομοθεσίας, και μη έχοντας δημιουργήσει ενιαίο και κατάλληλο δίκτυο εγκαταστάσεων διάθεσης των επικίνδυνων αποβλήτων, στο πλαίσιο του οποίου να εφαρμόζονται οι κατάλληλες μέθοδοι για την εξασφάλιση υψηλού επιπέδου προστασίας του περιβάλλοντος και της

179 Κρεμλής Γ. (2007), όπ.π., σελ. 128.

δημόσιας υγείας, καθώς και μη έχοντας λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για να διασφαλίσει, όσον αφορά τη διαχείριση των επικίνδυνων αποβλήτων, την τήρηση των άρθρων 4 και 8 της οδηγίας 2006/12/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 2006, περί των στερεών αποβλήτων, καθώς και των άρθρων 3, παρ. 1, παρ. 6 έως 9, παρ. 13 και παρ. 14 της οδηγίας 1999/31/ΕΚ του Συμβουλίου, της 26ης Απριλίου 1999, περί υγειονομικής ταφής των αποβλήτων, παρέβη τις υποχρεώσεις που υπέχει, πρώτον, από τα άρ. 1 παρ. 2 και 6 της Οδηγίας 91/689, σε συνδυασμό με τα άρ. 5 παρ. 1 και 2, 7 παρ. 1 της Οδηγίας 2006/12, δεύτερον, από το άρ. 1 παρ. 2 της Οδηγίας 91/689, σε συνδυασμό με τα άρ. 4 και 8 της Οδηγίας 2006/12, και, τρίτον, από τα άρ. 3 παρ. 6 έως 9, παρ. 13 και παρ. 14 της Οδηγίας 1999/31.

Ειδικότερα το ΔΕΚ έκρινε ότι τα στοιχεία ήταν ελλιπή, δεδομένου ότι δεν δόθηκαν λεπτομέρειες για τις εγκαταστάσεις που χειρίζονται το 60% των Ε.Α. και ότι τα κριτήρια χωροθέτησης των χώρων και των εγκαταστάσεων διάθεσης επικίνδυνων αποβλήτων δεν ήταν σαφή, ώστε η αρμόδια αρχή να διαπιστώσει εάν οι χώροι ή εγκαταστάσεις λειτουργούν εντός του πλαισίου του εθνικού σχεδίου διαχείρισης. Επίσης ως ανεπαρκείς κρίθηκαν τόσο ο Εθνικός Σχεδιασμός Ε.Α., όσο και ο τρόπος αντιμετώπισης 600.000 τόνων ΕΑ που θάβονται προσωρινά στις βιομηχανικές περιοχές¹⁸⁰. Μάλιστα, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υποστήριξε και σύμφωνα με το ΔΕΚ, η Ελλάδα δεν αμφισβήτησε, ότι η διαχείριση των αποβλήτων στη χώρα μας γίνεται κυρίως με τη μέθοδο της “προσωρινής” αποθήκευσης, η οποία στην πράξη καθίσταται μόνιμη, λόγω της ανανέωσης των αδειών αποθήκευσης.

β. Στην υπόθεση C-81/07 (Ημερ. Απόφ. 13.3.2008), σχετικά με τις λιμενικές εγκαταστάσεις παραλαβής αποβλήτων πλοίου και καταλοίπων φορτίου, με την οποία κρίθηκε ότι η Ελληνική Δημοκρατία δεν είχε καταρτίσει, εφαρμόσει και εγκρίνει τα προγράμματα παραλαβής και διαχείρισης των αποβλήτων πλοίου και καταλοίπων φορτίου, μη συμμορφούμενη με τις διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 1 και 16 παρ. 1 της Οδηγίας 2009/59/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 13.7.2009 σχετικά με τα κάτωπιτρα οδήγησης των γεωργικών ή δασικών ελκυστήρων με τροχούς.

γ. Στην υπόθεση C-502/03 (Ημερ. Απόφ. 6.10.2005, ΔΕΚ, 5ο Τμήμα), για παραβίαση των άρ. 4, 8 και 9 της Οδηγίας 75/442/ΕΟΚ του Συμβουλίου περί στερεών αποβλήτων (15.7.1975/ ΕΕ 1975 L 194/86), όπως αυτή τροποποιήθηκε με

180 Καλλία – Αντωνίου Α. (2009), «Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο διαχείρισης αποβλήτων και η εφαρμογή του στην Ελλάδα», όπ.π., σελ. 674.

την Οδηγία 91/156/ΕΟΚ του Συμβουλίου (18.3.1991/ ΕΕ 1991 L 78/32), σχετικά με τη λειτουργία 1125 παράνομων και μη ελεγχόμενων χώρων ταφής αποβλήτων. Η Ελλάδα υποχρεώθηκε σε παύση λειτουργίας και αποκατάσταση όλων των Χ.Α.Δ.Α. έως τις 31.12.2008, σύμφωνα με τα άρθρα 4, 8 και 9 της Οδηγίας 75/442/ΕΟΚ, όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 91/156/ΕΟΚ. Στις 14.4.2008, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή απέστειλε εκ νέου προειδοποιητική επιστολή στην Ελλάδα, μετά και από τον μεγάλο αριθμό καταγγελιών, ερωτήσεων και εκθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, με την οποία κατέστησε σαφές ότι η ως άνω απόφαση έπρεπε να εφαρμοστεί και αμφισβήτησε τους αριθμούς που κατά καιρούς δημοσιοποιούνται στη χώρα μας για τον αριθμό των παράνομων λειτουργούντων ή μη ΧΑΔΑ. Σε περίπτωση μη συμμόρφωσης προβλέφθηκε η καταβολή υψηλού ημερησίου προστίμου.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκτίμησε ότι το πρόγραμμα των ελληνικών αρχών για τη μείωση αυτών των χώρων διάθεσης αποβλήτων πρέπει να ερμηνευθεί ως ανοχή τους από το ελληνικό κράτος, εφόσον δεν είχε τη δυνατότητα πριν από το τέλος του 2007, σύμφωνα με το εθνικό πρόγραμμα της, να αντιμετωπίσει το πρόβλημα και να προβεί στην εξάλειψη των χώρων διάθεσης αποβλήτων και στην αποκατάσταση τους από χώρους υγειονομικής ταφής. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ελληνική Δημοκρατία κατ' εξακολούθηση παρέβη τις υποχρεώσεις της για τα στερεά απόβλητα, εφόσον το μήνα Δεκέμβριο 2002 κατεγράφησαν να λειτουργούν 1.458 παράνομες και ανεξέλεγκτες χωματερές σε όλη τη χώρα, που υποδέχονταν απόβλητα από το 47% του συνολικού πληθυσμού της χώρας. Η Ελλάδα δεν αμφισβήτησε τις αιτιάσεις της Επιτροπής, ενώ αναγνώρισε τη λειτουργία 1.125 μη ελεγχόμενων χώρων ταφής αποβλήτων επί της ελληνικής επικράτειας κατά τον Φεβρουάριο του 2004. Η έκταση και η διάρκεια της παραβατικότητας, αλλά και ο μεγάλος αριθμός των καταγγελιών, ερωτήσεων και εκθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, επέφεραν την καταδικαστική απόφαση ως μόνη πρόσφορη λύση.¹⁸¹ Σε συμμόρφωση με την ανωτέρω απόφαση, οι ελληνικές αρχές προέβησαν σε αναθεώρηση του εθνικού διαχειριστικού σχεδίου αποβλήτων, επιλέγοντας τη διαχείριση τους σε περιφερειακό επίπεδο και όχι σε νομαρχιακό και ενέκριναν τα περιφερειακά διαχειριστικά σχέδια. Επιπλέον η Ελληνική Δημοκρατία δεσμεύτηκε να κλείσει οριστικά τους ΧΑΔΑ μέχρι το τέλος του έτους 2008 και να τους αντικαταστήσει κυρίως από ΧΥΤΑ.

δ. Στην υπόθεση C-163/03 (Ημερ. Απόφ. 14.4.2005), σχετικά με τη ρύπανση στο Θριάσιο Πεδίο, την προστασία των υπογείων υδάτων από τη ρύπανση που

181 Γρηγορίου Π. (2006), όπ.π., σελ. 588 - 589.

προέρχεται από ορισμένες επικίνδυνες ουσίες και τα επικίνδυνα απόβλητα, όπου διαπιστώθηκαν οι εξής παραβιάσεις: (α) των άρ. 3, 4 και 5 της Οδηγίας 80/68/ΕΟΚ περί προστασίας των υπογείων υδάτων από τη ρύπανση που προέρχεται από ορισμένες επικίνδυνες ουσίες και συγκεκριμένα λόγω της μη λήψης των αναγκαίων μέτρων για να αποτραπεί η ρύπανση των υδάτων από την εισαγωγή στα υπόγεια ύδατα των ουσιών που αναφέρονται στον κατάλογο Ι της Οδηγίας και για να περιοριστεί η εισαγωγή στα υπόγεια ύδατα των ουσιών που αναφέρονται στον κατάλογο ΙΙ της Οδηγίας, και (β) των άρ. 2 παρ. 1 και 6 παρ. 1 της Οδηγίας 91/689/ΕΟΚ για τα επικίνδυνα απόβλητα, λόγω της μη λήψης των αναγκαίων μέτρων για την καταγραφή και την αναγνώριση των επικίνδυνων αποβλήτων στην περιοχή απόθεσης τους στο Θριάσιο Πεδίο καθώς και της έλλειψης ολοκληρωμένου σχεδίου για τη διαχείριση τους¹⁸².

ε. Στην υπόθεση C-61/04 (Ημερ. Απόφ. 13.1.2005), για τη μη εμπρόθεσμη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 2000/76/ΕΚ της 4.12.00 (ΕΕ L 332, 28.12.2000, σ. 91) για την αποτέφρωση των αποβλήτων. Η απόφαση είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση της ΚΥΑ 22912/1117/2005 (ΦΕΚ 759Β/ 6.6.2005) για τα μέτρα και τους όρους για την πρόληψη και τον περιορισμό της ρύπανσης του περιβάλλοντος από την αποτέφρωση των αποβλήτων.

στ. Στην υπόθεση C-420/02 (Ημερ. Απόφ. 18.11.2004), για πλημμελή εφαρμογή και παράβαση των άρ. 4 και 9 της Οδηγίας 75/442/ΕΟΚ περί των στερεών αποβλήτων, όπως τροποποιήθηκε με την Οδηγία 91/156/ΕΟΚ, για το λόγο ότι στην τοποθεσία «Πέρα Γαληνοί» του Ν. Ηρακλείου Κρήτης λειτουργούσε ΧΑΔΑ, του οποίου η άδεια λειτουργίας δεν πληρούσε τις απαραίτητες προϋποθέσεις των προαναφερόμενων άρθρων.

ζ. Στην υπόθεση C-83/02 (Ημερ. Απόφ. 6.3.2003, Συλλ. 2003, I-5639), στην οποία διαπιστώθηκε παραβίαση των άρ. 4 παρ. 1 και άρ. 11 της Οδηγίας 95/69/ΕΚ της 16.9.1996 (ΕΕ L 234, σ. 31), για τη διατήρηση των πολυχλωροδιφαινυλίων και των πολυχλωροτριφαινυλίων (PCB/PCT), λόγω της μη εμπρόθεσμης κατάρτισης περίληψης των καταλόγων απογραφής των συσκευών που περιέχουν συγκεκριμένο όγκο PCB, σχεδίου απολυμάνσεως ή/και διαθέσεως των συσκευών που έχουν απογραφεί και των PCB που αυτές περιέχουν, καθώς και γενικών κατευθύνσεων για τη συλλογή και μετέπειτα διάθεση των συσκευών που δεν πρέπει να περιληφθούν σε

182 Κρεμλής Γ. (2007), όπ.π., σελ. 128 – 129.

κατάλογο. Η απόφαση είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση της ΚΥΑ 18083/2003, με την οποία προβλέπεται η εφαρμογή του άρθρου 11 της Οδηγίας 96/59/ΕΚ.

η. Στην υπόθεση C-33/01 (Ημερ. Απόφ. 13.6.2002, ΕΕ C 180, 27.7.2002, σ. 6), στην οποία διαπιστώθηκε παραβίαση του άρ. 8 παρ. 3 της Οδηγίας 91/689/ΕΟΚ της 12.12.1991 για τα επικίνδυνα απόβλητα (ΕΕ L 377, σ. 20), όπως τροποποιήθηκε από την Οδηγία 94/31/ΕΚ της 27.6.94 (ΕΕ L 168, σ. 28), λόγω της μη εμπρόθεσμης κοινοποίησης στην Επιτροπή όλων των πληροφοριακών στοιχείων σχετικά με τον κάθε εξουσιοδοτημένο φορέα ή επιχείρηση που αναλαμβάνει τη διαχείριση, τη διάθεση ή και την αξιοποίηση επικίνδυνων αποβλήτων.

θ. Στην υπόθεση C-387/97 (Ημερ. Απόφ. 4.7.2000)¹⁸³, τη γνωστή υπόθεση του χειμάρρου Κουρουπητού Χανίων, για πλημμελή εφαρμογή των Οδηγιών 75/442/ΕΟΚ και 78/319/ΕΟΚ σχετικά με την απαγόρευση της ανεξέλεγκτης ρίψης επικίνδυνων αποβλήτων, συμπεριλαμβανόμενων και τοξικών αποβλήτων, μέσω οργανωμένων και δομημένων προγραμμάτων. Τις Οδηγίες αυτές η Ελλάδα ήταν υποχρεωμένη να τηρεί από το 1981. Στην απόφαση αυτή, εκτός του γεγονότος ότι κρίθηκαν ανεπαρκή τα εθνικά μέτρα υλοποίησης των οδηγιών, διαπιστώθηκε επιπλέον ότι η πρώτη καταδικαστική απόφαση, δηλαδή η απόφαση της 7.4.1992 επί της C-45/91 υπόθεσης, δεν είχε εκτελεστεί οκτώ χρόνια αργότερα. Σημειώνεται ότι το ΔΕΚ είχε ήδη καταδικάσει την Ελλάδα για τη μη εφαρμογή των εν λόγω οδηγιών (βλ. ΔΕΚ, 7.4.1992, C-45/91, Επιτροπή/Ελλάς, Συλλ. 1992, I-2509). Η Ελλάδα γίνεται η πρώτη χώρα που καταδικάζεται από το ΔΕΚ με την επιβολή χρηματικού προστίμου, ποσού 20.000 € ημερησίως, για κάθε ημέρα καθυστέρησης της εκτέλεσης των απαραίτητων μέτρων συμμόρφωσης προς την προηγούμενη απόφαση επί της υπόθεσης C-45/91. Το πρόστιμο έφθασε το συνολικό ποσό των 5.400.000 €, που καλύπτει την περίοδο από 4 Ιουλίου 2000 έως τα τέλη Μαρτίου 2001. Χαρακτηριστική είναι, στην περίπτωση αυτή, η κατάτμηση των ευθυνών και η έλλειψη συντονισμού των εθνικών οργάνων, όπου οι ευθύνες είχαν διαχυθεί μεταξύ του τότε Υπουργού, του νομάρχη,

183 Σημειώνεται επίσης ότι, εκτός από το ΔΕΚ, η υπόθεση του Κουρουπητού περιεπλάκη ακόμη περισσότερο από την ελληνική δικαιοσύνη. Με την 2284/2000 απόφαση του, το ΣτΕ, επί ασκηθείσας προσφυγής, απεφάνθη ότι η έγκριση για την κατασκευή του χώρου υγειονομικής ταφής έγινε με το νομικό καθεστώς του 1986 και όχι με το ισχύον τότε καθεστώς του 1996, με συνέπεια οι σχετικές αποφάσεις να κριθούν παράνομες και με πλημμέλειες, λόγω του ότι η έγκριση της καταλληλότητας των θέσεων έγινε από το νομαρχιακό συμβούλιο και όχι από το νομάρχη, όπως προβλέπει η σχετική Υ.Α., ενώ από τα στοιχεία του φακέλου δεν προέκυπτε ότι έλαβαν χώρα οι κατά νόμο προηγούμενες φάσεις περιφερειακού σχεδιασμού. Για το ίδιο θέμα εκδόθηκαν περίπου πενήντα μελέτες, ενώ το θέμα έληξε με Πράξη Νομοθετικού Περιεχομένου, με την οποία εγκρίθηκε το Σχέδιο Διαχείρισης Στερεών Αποβλήτων του Ν. Χανίων, το οποίο καθόριζε τους χώρους των εγκαταστάσεων, βλ. Κρεμλής Γ. (2007), όπ.π., σελ. 122 – 123.

του δημάρχου και του περιφερειάρχη¹⁸⁴. Η επιβολή του προστίμου σταμάτησε όταν σημειώθηκε πρόοδος στη συμμόρφωση, δηλαδή προσωρινή “δεματοποίηση” και αποθήκευση των απορριμμάτων σε άλλο χώρο. Προβληματική, εξάλλου, υπήρξε και η αποκατάσταση του χώρου της χωματερής στον Κουρουπητό Χανίων.

ι. Στην υπόθεση C-123/99 (Ημερ. Απόφ. 13.4.2000, Συλλ. 2000, I-2881), για τη μη εμπρόθεσμη μεταφορά στην εσωτερική έννομη τάξη της Οδηγίας 94/62/EK της 20.12.1994 (EE L 356, σ. 10) για τις συσκευασίες και τα απορρίμματα συσκευασίας, ώστε να αποφεύγονται ή να περιορίζονται οι βλαβερές επιπτώσεις στο περιβάλλον. Η απόφαση είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση του Ν. 2939/2001 για την εναλλακτική διαχείριση συσκευασιών και άλλων προϊόντων, καθώς και των Π.Δ. 82/2004, 109/2004, 115/2004, 116/2004, 117/2004 και 15/2006.

ια. Στην υπόθεση C-215/98 (Ημερ. Απόφ. 8.7.1999, Συλλ. 1999, I-04913), στην οποία διαπιστώθηκε παραβίαση του άρ. 6 της Οδηγίας 91/157/ΕΟΚ (EE L 78, σ. 38) για τις ηλεκτρικές στήλες και τους συσσωρευτές που περιέχουν ορισμένες επικίνδυνες ουσίες και την παράλειψη της Ελλάδας ως κράτους μέλους να καταρτίσει τα προβλεπόμενα στο άρθρο 6 της Οδηγίας προγράμματα, καθώς και την επανεξέταση και τακτική ενημέρωση αυτών. Στην απόφαση του, το ΔΕΚ υπογράμμισε ότι δεν αρκεί για την επίτευξη του αποτελέσματος μελέτη ή νομοσχέδιο που απλώς εξειδικεύει ορισμένα προγράμματα που μπορούν να καταρτισθούν. Η απόφαση είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση της ΚΥΑ 19817/2000 για την εφαρμογή του άρθρου 6 της Οδηγίας 91/157/ΕΟΚ.

ιβ. Στην υπόθεση C-160/95 (Ημερ. Απόφ. 28.3.1996, Συλλ. 1996, I-01971), σχετικά με τη μη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 91/156/ΕΟΚ της 18.3.1991 (EE L 78, σ. 32), περί των στερεών αποβλήτων, για την τροποποίηση της Οδηγίας 75/442/ΕΟΚ περί των στερεών αποβλήτων. Η απόφαση είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση των ΚΥΑ 13588/725/2006 (ΦΕΚ Β, 383/28.3.2006) για τα μέτρα, τους όρους και τους περιορισμούς για τη διαχείριση των επικίνδυνων αποβλήτων κ.λπ., ΚΥΑ 24944/1159/2006 (ΦΕΚ Β 791/30.6.2006) για την έγκριση των Γενικών Τεχνικών Προδιαγραφών για τη διαχείριση επικίνδυνων αποβλήτων κ.λπ. και την ΥΑ 8668/2007 (ΦΕΚ Β 287/2.3.2007) για την έγκριση Εθνικού Σχεδιασμού Διαχείρισης Επικίνδυνων Αποβλήτων (ΕΣΔΕΑ).

184 Ράντος Α. (1999), «Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος – Δίκαιο Απορριμμάτων – Περίπτωση των απορριμμάτων Χανίων», Πρακτικά εργασιών διεθνούς ημερίδας: «Εφαρμογές του Κοινοτικού Δικαίου από τα Διοικητικά Δικαστήρια – Προβλήματα και Εμπειρίες», 3 - 4 Δεκεμβρίου 1999, Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Διοικητικό Πρωτοδικείο Ηρακλείου, Ηράκλειο Κρήτης, Ελλάδα, σελ. 199 - 200.

ιγ. Στην υπόθεση C-45/91 (Ημερ. Απόφ. 7.4.1992, Επιτροπή/Ελλάδα, Συλλογή 1992, σελ. I-2509), σχετικά με τον Κουρουπητό Χανίων, στην οποία ακολούθησε νέα προδικαστική διαδικασία (βλ. υπόθεση C-387/97). Εν τέλει η χωματερή λειτουργούσε παράνομα έως τις 28.2.2001, οπότε και έκλεισε. Επισημαίνεται ότι το σχέδιο δημιουργίας του νέου χώρου υγειονομικής ταφής συνάντησε την αντίδραση των κατοίκων, φαινόμενο που οφείλεται εν πολλοίς στην έλλειψη ενημέρωσης τους από τις αρμόδιες αρχές, οι οποίες για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα δεν είχαν διαμορφώσει σαφή και ολοκληρωμένη άποψη για τον τρόπο επίλυσης του προβλήματος, λόγω της εκπόνησης διαφόρων μελετών με αντιφατικό περιεχόμενο και της αδυναμίας επίτευξης συμφωνίας μεταξύ των εμπλεκόμενων τοπικών φορέων

185

3. Περιβάλλον και ρύπανση

α. Στην υπόθεση C-368/08 (Ημερ. Απόφ. 19.5.2009), με την οποία κρίθηκε ότι η Ελληνική Δημοκρατία παρέλειψε να προβεί σε εμπρόθεσμη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της Οδηγίας 2004/35/EK “σχετικά με την περιβαλλοντική ευθύνη όσον αφορά την πρόληψη και την αποκατάσταση περιβαλλοντικής ζημίας”. Σε εφαρμογή της απόφασης εκδόθηκε το Π.Δ. 148/09 (ΦΕΚ 190 Α/29.9.2009) για την "Περιβαλλοντική ευθύνη για την πρόληψη και την αποκατάσταση των ζημιών στο περιβάλλον - Εναρμόνιση με την οδηγία 2004/35/EK ... κ.λπ."

4. Φύση

α. Στην υπόθεση C-259/08 (Ημερ. Απόφ. 15.1.2009), σχετικά με τον μη πλήρη ή/και ορθό τρόπο ενσωμάτωσης των άρθρων 3 παρ. 1 και 2, 4 παρ. 1, 5 και 8 παρ. 1 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ “για την διατήρηση των άγριων πτηνών”. Η άνω απόφαση είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση της ΚΥΑ 37338/1807/Ε.103/2010 (ΦΕΚ 1495 Β/2010) “Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση της άγριας ορνιθοπανίδας και των οικοτόπων/ ενδιαιτημάτων της, σε συμμόρφωση με τις διατάξεις της οδηγίας 79/409/ΕΟΚ ... όπως κωδικοποιήθηκε με την οδηγία 2009/147/ΕΚ”.

185 Δούση Ε. (2001), όπ.π., σελ. 82-83.

β. Στην υπόθεση C-293/07 (Ημερ. Απόφ. 11.12.2008), στην οποία διαπιστώθηκε παράβαση εκ μέρους της Ελληνικής Δημοκρατίας, σχετικά με το ανεπαρκές καθεστώς νομικής προστασίας, λόγω της έλλειψης προστασίας των Ζωνών Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) και της διατήρησης δραστηριοτήτων ικανών να παραβιάσουν την ακεραιότητα των ΖΕΠ και να επιφέρουν σημαντικές αρνητικές συνέπειες όσον αφορά τον σκοπό της διατήρησης των ΖΕΠ και των ειδών για τα οποία αυτές έχουν οριστεί, κατά παραβίαση των άρθρων 4, παράγραφοι 1 και 2, σε συνδυασμό με το άρθρο 4, παράγραφος 4, της Οδηγίας 79/409/ΕΚ “περί της διατήρησης των άγριων πτηνών”, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 6, παρ. 2 έως 4, της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ “για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας”.

γ. Στην υπόθεση C-334/04 (Ημερ. Απόφ. 25.10.2007), σχετικά με τον ελλιπή καθορισμό Ζωνών Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ), δυνάμει του άρθρου 4 της Οδηγίας 79/409/ΕΟΚ, η Ελλάδα υποχρεώθηκε να καθορίσει 186 ζώνες προστασίας των άγριων πτηνών, καθώς έως τότε είχαν καθορισθεί 151 ζώνες προστασίας, ενώ πολλές φορές η προστατευόμενη επιφάνεια ήταν μικρότερη και δεν κάλυπτε όλα τα είδη πτηνών.

δ. Στην υπόθεση C-518/04 (Ημερ. Απόφ. 16.3.2006), στην οποία διαπιστώθηκε παράβαση εκ μέρους της Ελληνικής Δημοκρατίας, σχετικά με την ελλιπή προστασία της Οχιάς της Μήλου, όπως ορίζεται από την Οδηγία των Οικοτόπων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, την Οδηγία 92/43/ΕΟΚ (ΕΕ L 206 της 22.7.1992, σ. 7 έως 50) του Συμβουλίου της 21ης Μαΐου 1992 για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας. Η άνω απόφαση είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση της ΚΥΑ 9567/2007 (ΦΕΚ Δ, 1071/ 22.12.2006).

ε. Στην υπόθεση C-166/04 (Ημερ. Απόφ. 27.10.2005), στην οποία διαπιστώθηκε παραβίαση των άρ. 4, παρ. 1 και 2 της οδηγίας 79/409/ΕΚ για τη διατήρηση των άγριων πτηνών, λόγω της ελλιπούς προστασίας της λιμνοθάλασσας του Μεσολογγίου και της έλλειψης ενός συνεκτικού και ολοκληρωμένου νομικού καθεστώτος ικανού να εξασφαλίσει τη βιώσιμη διαχείριση και την αποτελεσματική προστασία της Ζώνης Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ) για τα άγρια πτηνά αυτής. Το ΔΕΚ έκρινε ότι η επίκληση των διατάξεων του άρ. 24 Σ, του Ν. 1650/1986 ή της νομολογίας του ΣτΕ δεν αποτελούν επαρκή μέτρα σε σχέση με τους σκοπούς της Οδηγίας.

στ. Στην υπόθεση C-103/00 (Ημερ. Απόφ. 30.1.2002, Συλλ. 2002, I-01147), σχετικά με την παραβίαση των υποχρεώσεων που υπέχει η χώρα από το άρ. 12 παρ. 1, στ, β και δ της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ (ΕΕ L 206, σελ. 7) για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, λόγω της έλλειψης δημιουργίας ενός αποτελεσματικού συστήματος αυστηρής προστασίας του είδους της χελώνας *caretta-caretta* στη Ζάκυνθο, όπου βρίσκονται οι σημαντικότερες παραλίες ωοτοκίας της, τόσο από θεσμικής άποψης, όσο και από πλευράς εφαρμογής μέτρων προστασίας, δηλαδή μέτρων φύλαξης, περίφραξης και κατάργησης οχλουσών δραστηριοτήτων¹⁸⁶. Λόγω του παγκοσμίου ενδιαφέροντος για την προστασία του είδους και της δραστηριοποίησης των περιβαλλοντικών οργανώσεων, η υπόθεση απέκτησε μεγαλύτερη δημοσιότητα από την υπόθεση του Κουρουπητού Χανίων. Σε συμμόρφωση με την απόφαση, η Ελλάδα ολοκλήρωσε το διαχειριστικό πλαίσιο προστασίας και ίδρυσε το Εθνικό Θαλάσσιο Πάρκο Ζακύνθου, ωστόσο, λόγω των αδυναμιών που παρατηρήθηκαν στη λειτουργία του και στην εφαρμογή των μέτρων προστασίας, ακολούθησε νέα προδικαστική διαδικασία του άρ. 228 ΣΕΚ που έκλεισε τελικά τον Ιούνιο του 2007¹⁸⁷.

ζ. Στην υπόθεση C-329/96 (Ημερ. Απόφ. 26.6.1997, Συλλ. 1997, I-3749) για τη μη εμπρόθεσμη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ (ΕΕ L 206, σ. 7) για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων και της άγριας πανίδας και χλωρίδας, είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση της ΚΥΑ 33318/3028/11.12.1998 (ΦΕΚ Β 1289/28.12.1998) για τον καθορισμό των μέτρων και των διαδικασιών για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων (ενδιαιτημάτων) καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας.

5. Νερό

α. Στην υπόθεση C-264/07 (Ημερ. Απόφ. 31.1.2008), σχετικά με τη μη συμμόρφωση με τις διατάξεις των άρθρων 5 παρ. 1 και 15 παρ. 2 της Οδηγίας Πλαίσιο 2000/60/ΕΚ, η Ελληνική Δημοκρατία παρέβη τις υποχρεώσεις της, διότι δεν εκπονήθηκε, για κάθε περιοχή λεκάνης απορροής ποταμού, ανάλυση των χαρακτηριστικών της, επισκόπηση των επιπτώσεων των ανθρώπινων δραστηριοτήτων στην κατάσταση των επιφανειακών και των υπόγειων υδάτων και οικονομική ανάλυση της χρήσης ύδατος, σύμφωνα με τις τεχνικές προδιαγραφές των

¹⁸⁶ Κρεμλής Γ. (2007), όπ.π., σελ. 126 – 127.

¹⁸⁷ Σαμιώτης Γ. (2009), όπ.π., σελ. 30.

παραρτημάτων II και III της άνω Οδηγίας, και δεν υποβλήθηκαν συνοπτικές εκθέσεις σχετικά με τις αναλύσεις που απαιτούνται.

β. Στην υπόθεση C-384/97 (Ημερ. Απόφ. 25.5.2000), με την οποία κρίθηκε ότι παραβιάστηκε το άρ. 7 παρ. 1 της Οδηγίας 76/464/ΕΟΚ (ΕΕ ειδ. εκδ. 15/001, σ.138) περί ρυπάνσεως που προκαλείται από ορισμένες επικίνδυνες ουσίες που εκχέονται στο υδάτινο περιβάλλον της κοινότητας, το οποίο προβλέπει την υποχρέωση κατάρτισης προγραμμάτων μείωσης της ρυπάνσεως, που περιλαμβάνουν ποιοτικούς στόχους όσον αφορά στις επικίνδυνες ουσίες του καταλόγου II, α' εδάφιο του Παραρτήματος της Οδηγίας και τη μη μεταφορά της Οδηγίας 76/464/ΕΟΚ στην εσωτερική έννομη τάξη. Σε συμμόρφωση με την άνω απόφαση εκδόθηκε η ΚΥΑ 50388/2003 (ΦΕΚ Α' 1886/2003) για την εφαρμογή του άρθρου 7 της Οδηγίας 76/464/ΕΟΚ (Εθνικό Σχέδιο μείωσης των απορρίψεων επικίνδυνων ουσιών στα νερά).

γ. Στην υπόθεση C-232/95 (Ημερ. Απόφ. 11.6.1998), συνεκδικαζόμενη με την C-233/95, όπου διαπιστώθηκε παραβίαση του άρ. 7 της Οδηγίας 74/464/ΕΟΚ περί της ρυπάνσεως που προκαλείται από ορισμένες επικίνδυνες ουσίες εκχεόμενες στο υδάτινο περιβάλλον της Κοινότητας, σχετικά με τη μη κατάρτιση προγράμματος που να περιλαμβάνει ποιοτικούς στόχους και να θέτει τα χρονικά όρια εκτελέσεως τους με σκοπό τη μείωση της ρυπάνσεως από τις επικίνδυνες ουσίες του καταλόγου II της Οδηγίας 76/464/ΕΟΚ (Λίμνη Βεγορίτιδα και ποταμός Σούλος). Σε συμμόρφωση με την άνω απόφαση εκδόθηκε η ΚΥΑ 15782/2001 (Εθνικό Πρόγραμμα για τις λίμνες Βεγορίτιδα και Πετρών και του ποταμού Σούλου).

δ. Στην υπόθεση C-233/95 (Ημερ. Απόφ. 11.6.1998), συνεκδικαζόμενη με την C-232/95, όπου διαπιστώθηκε παραβίαση του άρ. 7 της οδηγίας 74/464/ΕΟΚ περί της ρυπάνσεως που προκαλείται από ορισμένες επικίνδυνες ουσίες εκχεόμενες στο υδάτινο περιβάλλον της Κοινότητας, σχετικά με τη μη κατάρτιση προγράμματος που να περιλαμβάνει ποιοτικούς στόχους και να θέτει τα χρονικά όρια εκτελέσεως τους με σκοπό τη μείωση της ρυπάνσεως από τις επικίνδυνες ουσίες του καταλόγου II της Οδηγίας 76/464/ΕΟΚ (Παγασητικός Κόλπος). Σε συμμόρφωση με την άνω απόφαση εκδόθηκε η ΚΥΑ 15784/2001 (Ειδικό Πρόγραμμα για τον Παγασητικό κόλπο).

6. Ενέργεια (Κτίρια)

α. Στην υπόθεση C-342/07 (Ημερ. Απόφ. 17.1.2008), σχετικά με την ενεργειακή πολιτική, την εξοικονόμηση ενέργειας, με την οποία κρίθηκε ότι η Ελληνική Δημοκρατία παρέλειψε να μεταφέρει εμπροθέσμως στην εσωτερική έννομη τάξη την Οδηγία 2002/91/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 16ης Δεκεμβρίου 2002 για την ενεργειακή απόδοση των κτιρίων. Σε συμμόρφωση με την άνω απόφαση εκδόθηκε ο Ν. 3661/2008 (ΦΕΚ Α, 89Α/19.5.2008) “Μέτρα για τη μείωση της ενεργειακής κατανάλωσης των κτηρίων και άλλες διατάξεις” και η ΚΥΑ Δ6/Β/οικ. 5825 (ΦΕΚ Β 407/9.4.2010) “Έγκριση κανονισμού ενεργειακής απόδοσης κτιρίων”.

7. Αστικά λύματα

α. Στην υπόθεση C-440/06 (Ημερ. Απόφ. 25.10.2007), με την οποία κρίθηκε ότι η Ελλάδα παρέβη τις κοινοτικές υποχρεώσεις της, σχετικά με την ατελή εφαρμογή των άρθρων 3 και 4 της Οδηγίας 91/271/ΕΟΚ «για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων», τη μη εξασφάλιση επαρκούς συστήματος επεξεργασίας αστικών λυμάτων σε 24 πόλεις και τη μη συμμόρφωση 23 οικισμών με πληθυσμό άνω των 15.000 κατοίκων.

β. Στην υπόθεση C-119/02 (Ημερ. Απόφ. 24.6.2004), σχετικά με το ακατάλληλο σύστημα συλλογής και επεξεργασίας αστικών λυμάτων στο Θριάσιο Πεδίο, με την οποία ορίστηκε η ολοκλήρωση του έργου, που συγχρηματοδοτείται από το Ταμείο Συνοχής, μέχρι τα τέλη του 2009.

γ. Στην υπόθεση C-161/95 (Ημερ. Απόφ. 28.3.1996, Συλλ. 1996, I-01979), για τη μη εμπρόθεσμη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 91/271/ΕΟΚ (ΕΕ L 135, σ. 40) για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων. Σε συμμόρφωση με την άνω απόφαση εκδόθηκε η ΚΥΑ 5673/400/1997 (ΦΕΚ Β 192/14.3.1997), που ορίζει τα μέτρα και τους όρους για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων.

8. Βιοτεχνολογία

α. Στην υπόθεση C-416/03 (Ημερ. Απόφ. 27.1.2005), για τη μη εμπρόθεσμη μεταφορά στο εθνικό δίκαιο της Οδηγίας 2001/18/EK (ΕΕ L 106, 17.4.01, σ. 1) για τη σκόπιμη απελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον και

για την κατάργηση της Οδηγίας 90/220/ΕΟΚ. Σε συμμόρφωση με την άνω απόφαση εκδόθηκε η ΚΥΑ 38639/2005 (ΦΕΚ 1334Β/ 21.9.2005).

β. Στην υπόθεση C-170/94 (Ημερ. Απόφ. 29.6.05, Συλλ. 1995, I-01819) για τη μη εμπρόθεσμη μεταφορά της Οδηγίας 90/219/ΕΟΚ (ΕΕ L 117, σ. 1) για την περιορισμένη χρήση γενετικώς τροποποιημένων μικροοργανισμών και 90/220/ΕΟΚ (ΕΕ L 117, σ. 15) για τη σκόπιμη απελευθέρωση γενετικώς τροποποιημένων οργανισμών στο περιβάλλον.

9. Θόρυβος

α. Στην υπόθεση C-352/02 (Ημερ. Απόφ. 5.6.2003), σχετικά με τη μη εμπρόθεσμη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 2000/14/ΕΚ (ΕΕ L 162, σ. 1) για την εκπομπή θορύβου στο περιβάλλον από εξοπλισμό προς χρήση σε εξωτερικούς χώρους. Σε συμμόρφωση με την άνω απόφαση εκδόθηκε η ΚΥΑ 37393/2028/2003 (ΦΕΚ 1418Β/1.10.2003) για τα μέτρα και τους όρους για τις εκπομπές θορύβου στο περιβάλλον από εξοπλισμό προς χρήση σε εξωτερικούς χώρους.

10. Βιομηχανία

α. Στην υπόθεση C-64/01 (Ημερ. Απόφ. 7.3.2002), σχετικά με τη μη εμπρόθεσμη μεταφορά στο εσωτερικό δίκαιο της Οδηγίας 96/61/ΕΚ (IPPC, ΕΕ L 257, σ. 26), για την ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχο της ρύπανσης. Σε συμμόρφωση με την άνω απόφαση εκδόθηκαν ο Ν. 3010/2002 (ΦΕΚ Α, 91/25.4.2002) “Εναρμόνιση του ν. 1650/86 με τις οδηγίες 97/11/ΕΕ και 96/61/ΕΕ, διαδικασία οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέματα και άλλες διατάξεις” και οι ΚΥΑ 15393/2332/2002 (ΦΕΚ Β, 1022/5.8.2002) “Κατάταξη δημόσιων και ιδιωτικών έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες σύμφωνα με το άρθρο 3 του Ν.1650/1986, όπως αντικαταστάθηκε με το άρθρο 1 του Ν.3010/2002” και ΥΑ 25535/3281/2002 (ΦΕΚ Β, 1463/20.11.2002) “Έγκριση Περιβαλλοντικών Όρων ... κ.λπ.”.

Z. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ:

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Το ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος, αποσπασματικά εκφραζόμενο σε αρχικό στάδιο, με άμεσο στόχο την κάλυψη επιμέρους τομέων προστασίας, και σταδιακά εξελισσόμενο σε δίκαιο ολιστικής και μέσο-μακροπρόθεσμης θεώρησης, προωθεί την τελευταία δεκαετία ένα μοντέλο αειφορικής και βιώσιμης ανάπτυξης των κρατών μελών, ενισχύοντας ταυτόχρονα τους συμμετοχικούς θεσμούς. Σε μεγάλο βαθμό, έχει αντικαταστήσει ή υποκαταστήσει την κρατική νομοθεσία, όπως συμβαίνει και στην ελληνική περιβαλλοντική νομοθεσία, καθώς εκτιμάται ότι καλύπτει σχεδόν το 80% των εθνικών νομοθεσιών των κρατών μελών, η επίδραση του δε είναι εντυπωσιακή ακόμα και σε κράτη μη μέλη της Ε.Ε. Είναι φανερό ότι εξαιτίας της αλληλοεξάρτησης του ευρωπαϊκού δικαίου του περιβάλλοντος και του ελληνικού δικαίου του περιβάλλοντος, οι εξελίξεις και οι γόνιμες επιδράσεις δεν είναι εύκολο να αποδοθούν στη μία σφαίρα δικαίου ή στην άλλη, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις, οι κρατικές κατακτήσεις «κοινοτικοποιούνται», γεγονός που επηρεάζει και την εξέλιξη του δικαίου στα λοιπά κράτη μέλη.

Σύμφωνα με τη Eurostat, η Ελλάδα το 2009 παρέμενε σταθερά στην τελευταία θέση των 27 κρατών μελών της Ε.Ε., με ποσοστό ενσωμάτωσης του κοινοτικού περιβαλλοντικού δικαίου 97,7%¹⁸⁸. Παρά τις σημαντικές εξελίξεις της ελληνικής νομοθεσίας που οφείλονται στο κοινοτικό περιβαλλοντικό δίκαιο, η Ελλάδα εξακολουθεί να ακολουθεί τις εξελίξεις στην Ε.Ε.

Η αποτίμηση της πραγματικής επιρροής και της εν γένει προσαρμογής του ευρωπαϊκού δικαίου του περιβάλλοντος στο εσωτερικό δίκαιο παρουσιάζει δυσχέρειες για τους εξής λόγους: (α) η εναρμόνιση των εθνικών διατάξεων συνιστά μία διαδικασία που μεταβάλλεται συνεχώς και επηρεάζεται αδιαλείπτως από τις πράξεις που εκδίδουν σταθερά τα κοινοτικά όργανα, και (β) κατά κύριο λόγο, η αξιολόγηση της εναρμόνισης και της εφαρμογής γίνεται με βάση τις επίδικες υποθέσεις που έχουν αχθεί ενώπιον του ΔΕΚ ή για τις οποίες έχει κινηθεί προδικαστική διαδικασία από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή¹⁸⁹.

188 Eurostat. Transposition of Community law, by policy area – Environment, health and consumer protection, στο δικτυακό χώρο:
<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tsdgo220&language=en>

189 Χριστοδούλου – Βαρότση Η. (2002), «Η προσαρμογή του ελληνικού δικαίου στο κοινοτικό δίκαιο: Δικαστικές υποθέσεις των τελευταίων ετών», Πρακτικά ημερίδας: «20 χρόνια από την ένταξη της

Ως πρώτη παρατήρηση, διαπιστώνεται ότι, ενώ η επιλογή της πράξης της Οδηγίας προτιμάται από τον κοινοτικό νομοθέτη ως η πλέον πρόσφορη λύση για πιο ήπιας μορφής επέμβαση στις ενδοκρατικές δομές, εφόσον καταλείπει στον εθνικό νομοθέτη ευρεία περιθώρια άσκησης της διακριτικής του ευχέρειας να προσαρμόσει τις κοινοτικές διατάξεις στις εθνικές ιδιομορφίες, εντούτοις αυτή η δυνατότητα όχι μόνο δεν αξιοποιήθηκε από τον Έλληνα νομοθέτη, αλλά αντίθετα συντέλεσε στη δυσκαμψία εφαρμογής των μεταφερόμενων διατάξεων, καθιστώντας αυτές εννοιολογικά δυσνόητες και συνεπώς δύσχρηστες, αφού, τις περισσότερες φορές, τα κείμενα των περιβαλλοντικών Οδηγιών ενσωματώνονται αυτούσια και κατά γράμμα στην ελληνική έννομη τάξη, χωρίς να επιδιώκεται η σύνδεση τους με τα ελληνικά δεδομένα και η συναρμογή αυτών και των εθνικών νομοθετημάτων σε ένα ενιαίο πλαίσιο, με αποτέλεσμα οι ρυθμίσεις που προέρχονται από τις κοινοτικές διατάξεις να μένουν ανεφάρμοστες λόγω της ασάφειας και της πολυπλοκότητας τους.

Σε δεύτερη διαπίστωση, παρατηρούμε ότι η επιρροή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην ελληνική νομοθεσία υπήρξε διαχρονικά και εξακολουθεί και σήμερα να είναι καθοριστικής σημασίας για την προστασία του περιβάλλοντος στην Ελλάδα, αφ' ενός για τον εμπλουτισμό και τη βελτίωσή του υφιστάμενου εσωτερικού περιβαλλοντικού δικαίου και την εισαγωγή των βασικών ιδεολογικοπολιτικών αρχών του ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού δικαίου και αφετέρου για την – πλέον σημαντική – εξ' αρχής εισαγωγή, συστηματοποίηση και διάρθρωση των δικαιϊκών ρυθμίσεων για τομείς του περιβάλλοντος, η προστασία των οποίων δεν είχε ρυθμιστεί πρωτύτερα από τον εθνικό νομοθέτη, πριν την υποχρεωτική εισαγωγή των κοινοτικών κανόνων. Περαιτέρω, το κοινοτικό περιβαλλοντικό κεκτημένο συνέβαλε ουσιαστικά στην ουσιώδη μεταβολή του τρόπου αντιμετώπισης των ενδημικών προβλημάτων της χώρας σε όλο το φάσμα των τομέων της περιβαλλοντικής προστασίας.

Ειδικότερα, όπως προκύπτει ιδίως από τα αναφερόμενα στο τρίτο και πέμπτο κεφάλαιο της παρούσας, το περιβαλλοντικό έλλειμμα νομοθεσίας στην Ελλάδα δεν διαπιστώνεται μόνο όσον αφορά μεμονωμένους τομείς της προστασίας του περιβάλλοντος, αλλά απλώνεται σε όλο το φάσμα των θεματικών ενοτήτων του περιβαλλοντικού δικαίου. Αναμφιβόλως, δίχως την ενσωμάτωση των κανόνων της κοινοτικής προστασίας και την εποπτεία της συμμόρφωσης της Ελλάδας από τα όργανα της Ε.Ε., το νομικό πλαίσιο για την προστασία του περιβάλλοντος θα ήταν σε

Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Απολογισμός και προοπτικές», Μάιος 2001, Ένωση Νέων Επιστημόνων Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΕΝΕΕΣ), Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 57.

υποδεέστερο επίπεδο, ενώ δεν αποκλείεται να παρουσίαζε σοβαρή ανεπάρκεια ή ακόμα και ανυπαρξία σε περισσότερο εξειδικευμένους τομείς προστασίας, η ρύθμιση των οποίων επήλθε για πρώτη φορά δυνάμει κοινοτικών διατάξεων. Δυστυχώς, παρά την ύπαρξη αυτού του σημαντικού θεσμικού πλαισίου, δεν εκλείπουν οι εξωπραγματικοί “θεσμοί” της ελληνικής πραγματικότητας, όπως είναι το φαινόμενο της “νομιμοποίησης” των παράνομων αυθαιρέτων κτισμάτων, το οποίο μάλιστα αποτελεί κοινωνικά αποδεκτό, σε ορισμένες δε περιπτώσεις και συλλογικό αίτημα.

Τρίτον, σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, κατά την ενσωμάτωση του κοινοτικού δικαίου διαπιστώνονται τα φαινόμενα αφ’ ενός της μη μεταφοράς της κοινοτικής πράξης (οδηγίας) και αφετέρου της μη εμπρόθεσμης ή μη ορθής ή ελλιπούς ή εσφαλμένης μεταφοράς της, που έχουν ως αποτέλεσμα την έναρξη της προδικαστικής διαδικασίας εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ή την παραπομπή της χώρας ενώπιον του ΔΕΚ (και ήδη ΔΕΕ). Υπό την απειλή των έννομων συνεπειών, η Ελληνική Δημοκρατία, παρά τις όποιες σημαντικές καθυστερήσεις, τις περισσότερες φορές συμμορφώνεται με την έκδοση της απαιτούμενης πράξης ενσωμάτωσης. Ωστόσο, η βεβιασμένη αυτή συμμόρφωση εγκυμονεί τους εξής κινδύνους: (α) την εισαγωγή στο εσωτερικό δικαιοσύνη σύστημα μίας εσφαλμένης ή ελλιπούς ρύθμισης, δυνάμει της οποίας θα ρυθμιστούν εσφαλμένως ή ελλιπώς ζητήματα της περιβαλλοντικής προστασίας, (β) την ενίσχυση του φαινομένου της πολυνομίας, της χαοτικής νομοθεσίας και της “κανονιστικής ρύπανσης”, με τη δημιουργία πολλών και ανένταχτων νομοθετικών κειμένων, χωρίς ουσιαστική σύνδεση, που επιφέρουν σύγχυση και ανασφάλεια δικαίου, και (γ) εν τέλει την ουσιαστική αδυναμία εφαρμογής των πράξεων ενσωμάτωσης, καθ’ όσον η μη ορθή ή ελλιπή ή καθυστερημένη μεταφορά του κοινοτικού δικαίου αντανακλάται και στην εφαρμογή τους.

Περαιτέρω, ως τέταρτη διαπίστωση, εμφανίζεται το γεγονός ότι οι εγγενείς αδυναμίες της εφαρμογής του δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα οφείλονται εν πολλοίς στις πολύπλοκες διαδικασίες του ελληνικού περιβαλλοντικού δικαίου, που δεν συνάδουν με τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές, όπως π.χ. συμβαίνει στις περιπτώσεις της στρεβλής προσαρμογής των κοινοτικών ρυθμίσεων ή στον κατακερματισμό και στη διάχυση των αρμοδιοτήτων της δημόσιας διοίκησης.

Σε πέμπτο συμπερασματικό στοιχείο αποτιμάται το γεγονός ότι, ενώ η Ελλάδα διαφαίνεται ως καλός αποδέκτης εξωγενών θεσμών, τόσο του ευρωπαϊκού όσο και του διεθνούς δικαίου, δεν επιδιώκει να εξέλθει από την παθητική στάση που τηρεί και

να προτείνει στους συνομιλητές της την δημιουργική εισαγωγή κανόνων για τη διαμόρφωση του δικαϊκού πλαισίου και την ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος της με όρους επωφελείς για την ίδια. Στην αλλαγή αυτής της νοοτροπίας, θα συμβάλλει και η εξύψωση της περιβαλλοντικής πολιτικής ως υψηλής και μακροπρόθεσμης προτεραιότητας τόσο από το κράτος όσο και από την ελληνική κοινωνία, όχι μόνο σε ρητορικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο άσκησης καθημερινής πολιτικής, με ταυτόχρονο παραμερισμό του πολιτικού κόστους.

Ως έκτη παρατήρηση, διαπιστώνουμε ότι στην ελληνική έννομη τάξη το κοινοτικό δίκαιο μεταφέρεται συνήθως με Υπουργικές Αποφάσεις και κάποιες φορές με Προεδρικά Διατάγματα. Ωστόσο, το δίκαιο περιβάλλοντος, ως δίκαιο με έντονο τεχνικό, διατομεακό και εγκάρσιο, προγραμματικό και κατευθυντήριο χαρακτήρα και λόγω της στενής σχέσης του με την πολιτική, περιέχει ασάφειες και δημιουργεί δυνατότητες παρεκκλίσεως από το κείμενο του νόμου. Συνεπεία των ανωτέρω, όπως συνάγεται από την αρχή του κράτους δικαίου, η ενσωμάτωση του ευρωπαϊκού περιβαλλοντικού δικαίου, δεν πρέπει να γίνεται με πηγές ήσσονος τυπικής ισχύος, που εκδίδονται με συνακόλουθη εκχώρηση δικαιοθετικών αρμοδιοτήτων σε διοικητικά όργανα.

Περαιτέρω, ως έβδομο στοιχείο, παρατηρούμε το γεγονός ότι λόγω της ταχύτητας έκδοσης των πράξεων του παραγωγού δικαίου, της συχνής τροποποίησης τους και την προσαρμογής τους στα νέα επιστημονικά και τεχνολογικά δεδομένα, η περιβαλλοντική εναρμόνιση εμφανίζεται περιπτωσιολογική και αποτελούμενη από ένα μεγάλο σύνολο ασύνδετων κανόνων, κυρίως εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των Οδηγιών. Κατά συνέπεια, καθίσταται αναγκαία η κωδικοποίηση των ισχυουσών διατάξεων με τη θέση σε ισχύ ενός Κώδικα Περιβάλλοντος, με κύρια χαρακτηριστικά την συστηματοποίηση και την ορολογική απλοποίηση, ώστε να αποφευχθούν τα φαινόμενα της δημιουργίας σύγχυσης ή ανασφάλειας δικαίου και της συνεπείας αυτής μη συμμετοχής ή μη πληροφόρησης των πολιτών. Σκόπιμη κρίνεται επίσης η εφαρμογή μίας μεθόδου ολοκληρωμένης ανάλυσης των κανονιστικών επιπτώσεων κάθε ρύθμισης που θα συμβάλλει στην βελτίωση και στην απλούστευση των περιβαλλοντικών διατάξεων.

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, συμπεραίνουμε ότι η ενσωμάτωση της κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα επιτυγχάνεται μεν σε σημαντικό ποσοτικό βαθμό, αλλά υστερεί σε ουσιαστικό και ποιοτικό βαθμό ενσωμάτωσης των κοινοτικών διατάξεων, αφού, δυστυχώς, δεν εκλαμβάνεται ως

δυνατότητα εισαγωγής νέων στοιχείων και αναμόρφωσης του υφιστάμενου κανονιστικού πλαισίου, αλλά ως, έστω και καθυστερημένη, προσπάθεια εκπλήρωσης των κοινοτικών υποχρεώσεων και αντιγραφής του κοινοτικού κειμένου. Ωστόσο, παραμένει άκρως σημαντική, παρά τις καθυστερήσεις και τριβές που προκαλούνται κατά τη διαδικασία της, τόσο όσον αφορά την τυπική διαδικασία προσαρμογής των κοινοτικών κανόνων στην ελληνική έννομη τάξη, όσο και στις θεσμικές μεταρρυθμίσεις και μεταβολές που επέρχονται στις ισχύουσες διοικητικές πρακτικές. Εκτός των ανωτέρω, η πολιτική βούληση για αναδιοργάνωση των διοικητικών μηχανισμών ελέγχου θα συμβάλει αναπόδραστα τόσο στην ουσιαστική αναβάθμιση του νομοθετικού πλαισίου όσο και στην αντιμετώπιση των σοβαρών προβλημάτων εφαρμογής του περιβαλλοντικού δικαίου.

Η. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

I. Βιβλιογραφία

Collins K. / Earnshaw D. (2003), «*The Implementation and Enforcement of European Community Environment Legislation*», Krämer L., *European Environmental Law*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate/Dartmouth, p. 247 – 283.

Hawke N. (2002), *Environmental Policy: Implementation and Enforcement*, Burlington, USA: Ashgate Publishing Limited

Krämer L. (2003), «*The Implementation of Community Environmental Directives within Member States: Some Implications of the Direct Effect Doctrine*», Krämer L., *European Environmental Law*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate/Dartmouth, p. 229 – 246.

Krämer L. (2003), «*Thirty years of EC Environmental Law: Perspectives and Prospectives*», Krämer L., *European Environmental Law*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate/Dartmouth, p. 479 – 506.

Krämer L. (2006), «*The EU : a regional model?*», Winter G., *Multilevel governance of global environmental change : perspectives from science, sociology, and the law*, New York : Cambridge University Press, p. 333 - 357.

Krämer L. / Παλαιολόγου Ν. (1992), *Η Συνθήκη ΕΟΚ και η προστασία του περιβάλλοντος. Ο έλεγχος της εφαρμογής των κοινοτικών περιβαλλοντικών κανόνων στα κράτη μέλη. Η εφαρμογή ορισμένων οδηγιών στη Ελλάδα*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Α. Σάκκουλα

Macrory R. (2003), «*The enforcement of Community Environmental Laws: Some critical issues*», Krämer L., *European Environmental Law*, Aldershot, Hants, England; Burlington, VT: Ashgate/Dartmouth, p. 285 – 307.

Nugent N. / Μενδρινού Μ. (επιμ.) (2004), *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*, Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλα.

Weale A., Prindham G., Cini M., Kostandakopoulos D., Porter M. & Flynn B. (2000), *Environmental Governance in Europe. An Ever Closer Ecological Union?*, Oxford: Oxford University Press

Γιαννακοπούλου Κ. (1981), *Η νομική προστασία του περιβάλλοντος*, Αθήνα: Εκδόσεις Αφοί Π. Σάκκουλα

Γιομπρέ – Δημητρίου Α. / Καπιτσάνα Ε. (2009), «*Η ενσωμάτωση του κοινοτικού δικαίου στην εσωτερική έννομη τάξη. Νομικές και διοικητικές διαστάσεις*», Πασσάς Α. / Τσέκος Θ. (επιμ.), *Εθνική Διοίκηση και Ευρωπαϊκή Ολοκλήρωση*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση, σελ. 199 – 234.

Γρηγορίου Π. (2006), «*Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Περιβάλλοντος. Το κοινοτικό κεκτημένο*», Στεφάνου Κ. (επιμ.), *Οικονομική Ολοκλήρωση και Πολιτικές. Το ρυθμιστικό πλαίσιο*, Τόμος Γ', Αθήνα: Ελληνική Πανεπιστημιακή Ένωση Ευρωπαϊκών Σπουδών - Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, σελ. 579 – 596.

Δελλής Γ. (1998), *Κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος, Οι διαστάσεις της προστασίας του περιβάλλοντος στην Κοινοτική έννομη τάξη*, Αθήνα: Εκδόσεις Α. Σάκκουλα

Δήμας Σ. (2007), «*Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 19 – 25.

Δούση Ε. (2001), *Η κοινοτική πολιτική περιβάλλοντος και η επίδραση της στην περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Καλλία – Αντωνίου Α. (1987), *Οι υποχρεώσεις της Ελλάδας και τα δικαιώματα των Ελλήνων πολιτών από την κοινοτική νομοθεσία για την προστασία του περιβάλλοντος*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

Καμχής Μ. (2007), *Η ενοποίηση του ευρωπαϊκού χώρου 1986 – 2006: Ένα σχεδιαστικό εγχείρημα μεγάλης κλίμακας*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Κανελλόπουλος Π. (2009), «*Η συμβολή της νομολογίας του ΔΕΚ στη διαμόρφωση του δικαίου του περιβάλλοντος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*», ΝΟΜΟΣ, Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Νομικής της Σχολής ΝΟΠΕ του ΑΠΘ, *Τιμητικός Τόμος στο Λουκά Θεοχαρόπουλο και στη Δήμητρα Κοντόγιωργα – Θεοχαροπούλου*, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ, σελ. 205 – 216.

Καραβέλλας Δ. (2007), «*Ισχυρή κοινωνία των πολιτών ως εγγυητής της περιβαλλοντικής νομιμότητας*», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 13 – 18.

Καραγεώργου Β. (2005), *Η διοικητική διαδικασία υπό την επίδραση της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα

Καράκωστας Ι. (2006), *Περιβάλλον & Δίκαιο: Δίκαιο διαχείρισης και προστασίας των περιβαλλοντικών αγαθών*, Αθήνα - Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

Κοντιάδης Ξ. (2002), *Ο νέος Συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. (2007), «*Οι κοινοτικές αρχές του δικαίου του περιβάλλοντος*», Γιαννακούρου Γ. / Κρεμλής Γ. / Σιούτη Γ. (επιμ.), *Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα 1981 – 2006*, Αθήνα – Κομοτηνή: Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 73 – 87.

Κουτούπα – Ρεγκάκου Ε. (2005), *Δίκαιο του Περιβάλλοντος*, Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα

Κρεμλής Γ. (2007), «*Οι περιβαλλοντικές παραβιάσεις της Ελλάδας στη νομολογία του ΔΕΚ*», Γιαννακούρου Γ. / Κρεμλής Γ. / Σιούτη Γ. (επιμ.), *Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα 1981 – 2006*, Αθήνα – Κομοτηνή: Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 115 – 136.

Κρεμλής Γ. (2007), «*Η εφαρμογή και επιβολή της κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα*», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 145 – 165.

Μαντζούφας Π. (2006), «*Το περιβάλλον ως πεδίο ανάπτυξης των σύγχρονων διακινδυνεύσεων και οι νέες προστατευτικές τεχνικές του δικαίου*», Μαντζούφας Π., *Συνταγματική προστασία των δικαιωμάτων στην κοινωνία της διακινδύνευσης, Υγεία – Ιδιωτικότητα - Περιβάλλον*, Σειρά: Μελέτες Συνταγματικού Δικαίου και Πολιτειολογίας (14), Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 290 – 420.

Μενουδάκος Κ. (2007), «*Τα δικαστήρια ως ελεγκτικός μηχανισμός για την εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 87 – 112.

Μπόσκοβιτς Κ. (2000), *Η Ευρωπαϊκή Ένωση υπό το πρίσμα του Διεθνούς Δικαίου: Ιδιωτικότητα και βαθμός αυτονομίας του δικαίου της ευρωπαϊκής ενοποίησης*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

Νάντσου Θ. (2007), «Αποτίμηση της εφαρμογής της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 33 – 54.

Παναγόπουλος Θ. (2004), *Δίκαιο Περιβάλλοντος*, Αθήνα: Εκδόσεις Αθ. Σταμούλη

Παναγόπουλος Θ. (2006), «*Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Περιβάλλοντος I: Νομικές Βάσεις*», Στεφάνου Κ., *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές - Οικονομική Ολοκλήρωσης και Πολιτικές: Το Ρυθμιστικό Πλαίσιο*, Τόμος Γ', Αθήνα: Ελληνική Πανεπιστημιακή Ένωση Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΕΠΕΕΣ) - Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, σελ. 559 – 576.

Παπαδημητρίου Γ. (2007), «*Η επίδραση των Καταστατικών Συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην περιβαλλοντική νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας*», Γιαννακούρου Γ. / Κρεμλής Γ. / Σιούτη Γ. (επιμ.), *Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα 1981 – 2006*, Αθήνα – Κομοτηνή: Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 103 – 114.

Παπαδημητρίου Γ. (1994), *Η διείσδυση του Κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Α. Σάκκουλα

Παπακωνσταντίνου Α. (2007), «*Διοικητικοί μηχανισμοί ελέγχου της εφαρμογής του δικαίου περιβάλλοντος*», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 55 – 76.

Ράντος Α. (2007), «*Η επιρροή του ευρωπαϊκού δικαίου στο ελληνικό δίκαιο περιβάλλοντος*», Γιαννακούρου Γ. / Κρεμλής Γ. / Σιούτη Γ. (επιμ.), *Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα 1981 – 2006*, Αθήνα – Κομοτηνή: Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 89 - 102.

Ρίζος Σ. (2007), «*Ελεγκτικοί μηχανισμοί στην Ελλάδα για την εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας*», Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.), *Η κοινωνία των πολιτών και η εφαρμογή του περιβαλλοντικού δικαίου*, Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 27 – 31.

Σιούτη Γλ. (2006), «*Το περιβαλλοντικό Σύνταγμα μετά την αναθεώρηση του 2001*», Κοντιάδης Ξ. (επιμ.), *Πέντε χρόνια μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του*

2001 – Αποτίμηση και προτάσεις για μία νέα συνταγματική μεταρρύθμιση, Τόμος Α΄, Αθήνα – Κομοτηνή: Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου - Ίδρυμα Θεμιστοκλή και Δημήτρη Τσάτσου - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 421 – 449.

Σμπώκος Γ. (2011), *Εφαρμογές μέτρων περιβαλλοντικής προστασίας - Κρατική ρύθμιση και αυτορρύθμιση*, Αθήνα: εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Ταγαράς Χ. (2009), «*Το δικαιοδοτικό σύστημα*», Στεφάνου Κ., *Εισαγωγή στις Ευρωπαϊκές Σπουδές: Ιστορία – Θεσμοί – Δίκαιο*, Τόμος Α΄, Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, σελ. 337 – 358.

Τσάλτας Γρ. (2007), «*Η αρχή της αειφόρου ανάπτυξης: από το διεθνές και κοινοτικό δίκαιο περιβάλλοντος στο άρθρο 24 του Συντάγματος*», Γιαννακούρου Γ. / Κρεμλής Γ. / Σιούτη Γ. (επιμ.), *Η εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου περιβάλλοντος στην Ελλάδα 1981 – 2006*, Αθήνα – Κομοτηνή: Ελληνική Εταιρεία Δικαίου του Περιβάλλοντος - Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, σελ. 57 – 72.

Τσάτσος Δ. (1992), *Συνταγματικό Δίκαιο, Οργάνωση και Λειτουργία της Πολιτείας*, Τεύχος Β΄, Αθήνα: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα

II. Άρθρα σε Πρακτικά Συνεδρίων

Δούση Ε. (2009), «*Ο εξευρωπαϊσμός της ελληνικής περιβαλλοντικής πολιτικής*», Πρακτικά Συνεδρίου «Εξευρωπαϊσμός: Θεσμικό πλαίσιο και συγκριτικές αναφορές», 5 Νοεμβρίου 2009, Ελληνική Πανεπιστημιακή Ένωση Ευρωπαϊκών Σπουδών, Αθήνα, Ελλάδα

Ράντος Α. (1999), «*Κοινοτικό Δίκαιο Περιβάλλοντος – Δίκαιο Απορριμμάτων – Περίπτωση των απορριμμάτων Χανίων*», Πρακτικά εργασιών διεθνούς ημερίδας: «Εφαρμογές του Κοινοτικού Δικαίου από τα Διοικητικά Δικαστήρια – Προβλήματα και Εμπειρίες», 3 - 4 Δεκεμβρίου 1999, Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Διοικητικό Πρωτοδικείο Ηρακλείου, Ηράκλειο Κρήτης, Ελλάδα

Σκουρής Β. (2008), «*Ο ρόλος της δημόσιας διοίκησης στην εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου*», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: «Επιμόρφωση και Εκπαίδευση στη σύγχρονη Δημόσια Διοίκηση», 21 – 22 Ιανουαρίου 2008, Εθνικό Κέντρο Δημόσιας Διοίκησης & Αυτοδιοίκησης (ΕΚΔΔΑ) - Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα, Ελλάδα, σελ. 20 – 24.

Χριστοδούλου – Βαρότση Η. (2002), «*Η προσαρμογή του ελληνικού δικαίου στο κοινοτικό δίκαιο: Δικαστικές υποθέσεις των τελευταίων ετών*», Πρακτικά ημερίδας:

«20 χρόνια από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Απολογισμός και προοπτικές», Μάιος 2001, Ένωση Νέων Επιστημόνων Ευρωπαϊκών Σπουδών (ΕΝΕΕΣ), Αθήνα – Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκουλα, Ελλάδα, σελ. 57 – 68.

III. Άρθρα Επιστημονικών Περιοδικών

Γέροντας Α. (2008), «Ο “εξευρωπαϊσμός” του εθνικού διοικητικού δικονομικού δικαίου», *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ)*, Τεύχος 12/2008, σελ. 1249 – 1262.

Δετσαρίδης Χρ. (2010), «Η επίδραση του κοινοτικού δικαίου στη νομιμότητα της διοικητικής δράσης», *ΕΔΔΔΔ*, Τεύχος 1/2010, σελ. 19 – 35.

Καζάκος Π. (1999), «Ο “εξευρωπαϊσμός” της δημόσιας πολιτικής. Η εθνική περιβαλλοντική πολιτική ανάμεσα σε εσωτερικούς παράγοντες και υπερεθνικές δεσμεύσεις», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχος 13, σελ. 83 επ., 100-105 και 110-116.

Καλλία – Αντωνίου Α. (2009), «Το ευρωπαϊκό νομικό πλαίσιο διαχείρισης αποβλήτων και η εφαρμογή του στην Ελλάδα», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 4/2009, σελ. 662 – 676.

Καλλία – Αντωνίου Α. (2011), «Η εξέλιξη της ευρωπαϊκής νομοθεσίας προστασίας περιβάλλοντος και βιώσιμης ανάπτυξης», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 1/2011, σελ. 68 – 73.

Κοντιάδης Ξ. (2009), «Είναι μία άλλη δημόσια διοίκηση εφικτή;», *Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (ΘΠΔΔ)*, Τεύχος 3/2009, σελ. 276 – 285.

Μπάλιας Γ. (2004), «Η αρχή της προφύλαξης – Μία νέα σχέση μεταξύ δικαίου και επιστήμης και η επίδραση της στον έλεγχο νομιμότητας», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 1/2004, σελ. 37 – 45.

Παπαδημητρίου Γ. (1992), «Οι ΜΠΕ κατά την οδηγία 85/337/ΕΟΚ, ένα παράδειγμα στρεβλής προσαρμογής του ελληνικού προς το κοινοτικό δίκαιο», *Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕυρΔ)*, Τεύχος 2/1992.

Παπακωνσταντίνου Α. (2006), «Δικαστικός ακτιβισμός και Σύνταγμα. Το παράδειγμα της περιβαλλοντικής νομολογίας του Συμβουλίου της Επικρατείας», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 2/2006, σελ. 222 – 240.

Περάκης Μ. (2009), «Οι εξουσίες του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά τη Συνθήκη της Λισαβόνας», *Συνήγορος*, Τεύχος 76/11-12.2009, σελ. 62 – 64.

Πέτρου Χρ. (2008), «*Η προσαρμογή της ελληνικής έννομης τάξης στο περιβαλλοντικό κοινοτικό κεκτημένο*», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 2/2008, σελ. 199 – 216.

Πρεβεδούρου Ε. (2009), «*Η προστασία του περιβάλλοντος στο πλαίσιο της νέας Ευρωπαϊκής Συνθήκης*», *Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (ΕΕυρΔ)*, Τεύχος 3/2009, σελ. 299 – 308.

Ραφτόπουλος Β. (1994), «*Κατάλογος Οδηγιών για το Περιβάλλον, που ενσωματώθηκαν στο εθνικό δίκαιο από το ΥΠΕΧΩΔΕ*», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 1/1994.

Σαμιώτης Γ. (2009), «*Η ένταξη και εφαρμογή του διεθνούς και κοινοτικού δικαίου προστασίας περιβάλλοντος στην Ελλάδα*», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 1/2009, σελ. 27 – 33.

Σμπώκος Γ. (2009), «*Το “πράσινο ζέπλυμα” και η περιβαλλοντική πληροφόρηση*», *Περιβάλλον & Δίκαιο (ΠερΔικ)*, Τεύχος 1/2009, σελ. 59 – 61.

IV. Άρθρα Ηλεκτρονικών Περιοδικών

Featherstone K. / Παπαδημητρίου Γ. (επιμ.) (2005), «*The Challenge of modernization: politics and policy in Greece*», *West European Politics*, τεύχος 22, στο δικτυακό χώρο <http://www.nomosphysis.org.gr>

Κρεμλής Γ. (2005), «*Η εφαρμογή και επιβολή της κοινοτικής περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα*», στο δικτυακό χώρο <http://www.nomosphysis.org.gr>

Μενουδάκος Κ. (1997), «*Προστασία του περιβάλλοντος στο ελληνικό δημόσιο δίκαιο. Η συμβολή της νομολογίας του ΣτΕ*», *Νόμος και Φύση*, 1997, σελ. 9 – 21, στο δικτυακό χώρο <http://www.nomosphysis.org.gr> .

Παπαδημητρίου Γ. (2006), «*Η εφαρμογή της περιβαλλοντικής νομοθεσίας στην Ελλάδα, Με αφορμή την ετήσια έκθεση του WWF-Ελλάς*» στο δικτυακό χώρο <http://www.nomosphysis.org.gr>

V. Άρθρα Εφημερίδων

Κουταλάκης Χ. (2005), «*Η συμμόρφωση των κρατών-μελών προς το περιβαλλοντικό δίκαιο της Ε.Ε. ως διαδικασία διοικητικής διαπραγμάτευσης*», *Ελευθεροτυπία*, 1.9.2005, σελ. 41.

VI. Ηλεκτρονικές Πηγές

Βάσεις Νομικών Δεδομένων Νόμος: <http://lawdb.intrasoftnet.com/index.php>

Γεωπόλη INSPIRE: <http://inspire-geoportal.ec.europa.eu/>

Δίκαιο Ευρωπαϊκής Ένωσης: <http://eur-lex.europa.eu/el/index.htm>

Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/

Δικτυακός Τόπος Διαβουλεύσεων Υ.ΠΕ.Κ.Α.: <http://www.opengov.gr/minenv/>

Έκθεση Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων του ΟΟΣΑ για την Ελλάδα (2009):

http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/environment/oecd-environmental-performance-reviews-greece-2009_9789607284235-el

Εθνικό Δίκτυο Πληροφοριών Περιβάλλοντος: <http://www.e-per.gr/>

Έκθεση Κατάστασης του Εθνικού Κέντρου Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΕΚΠΙΑΑ) για το Περιβάλλον στην Ελλάδα του 2008: http://62.217.124.156/images/stories/EKTHESI_2008.pdf

Ευρωπαϊκή πολιτική για το Περιβάλλον: http://europa.eu/pol/env/index_el.htm

Ευρωπαϊκή Επιτροπή - Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα: <http://europa.eu.int/hellas/5news>

Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος: <http://www.eea.europa.eu/el>

Νόμος + Φύση (ηλεκτρονικό περιοδικό): <http://www.nomosphysis.org.gr/>

Συνήγορος του Πολίτη για την Ποιότητα Ζωής: <http://www.synigoros.gr/?i=quality-of-life.el>

Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής: <http://www.ypeka.gr/>

European Union Network for the Implementation and Enforcement of Environmental Law (IMPEL): <http://impel.eu/>

Eurostat: Environmental Statistics and Accounts in Europe: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-32-10-283/EN/KS-32-10-283-EN.PDF

GREENPEACE Ελλάς: <http://www.greenpeace.org/greece/el/>

OECD Environmental Performance Reviews:

http://www.oecd.org/document/22/0,3746,en_2649_37465_46271382_1_1_1_3_7465,00.html

WWF Ελλάς: <http://www.wwf.gr/>

http://politics.wwf.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=773&Itemid=415

http://politics.wwf.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=450&Itemid=412